

ХАЛҚ ИЖОДИЁТИ

АВАЗХОН

21-512 133
596

б.о.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ
АЛИШЕР НАВОЙЙ НОМИДАГИ АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

ГҮРҮҒЛИ ДОСТОНЛАРИ

Турт жилдлик

2. АВАЗХОН

2014-й

ПМК	Умидга тўлиқ М.К.Т.
-----	------------------------

1024. Mr. Looos
1/1/01

№ 48010

TOBIKENT SHARH YASHNOBOB TUMANI
* АХБОРОТ-КУТУБХОНА MARKAZI *

904m
92558

Тошкент
«Ёзувчи» нашриёти

Айтувчи: *Раҳматулла Юсуф угли*
Нашрга тайёрловчилар:
Тура Мирзаев ва Зубайда Ҳусайнова

Г $\frac{4702620105-43}{M362 (04) - 96}$ — 37 — 1997

ISBN 5-8255-0275-0

© Т. Мирзаев, З. Ҳусайнова
(нашрга тайёрловчилар),
«Ёзувчи» нашриети, 1997 й.

АВАЗХОН

Аммо ровийони ахбор, ноқилони осор, муҳаддисони остон, дoston, бустон ва ҳуши чинон, хирмони сухон, ўтган замонда бўлган бир неча ҳангомачи бахшилар ривоят қилишиб айтурларки, Туркманга Оғалибек хон бўлди. Ундан кейин Жигалибек хон бўлди. Ундан кейин тилла жигаси бошида, қирқ йигити қошида, Холдор маҳрам ёнбошида Гурӯглибек султон бўлди. Гурӯглибек туркман юртига султон бўлиб Кўҳи Қофдан Мисқол парини, Ирамбоғдан Оға Юнус парини, Ҳиндистондан Гулнор парини олиб келиб, даврон суриб, Ваянғандан Ҳасанхонни келтириб, ўзига ўғил қилиб, қирқ йигитига косагул қилиб, қирқ йигит билан майхонасида май ичиб, кайф-сафо қилиб юрар эди.

Кунлардан бир кун Чамбилга бир қари бобой бахши келиб, ҳар кимнинг меҳмонхонасига қуниб, дoston айтиб, пул йигиб юра берди. Узи ҳам шу вақтлари Чамбилда уч юз олтмиш меҳмонхона, бир юз етмиш болохона бор эди. Бахши бобонинг келганини Гурӯгли султон ҳам эшитиб: Ул бахши бизнинг меҳмонхонага ҳам келиб, бир ҳангома қилиб берса, — деб уйлаб юрди. Орадан кўп кун ўтиб, бахши бобонинг навбати етиб, Гурӯгли султоннинг меҳмонхонасига келиб тушиб, кечаси Гурӯгли султон катта зиёфатлар айлаб, бир бошқаси ўтириш ташкил қилдириб, бир ёқдан май сузилиб, алиёр айтилиб турди. Шунда бахши бобо гулханнинг лабида ўтириб, элу юртининг эгаси, мамлакатнинг чегаси, совут-тўннинг ёқаси Гурӯгли султоннинг шашти қайтмасин, балки давлати бундан ҳам зиёда бўлсин, деб бир пиёла майни олиб ичиб туриб, дўмбирасининг қулогини чингиллатиб тоблаб,

торларини таранг қилиб, аввал Гўруғли султоннинг шу
утиришининг шаънига қараб, бир терма айтиб, бахши
бобонгиз нима дерди:

Мажлис аҳли хуррам булар,
Мажлиснинг булбули бўлса.
Соқиларга сақо бўлган —
Соқи косагули бўлса.
Бу мажлисни баланд кўрдим,
Барчани майга банд кўрдим.
Бошқаларга писанд бўлса,
Менга ҳам ҳа-писанд кўрдим.
Шунда Аваз султон бўлса.
Султон экан, бунда султон,
Султон деса, тоза султон,
Ҳайбатли тарафсиз полвон,
Ҳай аттанг-а бир камлиги —
Йўқдир бунда Аваз ўғлон,
Бу мажлислар бир чулистон,
Бол Аваздан холи бўлса.
Сузлаб берар мендай бахши,
Суз булар мажлисининг нақши,
Авазхонсиз мажлисингдан,
Саҳродаги соя яхши,
Салқингина ҳили бўлса,
Бу сўзимни олманг огир,
Бахши бобонг эмас сагир,
Аваз туйгун, Аваз олгир,
Ул Гўруғли ўгли бўлса.

Бахши бобонгиз яна Авазхонни таъриф айлаб нима
деди:

Буй десанг буй, уй десанг уйи бор,
Бодом қовоқ, мулойим хуй анда бор,
Қирқ йигитлар, аргумоқлар сенда бор,
Фарзанд бўлса сенга Аваз, Гўруғли.

Талаб айлаб хизматингга келтирсанг,
Қирқ йигитман созу суҳбат қилдирсанг,
Унинг қўлига тилла коса олдирсанг.
Гул бўлса мажлисга Аваз, Гўруғли.

Барча турса жон деб чорлаганича,
Кийгизсанг зарбоддан тўнлар танига,

Бундай олий мажлисининг шаънига,
Уртада утирса Аваз, Гурӯгли.

Аваз дедим, Аваз беҳишт гилмони,
Курганда баҳр олар одамнинг жони,
Қирқ йигитнинг суҳбат тузган замони,
Май узатса анда Аваз, Гурӯгли.

Бахши бобонг сўз келганда сўзлайди,
Яқин эмас, йироқларни кўзлайди,
Авазнинг бўлишин шунда тилайди,
Ундан кейин келиб дoston куйлайди.

Бахши бобо сўзини тамом қилиб, дўмбирасини белига қистириб, майхонадан ташқарига чиқиб, кета берди. Шунда Гурӯгли султон ва қирқ йигит бахши бобонинг ҳаракатига ҳайрон қолиб: «Нима бало, бу бахши бобо бахши эмас, бир хабарчи элчимикан», — деб Гурӯглибек султон қирқ йигити ва Холдор маҳрамга: — Сизлар тўхтаб туринглар-чи, мен ўзим чиқиб, у бахши сурат хабарчидан сўрай. Қани нима мақсадда Чамбилга келиб юрган экан, деб Гурӯгли султон ташқарига чиқиб, кетаётган бахши бобосининг орқасидан етиб бориб, бахши бобосига қараб, Авазхонни сўраб, бир сўз деди:

Аваз дединг мени, ҳайрон айладинг,
Таърифидан турфа-турфа сўйладинг,
Мени унинг савдосинда бойладинг,
Айт маконин, қайда булар Авазхон?

Ярашиққа заррин пўта урайман,
Сўзни сўзга уйқоштириб қурайман,
Асли турар маконини сўрайман,
Айт маконин, қайда булар Авазхон?

Қийдириб айтгансан бир неча дoston,
Ҳангома-суҳбатни айлабон бўстон
Бор булса ул ўғлон агарда ростдан,
Айт маконин, қайда булар Авазхон?

Кунглимга жой бўлди анинг ҳавоси,
Айтмасанг, буларман васлин гадоси,
Қай шаҳар, элатда анинг маъвоси,
Айт маконин, қайда булар Авазхон?

Энди менинг булмас сабру қарорим,
Бефарзандман шуйтиб, йуқдир мадорим,
Бу ишда йуқдир уз ихтиёрим,
Айт маконин, қайда булар Авазхон?

Қаерда булса хам ани излайин,
Яқин эмас, олисларни кўзлайин,
Гўруғли дер, энди турфа сўзлайин,
Айт маконин, қайда булар Авазхон?

Бу сўзни бахши бобо Гўруғли султондан эшитиб,
Авазхоннинг аслини, наслини ва барча сифатларини
Гўруғли султонга баён қилиб, бир сўз деди:

Аввал Авазхонни таъриф айлайин,
Офтобдай жамоли бордир Авазнинг
Олий мажлисининг гули булгудай,
Қадди баркамоли бордир Авазнинг.

Кеча-кундуз ҳозир Хунхор қошида,
Тилладан мурассаъ¹ жиға бошида,
Ўзин сўрсанг, ҳали ун уч ёшида,
Ажаб бир жамоли бордир Авазнинг.

Мажлисининг шаънига бир гул булгудай,
Қоматига боқиб диллар тўлгудай,
Орқасидан боққан тикилаб қолгудай,
Қадди баркамоли бордир Авазнинг.

Бу дунёга келиб фарзанд кўрмадинг,
Бола суйиб уйнатмадинг, кулмадинг,
Зур булсанг сен, ани олиб келмадинг,
Офтобдай жамоли бордир Авазнинг.

Шу Авазни эшиттирдим ўзингга,
Бир султонсан, душман тушмас изингга,
Олиб келиб тутийё қип кўзингга.
Олма, анор, оли бордир Авазнинг.

Бошидан то қадам² ипор сасилган,
Ҳар тола кокили боблаб кесилган,

¹ Безатилган.

² Бошдан-оёқ.

Толасига минг бир хуштор осилган,
Ажаб бир жамоли бордир Авазнинг.

Бахшиман, хужаман сўз овозимга
Чертсам тўргай келиб қунар созимга,
Ишонгин, Гуруғли, айтган сўзимга,
Қадди баркамоли бордир Авазнинг.

Бахши бобо: — Эй Гуруғли султон, менинг Чамбилга келиб, бахшилиқ қилишимдан мақсад Авазхоннинг хабарини сенга етказиш эди. Асли меники Хунхор юртидан. Бир марта Авазхоннинг олдидан қирқиб утганимга Хунхоршоҳнинг ясовулларидан етмиш қамчи еб, аламига шу Авазхоннинг хабарини сенга бериб, Хунхор золимдан Авазхонни айирмоқ қасдида шу ерларга келдим. Ҳар ишнинг уддасидан чиқсанг, сен чиқасан. Энди мен сенга Авазнинг хабарини бериб, ўйлаган шартимни адо қилдим. Энди менга майхонангга бориб, бахшилиқ қилиб утиришга ҳожат қолмади. Энди менга жавоб. Мени қирқ йигитларингнинг олдида довдиратиб, сандиратиб, овора қилиб, нима қиласан, — деб бахши бобо дўмбирасини орқалаб ҳайт, деб кетиб қолди.

Ана энди Гуруғли султон майхонасига қайтиб келиб, соқининг қўлидан бир пиёла шароб олиб: — Мана бу шаробни ким менинг қўлимдан олиб ичади, деб бир сўз айтаётир:

Қани бизнинг паҳлавонман деганлар,
Набот ичиб, қази-қарта еганлар,
Йигит бўлиб қўрқмас номин олганлар,
Талаб солдим, мендан майни ким ичар?

Бир гап келар шу соатда дилимга,
Ҳар тарафдан келгансизлар қўлимга,
Соқи булдим боқинг арзу холимга.
Талаб солдим, мендан майни ким ичар?

Майни ичган маст бўп қайнаб жушқудай,
Неча-неча дарбандлардан ошқудай,
Бу косани текин коса деманглар,
Хунхоршоҳнинг йўлларига тушгудай.

Майни ичиб баҳри-дилим очгудай,
Ғайрат қилиб ширин жондан кечгудай,

Бу косани текин коса деманглар,
Хунхордан Авазни олиб қочгудай.

Майни ичиб мендан кўнгли тўлгудай,
Рустамдан ҳам зиёд шердил бўлгудай,
Бу косани текин коса деманглар
Хунхордан Авазни олиб келгудай.

Гуруғли дер турфа-турфа сўлайман,
Созимга жўр бўлиб қўшиқ куйлайман,
Бу шаробни мендан олиб ичгандан,
Авазга боришни талаб айлайман,
Талаб солдим, мендан майни ким ичар.

Гуруғли гоҳларда оламдан кечар,
Ўйласам бу дунёнг булутдай кўчар,
Найлайин, фарзандим йўқдир, ёронлар,
Ўзим ўлган куни чирогим ўчар.
Авазхонни ул қиб олсам, йигитлар,
Талаб солдим, мендан майни ким ичар.

Гуруғли султон қўлида май тўла косаман кўтариб
уч марта қичқирди. Ердан садо чиқса чиқди, аммо
қирқ йигитдан садо чиқмади. Гуруғли султоннинг сў-
зи, пок бўлмаса, ерда қоладиган бўлди. Шунда йўлбарс
билакли, қоплон юракли, урушга керакли, тилла жига
бошида, айни ўн беш ёшида, қирқ йигити қошида Ҳа-
санхон урнидан туриб, Гуруғли султоннинг қўлидан
косани олиб, шаробни ичиб, чирқиллаб маст бўлиб,
Гуруғли султон отасига қараб, бир сўз деди:

Ота, бугун хизматингни қилайин,
Ҳар амрингга қойим мақом булайин,
Қирқ йигитни қўшсанг менинг олдимга,
Хунхордан Авазни олиб келайин.

Бедов миниб ую қирда елайин,
Гайратим келганда тошиб тўлайин,
Қирқ йигитни қўшсанг менинг олдимга,
Хунхордан Авазни олиб келайин.

Исфиҳон шаҳрида олдим таълимди,
Қирқ йигитинг ҳали менга маълумди(р),
Ўрганганман етмиш икки билимди,

Йигитларни қўшсанг менинг олдимга,
Хунхордан Авазни олиб келайин.

Бу хизматга қирқ йигитни кўндирсанг,
Гиркўкнинг белига ўзим миндирсанг,
Кашал булмай, ота, кўнглинг тиндирсанг,
Йигитларни қўшсанг менинг олдимга,
Хунхордан Авазни олиб келайин.

Бу сўзларни деган сенга Ҳасанхон,
Чамбилбелда ўзим тарафсиз полвон,
Асло кашал булма энди, отажон,
Йигитларни қўшсанг менинг олдимга.
Хунхордан Авазни олиб келайин.

Бу сўзни Гўругли султон Ҳасанхон ўглидан эшитиб,
қувониб, кўйлагига сигмай кетиб: — Эй, баракалла,
ўғлим Ҳасанхон. Қаторда норинг булса, юкинг ерда
қолурму, балли, ўғлим. Ўзингсан қувватим, мадо-
рим, — деб Ҳасанхон ўрлига қараб, бир сўз деди:

Ҳасан ўғлим, эрлигингни билдирдинг,
Кўнглим топдинг болам, хурсанд қилдирдинг,
Душманим йиглатиб, дўстим кулдирдинг,
Сен экансан эрка қўзим Ҳасанхон.

Бу сўзларни айтган мендайин султон,
Чамбилда фарзандим сендайин ўғлон,
Амрим тутдинг, болам булдим беармон,
Сен экансан эрка қўзим Ҳасанхон.

Талаб қипсан қизилбошнинг элига,
Мингин энди Гиркўк бедов белига,
Булбулдайин қўнган Чамбил белига,
Сен экансан эрка қўзим Ҳасанхон.

Яқдона холинг бор оппоқ юзингга
Ҳукмронсан ўзинг деган сўзингга,
Қирқ йигитни ҳамроҳ қилгин ўзингга,
Булиб энди эрка қўзим Ҳасанхон.

Бедовни ўйнатиб беллардан ошгин,
Душманларнинг галасига ёндашгин,
Оқ кўнгилман бердим, болам, фотиҳа,
Ҳар нечук ганимман бориб беллашгин,
Булиб энди эрка қўзим Ҳасанхон.

Хунхор бориб зўрлигингни билдиргин,
Ганимлар бағрини қонга тўлдиргин,
Фурсат топиб Авазхонни келтиргин,
Асли ўзинг эрка қўзим Ҳасанхон.

Душманларга бўлиб келдим мен голиб,
Қўймадим ганимни турсам қўзголиб,
Сендай гўччоқ ботир ўглим бўлганда,
Мен ҳам ётай ёнбош қўйиб, дам олиб,
Гуруғли ўғлисан, қўзим Ҳасанхон.

Гуруғли султон Ҳасанхон ўғлига оқ фотиҳа бериб,
Хунхор юртига бориб, Авазхонни олиб келишга жунай
берди. Ана энди Ҳасанхон майхонадан далага чиқиб,
қирқ йигитга боқиб: — Йигитлар, тайёр бўлинглар
Хунхор юртига, деб бир сўз деди:

Қани энди бунда ман-ман деганлар,
Гуруғлининг чою тузин еганлар,
От кўтариб сатта шаввот бўлганлар,
Мининг отга, бундан Хунхор борамиз.

Ҳайданг энди қизилбош элатига,
Хунхордай золимнинг мамлакатига,
Борлиқ душманларнинг вилоятига,
Мининг отга, бундан Хунхор борамиз.

Ҳайданг, дўстлар галча ёвнинг юртига,
Қизилбош чидарми юрак ўтига,
Тоғдан ошиб улар музофотига,
Мининг отга, бундан Хунхор борамиз.

Ғайратман мининглар бедов белига,
Талаб солиб бундан Аваз улига,
Қасд билан утамиз ёвнинг элига,
Мининг отга, бундан Хунхор борамиз.

Қизилбошнинг томи чўпкор, қалама,
Мард йигит душмандан ўчин олама,
Сўзлаган сўзларим уйқаш-улама,
Мининг отга, бундан Хунхор борамиз.

Қизилбошнинг кийган кийими қалами,
Хунхоршоҳнинг бўлсин энди алами,

Сизга деган мард Ҳасаннинг каломи,
Мининг отга, бундан Хунхор борамиз.

Қирқ йигит қиргийдай чаққон қийилган,
Ҳасанхоннинг қабатига йигилган,
Ҳа шунда бир тилла добил қоқилган,
Бедов отлар тош табладан чиқилган.

Тол чибиқдай бўлиб шунда ҳаммаси,
Шиқирлаб қўлларда қилич, найзаси,
Фармон берса Ҳасанхондай мирзаси,
Бўлмайдими қирқ йигитнинг арзаси.

Ягрини ёзиқдан келган Ҳасанхон,
Йигитлар ичида тарафсиз полвон,
Остида уйнайди Гирккўкдай хайвон,
Устига ярашиб қирмизи алвон.

Шуйтиб Ҳасан минган Гиркўк белига,
Талаб солиб Хунхор подшо элига,
Энди қулоқ солинг шоир тилига,
Кумиш даста қамчи олди қулига.

Қулини хар сувга равон айлади,
Бўлинг, деб шу дамда фармон айлади,
Қирқ йигит ҳам ўртан кўлдай чоқ бўлди,
Буралиб бедовлар ларзон айлади.

Барилари кийган чолбор банотди,
Қамчи уриб бедовларин ўйнатди,
Холдор маҳрам чиқиб берди фотиҳа,
Шуйтиб сатта шоввозларни жўнатди.

Ҳасан полвон бош бўлиб,
Бирдай кўзу қош бўлиб,
Бир-бирига сирдош бўлиб,
Хунхор қараб жўнашди,
Қирк бирта йўлдош бўлиб.

Дол бедовлар ориллаб,
Шамолдай буб шориллаб,
Йигитларнинг хайбатига,
Туркман чўли дириллаб.

Понук, пийза пириллаб,
Куз илгашмай зириллаб,
Сатта гучлар жунади,
Оққан сувдай шириллаб.

Узоқларга ангизлаб,
Авазинг элин излаб,
Бари бирдай шоввозлар,
Бедовни уриб хезлаб.

Узоқларга боқишиб,
Сувдай булиб оқишиб,
Сатта мардлар жунади,
Бул-ха, бул-ха бул дейишиб.

Осмонда ой уроқлар,
Маконида туроқлар,
Йул адашса йигитлар,
Оқшом ойдан суроқлар.

Кукда юлдуз чарақлар,
Узоқдан тоғ тарақлар,
Тарақлаган газалар,
Борган сайин йироқлар.

Бедов чопса тузалар,
Қамчи олган узалар,
Яқин-яқин келарлар,
Сон-саноксиз газалар.

Қичаб борар отлари,
Бирдай буб қанотлари,
Йул-йулакай куруниб,
Туркманнинг элатлари.

Қудуқ бошинда қовга,
Қуш ёғочи қадовга,
Ҳасанхонман қирқ йигит,
Хунхорга борар ёвга.

Даштда тургай бидирлар,
Тунда сизат сидирлар,
Кузигади кўзларга,
Бугат-бугат адирлар.

Урдак қунар қулларга,
Йигит қунар элларга,
Қирқ йигитман Ҳасанхон,
Ошди неча белларга.

Убаларга ёндашди,
Газа, бандлардан ошди,
Суханворнинг илҳоми,
Орқасидан эргашди.

Шуйтиб, хайдаб юрганди,
Чув деб бедов сурганди,
Шоир сўзлар тахминдан,
Булмаса ким курганди.

Ол-ол юрди, ол юрди,
Озгина эмас, мул юрди,
Мард Ҳасанхон мард бўлиб,
Ҳафта чоқли йул юрди.

От чопилар баланд билан пастига,
Қулоқ солинг сўзимнинг пайвастига,
Ҳасанхон билан қирқ йигит йул юриб,
Етиб борди Асқар тоғнинг устига.

Бовар билан баландликка уринди,
Гайрат билан йиққан этак туринди,
Асқар тоғнинг тепасидан эласлаб,
Қопқора буб Бадбахт бели куринди.

Ана шунда Ҳасанхон билан қирқ йигитлар Асқар тоғининг бир-икки билдирги баландлигига чиқиб, нарёқда эласланиб турган Бадбахт белини шундай қоп-қора туман босиб ётганини кўриб, худди бир зўр аждарҳонинг оғзига яқинлашиб бораётгандай, қирқ йигит дир-дир титрашиб қўрқа бердилар. Нимага деганингизда, Гўругли султон ҳам ҳар замонда Хунхор юртига ёв бўлиб келса, шу Бадбахт белига қарар эди. Агар Бадбахт бели туман бўлмаса, Хунхорнинг юртидан кўп ўлжа олиб қайтар эди. Агар Бадбахт бели туман бўлса, Гўругли султон ҳеч ўлжа ололмай, қуруқ қайтар эди. Буни қирқ йигит бир неча мартабалар кўрган эдилар. Шуйтиб, қирқ йигит бешов бир, олтов бир бўлиб бирлашиб, орқага қайтмоқчи бўла бердилар. Бу воқеани Ҳасанхон билиб, қирқ йигитга қараб, узангига оёғини тираб, бир сўз деди:

Сиз эмасми мард йигитлар гуччоги,
Мард булган қайтарми маърака чоги.
Бир туманли белдан қурққан йигитга,
Ураса, лозимдир хотин лачаги.

Баланд тоғ буларми тумандан холи,
Шумикан, дўстларим, йигитлик ҳоли,
Бир туманли белдан қурққан йигитлар,
Ураса, лозимдир хотин румоли.

Муханнас¹ дегани шундай буларми,
Бир тумандан киши қурқиб қоларми,
Қирқ йил қиргин бўлса, ажал етмаса,
Ўзидан узига одам уларми?

Йигит булиб қамчи ушлаб қулларга,
Қурнак булиб канча нозли дилларга,
Шу юракман навкар булиб султонга,
Қайтиб борасизлар узга элларга.

Баланд уйнайди осмоннинг оyi,
Қурққанларга борми унинг парвойи,
Буйтиб сизлар навкар булиб юргунча,
Ҳайф экан Гўруглининг нониман чойи.

Ҳали ҳам мард булиб орқа қайтинглар,
Бекбаччаман, менга қуллуқ айтинглар.
Қурқинчилик баҳридан, дўстлар, утинглар,
Мардоналик йўлларини тутинглар.
Шундан шунга келгандан кай, ёронлар,
Хунхордан Авазни олиб кетинглар.

Ана шунда Ҳасанхон Гиркўкнинг жиловини буриб, қирқ йигитга боқиб, дўстлар, қайтинглар, деб турибди. Лекин қирқ йигит қайтадими? Шибирлашиб: «Эй, Ҳасанхон Гўругли султон булармиди. Юринг, қайтайик, Бадбахтнинг бели туман экан, деб Гўругли султонга айттайик», — дейишиб, турткилашиб, бир-бири билан имлашиб, бешов бир, олтов бир булишиб, Асқарнинг баврига қараб, Ҳасанхоннинг сўзига қулоқ солмай, қайта бердилар. Барчаси қайтиб кетиб, бир ўзи қолибди. Охири Ҳасанхон ночор ҳам уйлаб: «Бир болалик

¹. Хунаса.

қилиб, шундай зўр шаҳаншоҳ Хунхор золимнинг қулидан Авазхонни олиб келаман, деб нега буйтиб хом калла булиб, чуччи баракни¹ хом санаб юрибман», — деб туриб-туриб қўрқиб, ваҳима босиб, йигитларнинг қўрқоқлиги бунга ҳам юқиб, ҳоври паст булиб, бу ҳам Гиркўкнинг жиловини орқага буриб, қайта берди. Гурўгли султон ҳар куни тираманинг² кайфига чортогига чиқиб, Холдор маҳрам билан наша қилиб, нашанинг устидан юмшоқ қовунларни коса қилиб, еб ўтирар эди. Бир кун қараса, уч отли бир, тўрт отли бир булиб, қирқ йигит келаётир. Гурўгли султон дарров, қани ни-ма гап, деб Холдор маҳрам билан отланиб, қирқ йигитларнинг олдидан чиқа берди. Буни кўриб қирқ йигит уялиб, Гурўгли султоннинг олдидан бошини ерга солиб, индамай, чип-чип терга ботиб, хижолат тортиб, ута бердилар. Ҳаммадан кейин Ҳасанхон шундай газадан ошиб Гурўгли султон отасининг олдидан чиқиб, узини Гиркўкнинг устидан ерга ташлаб: — Ота, менинг гуноҳимни кечир, — деб бир сўз деди:

Қирқ йигитлар йулда булиб сабабкор,
Шу марта олмади овимиз барор.
Бекоранги булмас ишга талаб қип,
Жоним ота, сенга бўлдим гуноҳкор.

Бадбахтнинг беллари экан туман деб,
Авазни келтирмак бизга гумон деб,
Хунхор борган киши топмас омон деб,
Қирқ йигитлар йулда булиб сабабкор,
Жоним ота, сенга бўлдим гуноҳкор.

Султоним, ўзингдан тортдим хижолат,
Хижолат устига этмагин муртад,
Сендан турур карам, шафқат, мурувват,
Қирқ йигитлар йулда булиб сабабкор.
Жоним ота, сенга бўлдим гуноҳкор.

Катта кетдим, ўз ҳолимни чоқламай,
Қайтиб келдим, деган сўзим оқламай,
Ҳасанхон дер чою тузинг ҳақламай,
Қирқ йигитлар йулда булиб сабабкор,
Жоним ота, сенга бўлдим гуноҳкор.

¹ Чучварани.

² Кузнинг.

Шунда Гуругли султон Ҳасанхон углига: — Ҳа, зарари йўқ, углим. Балиқнинг тириклиги сув билан бўлса, менинг тириклигим сен билан, болам. Сен Мажнункўкни миниб Чамбилга қайт, Гиркўкни менга бер. Ҳеч ким менинг билан эргашмасин. Мен Авазни олмай, қайтмайман, — деб Гиркўкка миниб олиб, Ҳасанхонга буюриб, ёв-яроғини уйдан кетиртириб, қани, Хунхорнинг қулидан Авазни олиб келмаганимни кўринглар, деб жунаб кетди. Холдор маҳрам билан Ҳасанхон Гуругли султоннинг орқасидан уч тошлар чамаси эргашиб бордилар. Шунда Гуругли султон Ҳасанхон билан Холдорхонга қараб, узангига оёғини тираб, қайтинглар, менга йўлдош керак эмас, деб бир неча жойдан тимсол келтириб, шу сўзни айтди:

Ҳар киши ишонса кучга, билакка,
Душманлар юртига боради якка,
Чамбил бориб дамингни ол, Ҳасанхон,
Бу сафар лозим эмас мендан булакка.

Гиркўким уйнасин тоғларда дирка,
Орқада берк туриб кучингни тирка.
Давлатимнинг соясида, Ҳасанхон,
Чамбилда ўтиргин сен бўлиб эрка.

Зурлигим курсатиб, бўлганман султон,
Ўлганча дунёда сурайлик даврон.
Урнимда ҳукмдор бўлиб Чамбилга,
Сен ҳам қолгин ўз жойингда Холдорхон.

Гиркўким уйнатиб Бадбахт белига,
Ёлғиз ўзим бораёй душман элига,
Қулоқ сол дустингнинг айтгин тилига,
Сен ҳам қолгин ўз урнингда, Холдорхон.

От уйнатиб чиқай Бадбахт тоғига,
Тан бераман Гиркўк шошти-довига,
Қойил қолинг Гуруглининг овига,
Чамбил бориб ором олгин, Холдорхон.

Гуругли султон Гиротига қамчини босиб, орқасига қарамай кета берди. Ҳасанхон билан Холдор маҳрам ноилож бўлиб, орқаларига бурилиб, қайта бердилар. Энди Гуругли султондан эшитинг.

Гуруғли султон шу юрганича юриб, ҳеч бир манзил-маконда тўхтамай, Асқар тогига тармашиб, балки ундан ҳам ошиб, Бадбахт белига чиқиб борди. Гуруғли султоннинг Чамбилдан чиқаётганидан катта кетгани учун Бадбахт белининг устида олдидан худонинг етмиш икки балоси тусиб чиқа берди. Шунда Гуруғли султон бу сирни кўриб, Хизир бобосига сигиниб, бир сўз деди:

Шундайларда Говсул-Гиёс,
Хизир бобо, бергин мадад,
Бошимга иш тушганларда,
Шеридаргоҳ, бергин мадад.

Ота етув бермаган,
Илму одоб кўрмаган,
Дунг бўйин бандаман,
Мен русиё, бергин мадад.

Оғзим қурсин беулчов,
Доим ишим булганга дов,
Сари бобом бунда пайров,
Қора бобо, бергин мадад.

Чиқдим Бадбахтнинг белига,
Бораё деб Хунхор элига,
Балоларингнинг қулига,
Отма, худо, бергин мадад.

Ҳато қилдим кетиб катта,
Энди тилим мувожотда,
Биқиб ётган ҳар бугатда,
Ётмиш бало, бергин мадад.

Гуруғли қолмасин ҳайрон,
Қулим тутгин, Қодир мавлон,
Излаганим Аваз углон,
Хатарлардан бергин мадад.

Нарироққа қараб, бир тўда кўк чодирларни кўриб, Гиркўкни шу кўк чодирларга қараб ҳайдабди. Шунда олдидан Хизир Илес, Говсул-Гиёс, ун бир имом, қирқ чилтонлар чиқиб: — Эй, шошма, Гуруғли султон, ўзингсан марду майдон. Сен Чамбилдан чиқаётганингда

катта кетганлигинг учун олдингдан етмиш икки бало кундаланг бўлиб чиққан эди. Бизлар келиб барчасини тарқатиб юбордик. Ана, атрофингга қара. Худди туман тарқалгандай балолар кучиб бораяпти. Энди қўрқма, Гўруғли. Авазхоннинг аслини билсанг, Булдуруқ қас-соб деганнинг угли бўлади. Етти яшар пилласида болалар билан уйнаб юрганида, Хунхоршоҳ овдан келаётиб, Авазхонга кузи тушган. Авазхон олма юзли, қуралай кўзли, бир сулувгина юлдузи иссиқ бола бўлганлиги учун Хунхоршоҳ болани узининг суҳбатига лойиқ кўриб, болалардан «Бу кимнинг боласи», — деб сўраганда, болалар: «Шу ерлик Булдуруқ қассобнинг боласи», — деб жавоб берганларидан кейин, орадан бир икки кун утиб, Хунхоршоҳ зўрлигини билдириб, ҳукмини равон қилдириб, Авазхонни олдириб, ўрдасига келтириб, ўзига маҳрам қилдириб қўйган. Булдуруқ қассобни бўлса, жами Хунхордаги қассобларга бобо қилиб қўйибди. Авазни Хунхор шоҳнинг олдидан олиб чиқмоқ жуда қийин. Аммо «Қиз палахмоннинг тоши», деб бир сабаб билан туркмандан Гулойим деган қиз шу Булдуруқ қассобга тушган. Авазхоннинг энаси ана шу Гулойим бўлади. У туркмандан кетаётганида, Қўнғирбой деган ёш бир укаси бор эди. Энди сен шу Қўнғирбой бўлиб борсанг, Гулойимни кўрсанг, Авазхонни қўлга олсанг, — деб бир неча сипоҳилик таълимларидан бериб, Хизир бобоси шу белда Гўруғли султонга фотиҳа бериб қолди.

Ана энди Гўруғли султон Бадбахт тогидан ошиб, бундай қиялаб Ҳазар денгизга яқин атрофдан тушиб, жуда бир овқат егиси келиб қолиб, чўпонларнинг маткатагига¹ бурилиб, шу ерда жой берсанглар, бир кеча қўноқ бўлиб кетсам, — деб чўпонларга қараб, бир сўз деди:

Лолувлашган кизилбошли чўпонлар,
Меҳмон келди, марҳабочи бормидир.
Жангал ичра отарин суриб юрганлар,
Қўноқ келса, марҳабочи бормидир.

Чиқинглар, эй дуслар, тушиб утаман,
Кўнсанглар, бир кеча шунда ётаман,
Кўнмасанглар, бир чой ичиб кетаман,
Меҳмон келди, марҳабочи бормидир.

¹ Чўпонларнинг ялпоқ тош билан устини ёпиб қўйган чайлачаси (Бахши изоҳи).

Суйлаш, деб турган мендай бек булар,
Жумард одам меҳмон келса, тик булар,
Ҳориганнинг қад-қомати бук булар,
Меҳмон келди, марҳабочи бормидир.

Одам сигмас маткатаклар тормидир,
Маткатакнинг олди-бети жармидир,
Чупонлар меҳмонга дўст-ёрмидир,
Меҳмон келди, марҳабочи бормидир.

Чупонларнинг кўтаргани дўқ булар,
Дўқ ичган чупонлар соглаб шўх булар,
Чой пулинг сўрасанг, биздан нақд булар,
Меҳмон келди, марҳабочи бормидир?!

Бу сўзни чупонлар Гўрўглидан эшитиб, ҳеч тилига тушуна олмай, охири каллаларини чайқаб, билтанглашиб, маткатакига кириб кетдилар. Гўрўгли султон отидан тушиб, Гиркўкни бир дарахтга боглаб, қани булар нима қилишайтган экан, деб маткатакка кирса, беш чупон бир тўқлини пишириб, катта бир чоро тобоққа сузиб олиб, энди емоқчи бўлиб турган экан. Гўрўгли султон ҳам ҳов йўқ, дов йўқ, гўштдан олиб ей берди. Бир пилла чупонлар қараса, бу келган одам ҳар олганда нимча гўштни олиб оғзига солиб, почирлатиб, суягини ҳам чайнаб, майдалаб юбориб, мойини шимиб, бу ёгини маткатакдан далага қаратиб туфлаб юбораётир. Тўқлининг гўштнинг баракаси қочиб, упирилиб, оза-йиб бораётир. Буни кўриб, чупонлар ўз тилларида чийиллашиб, бу ёвмит гўштнинг барини қурутди, ўзимиз тўймай қоламиз, дейишиб, бир хили мушти билан, бир хили таёқ билан Гўрўгли султонни бошинг демай, кўзинг демай, ура бердилар. Лекин Гўрўгли султон чупонларнинг урганига парво ҳам қилмай, бир тўқлининг гўштини жовлик тушириб олиб: — Қани, энди қўлларингнинг қичуви қондими, уриб бўлдингларми, ё бўлмаса маткатак-паткатакларинг билан қушиб ағдариб ташлайинми, — дебди, чупонлар ундан бадтар чийиллашиб, Гўрўгли султонни ясай берди. Шунда Гўрўгли султон қараса, маткатакнинг чеккасида бир қорин туймуч¹ турган экан. Қориннинг оғзини очиб олиб, бир бошидан еб тамом қилиб, бир нав қавзланиб

¹. Тузқоқ қилиб қовурилган гўшт (*Бахши изоҳи*).

олиб, энди қизиб, чўпонларни қайтариб барини урибди, чўпонлар додлаб маткатакдан далага қочиб чиқдилар. Шунда остида кўккина йурга, хуржингинаси тўла, кўккина чакманли Гамбик чўпон келиб қолиб, узангичасига оёққинасини тираб, Гўрўгли султонга қараб, талтайибгина бир сўз деди:

Ол-ол бўлсин, ол-ол бўлсин, ол бўлсин
Еганинг гушт бўлсин, ошинг бол бўлсин,
Кук от миниб кукда юрган сипоҳи,
Сурайман, сурайман, сизга йўл бўлсин?

Пулатдандир сари ёйнинг чегаси,
Булдуруқдир бу молларнинг эгаси,
Бу ер бўлса мамлакатнинг чеккаси,
Сурайман, сурайман, сизга йўл бўлсин?

Бу ерлар бир кенгиш яйлов бўлади,
Ҳар бир сойи қура қуйга тўлади,
Бу ерларга мол йўқотган келади,
Сурайман, сурайман, сизга йўл бўлсин,
Сипоҳи, исмингиз нима бўлади?

Гамбик дер мен ўзим чўпонлар боши,
Бўйнимда уларнинг нониман оши,
Адашиб бу ерга, эй, келган киши,
Сурайман, сурайман, сизга йўл бўлсин,
Келганнинг битади ўзимдан иши.

Шунда Гўрўгли султон қараса, бир гамбиккина¹ чўпон, йўл бўлсин, деб турибди. Гўрўгли султоннинг аччиги тарқалиб: — Эй, кўп беазаб чўпонларингга йулиқиб қолдим. Бари беазаб ўсган чўпонлар экан. Сипоҳи билан баробар бўламан, деб бари ўз гуноҳи ўзи билан таёқ ейди. Мен албатта бу ерга қуруқ келганим йўқ. Ана бетда менинг отам Булдуруқ қассобдан олтмиш қўйни фойда шерикка олиб боққан эди. Бир-икки йилнинг ичида олтмиш қўй қупайиб мингга етди. Шунинг беш юзини отам менга топшириб, шу қўйларни сен Булдуруқ қассобга элтиб бер, бўйнимдан соқит бўлсин, — деди. Бир чўпоним қўйларни нариги сой билан ҳайдаб бораётир. Булдуруқ қассоб қўйларидан хабар

1. Ешликда дардга учраб, қорни дуппак бўлиб, ўсмай қолган одам (Бахши изоҳи).

олгани чиққан эмиш, деб эшитган эдик. Шуйтиб, мен бу ёққа бурилиб келган эдим. Билсам, сенинг келаётганини биров кўриб, Булдуруқ қассоб деб хабар берган экан. Ана энди десанг, жўра, шу отим билан, шу сипоҳи кийимларим билан Булдуруқ қассобнинг олдига қандай боришимнинг ҳисобини топмай қолдим. Менинг бу от, тўнларимни олиб, сақлаб турсанг, менга Булдуруқ қассобнинг олдига бориб келганимгача шу уйингдаги босма чакманингни бериб турсанг, — деса, Гамбик чўпон: — Бу чакманни биласанми, буни йигирма икки тангага олганман. Сенга бериб бўлман бу чакманни, сипоҳи бўлсанг, ўзингга, менга нима. Булдуруқ қассоб ҳар нимани кўнглига оладиган одамнинг хилидан эмас. Борсанг, ана шаҳар, ўн тошлик йўлда кўриниб турибди, — деб носини чекиб турибди. Гўрўгли султон қараса, бу Гамбик чўпондан иш битмайдиганга ўхшайди. Йўлда бошқа бирор жойдан ишимни тўғрилаб оларман, деб Хунхор шаҳрига қараб кета берди. Йўлда бир чайлада учта акали-укалилар битта қовунни уч коса қилиб: «Сеники катта бўлди, меники кичкина бўлди», — деб жанжаллашиб ётибди. Гўрўгли султон ўтаётиб: — Ҳай, йигитлар, шаҳарга қанча йўл қолди, — деса, улар: — Ҳе, маҳмадана, шу вақтгача шаҳарни билмаган қандай аҳмоқсан», — деб тайтулушлик қилиб, яна ўзлари қовунга талаша бердилар. Гўрўгли султон: «Бундай тайтулушлардан шаҳарни сўраган мен аҳмоқ», — деб нарёққа қараб ўтиб кета берди. Тахминан Хунхор шаҳрига беш тошлар қолганда мингта чоқли семиз қўйларни боқиб юрган бир чўпон бобога кўзи тушиб қолиб, шундай бурилиб бориб, чўпондан йўл сўраб, бир сўз деди:

Туманли қор экан тоғларнинг бели,
Тукилибди буида ўланлар гули,
Узоқдан келувчи мен бир йуловчи,
Қанчалик йўл қолди Хунхорнинг эли.

Гапирса, очилар одамнинг баҳри,
Тумтайган кишининг куп булар қаҳри,
Узоқдан келама булиб йуловчи,
Бобо, қанчалик йўл Хунхорнинг шаҳри.

Ора йўлда олд-ортима қарайман,
Савлат билан шомуртимни бурайман,

Узоқдан келаман булиб йуловчи,
Бобо, сиздан шахар йулин сўрайман.

Сўзлаган сўзларим сўзнинг сараси,
Булдирайди, кўринади қораси,
Узоқ экан бу тоғларнинг ораси,
Толиқиб келаман булиб йуловчи,
Қанчалик йул қолди Хунхор дараси.

Йул кезгувчи бир йуловчи буламан,
Жуда узоқ элатлардан келаман,
Шаҳар олис бўлса, кун ҳам кеч бўлди,
Кунсанг сенга меҳмон булиб қоламан.

Бу сўзни эшитиб, Чўпон бобоси аччиқланиб: — Ҳай, йуловчи, ҳали сени йўлдан адашган десам, сен баҳона қилиб меникида қолиб, кечаси қўйларимни угирлаб ҳайдаб кетмоқчисан. Ҳа, биласанми, ҳали мен кимман. Мен Хунхор юртида номи чиққан Булдуруқ қассобнинг чўпони буламан. Орқам зўр, эсингнинг борида шаҳарга жўнаб қол, — деб таёгини кўтариб, Гўрўғли султонга қараб, удагайлаб кела берди. Аслида Булдуруқ қассоб сўядиган сатта бурдоқи қўйларни шу бобойга боқтириб қўяр эди. Шаҳарга яқинроқ жойларда боқиб, ҳар замонда Булдуруқ қассобга йигирма, ўттиз қўй ҳайдаб бориб бериб юрар эди. Бу бобойи қургур «Ишқ мижози ишқи ҳақиқийга элтиб қўяр эмиш», деган тутумда руҳбозлик қилиб, чўпонлигига ҳақ олмаса ҳам, ҳар замонда Авазхоннинг бир дийдорига қараб, маст бўлиб юрадиган эди. Шунда Гўрўғли султон Чўпоннинг авзоини бузуқ кўриб, Гиркўкдан тушиб, чўпонга кўзини олайтириб, силласини қотириб, ерга чалқарта қилиб ётқизиб, кийимини шилиб олиб, унинг кўкрагидан Гиркўкни бостириб, Гиркўк отига қараб: — Мен Хунхорга бориб келганча сен шу чолга қоровул бўлиб тургин, — деб шу сўзни айтди:

Хунхор бориб, боз келгунча,
Шу бобога боқиб тургин.
У ён, бу ён тибирласа,
Миясидин қоқиб тургин.

Қимтиб қўйгин қимирлатмай,
Қул-оёгин тибирлатмай,
У ён, бу ён гибирлатмай,
Шу душманга боқиб тургин.

Қурагидан босиб тургин,
Боқар йўлин тўсиб тургин,
Икки қўлин қисиб тургин,
Шуйтиб шунга боқиб тургин.

Қора кўрса, бақирмасин,
Одам куриб чақирмасин,
Ҳар ён боқиб ақирмасин,
Шу душманга боқиб тургин.

Асло кўзин очирмагин,
Қулларини ечирмагин,
Гофил қолиб қочирмагин,
Баччагарга боқиб тургин.

Гуругли дер қайнаб тошиб,
Хунхор бораё қирлар ошиб,
Бир мақсад йўлига тушиб,
Чир атрофинг душман эли.
Чувиллаб ётган лолулашиб,
Жоним, ҳушёр булиб тургин.

Алқисса, бу сўзларга эсли безабон тушуниб, чол бобони қимминг-қираб босиб турди. Гуруғли султон Гиркўк отига ишониб, чўпон бобога қоровул бўлиб туришни тайинлаб, ўзи чўпон бобонинг кийимини кийиб, сигмай тариллаб йиртилиб кетган жойларини шардоз билан илдириб, қўйларнинг энг семиздан тўрт юзини саралаб, айириб олиб ҳайдаб, жуда бемаҳал ярим кечаларда Хунхор шаҳрига етиб борса, аллақачон дарвоза қамалиб, балки бобо қўрбоши уч-тўрт агнаб ухлаган экан. Шунда Гуруғли султон бобо қўрбошига қичқириб, дарвозангни оч, деб шу сўзни айтди:

Дўстлар, шундай экан фалакнинг иши,
Хатодир одамнинг фалонман дейиши,
Биз бир чорва бўлиб чўл кезган киши,
Уёнгин, бормисан, бобо қўрбоши.

Бу дунёнг экандир қаллоб гузари,
Биров уйда, бир даштда гезари,
Қўп қўй олиб келгандирман бозорга,
Очгин дарвозангни, бобо қўрбоши.

Мен бир даштда юрган чорва буламан,
Тонг маҳалда қўйим бозор соламан,
Киргизмасанг тақрон бўзда қоламан,
Очгин дарвозангни, бобо қўрбоши.

Ҳар дойим пухтадир туркманнинг иши,
Олдида қўраси ёз билан қиши,
Қора совуқ экан шаҳарнинг таши,
Очгин дарвозангни, бобо қўрбоши.

Одамларнинг бари қизилбош кофир,
Бу овлоқ далангда кўпдир киссавир,
Мен бир ўю қирни билмас мусофир,
Очгин дарвозангни, бобо қўрбоши.

Тақрон далада қўйлар қолди-да,
Фалакнинг гардиши шундай бўлди-да,
Агарда молимдан битта йўқолса,
Сендан тўлатаман подшоҳ олдида,
Очгин дарвозангни, бобо қўрбоши.

Бу сўзни Гурўгли султондан бобо қўрбоши эшитиб, ўзининг одамларига қараб: — «Ўзбакка салом бердим, қирқ танга товон бердим», деган бу бир худонинг қизил кўзли балоси эканми, дейман. Шу вақтлар нима кўп, — ўгри-киссавур кўп. Агар молларидан йўқолгудай бўлса, бу ўзбак подшонинг олдига бориб, маргоба қилишдан ҳам тоймайди. Тонг отса, бозор куни. Ўзи ҳам бу қўйларни ҳайдаб бозорга борганча тонг ҳам бўзариб қолади. Қўйинглар шу баччагар утиб кетсин, дарвозани очиб юборинглар, деб дарвозани очдириб юборди.

Ана энди Гурўгли султон шаҳарга кириб, йўл-йўлакай кўзини илдириб, айни бозор қизиган пилла Хунхор шаҳрининг бозорига кириб, қўйларни ҳайдаб, қўй бозорига бориб турди. Шунда Гурўгли султон бозорда гартак туриб, ичи қизиби, диқ бўлиб, бир думсакка чиқиб, теварак-атрофга қичқириб, бир сўз деди:

Эй, қассоблар, харидорлар,
Келинг, дўстлар, арзон қўйга,
Биродарлар, талабгорлар,
Келинг-келинг гўштдор қўйга.

Қўйим ҳайдаб қанча сойдан,
Утиб келдим қирдан, уйдан,

Савдолашиб мендай бойдан,
Олинг, дўстлар, арзон қўйдан.

Сўзлаб турган сизга ўзим,
Бариси қўй, йўқдир қўзим,
Арзон баҳо, бирдир сўзим,
Олинг, дўстлар, арзон қўйдан.

Қўй сотаман арзон баҳо,
Келинг бари қассоб ога,
Туркманларда бир нақл бор,
Таваккали сен бил худо.

Олинг, дўстлар, арзон қўйдан,
Сўзларимнинг бари ҳаққон,
Кела беринг, даллол чаққон,
Олинг, дўстлар, арзон қўйдан.

Қўнғирбой дер менинг отим,
Асли туркман ўсган юртим,
Ўвмитдандир уруг-зотим,
Олинг, дўстлар, арзон қўйдан.

Гуруғли султоннинг бу сўзини эшитиб: «Куп қўй билан бозорга бир анойи ўзбак келиб қолибди. Қўйлари жуда семиз. Буни бошқа харидорларга кўрсатмай, қўйларини алдаб, арзонгина баҳо билан олмоқ керак. Бундай қулай гагирдак қаерда бор», — дейишиб, бир неча ялманглаган қизилбош қассоблари йигилиб: — Ука мана бу қўйинг неча танга? Мана буниси-чи? — деб гужурлашиб қолдилар. Шунда Гуруғли султон қассобларга қараб: — Ҳов, акалар, мен бир чўлда юрган чорвадор одамман. Бозорларингни кўриб-билиб юрган им йўқ. Каттаси-кичиги, семизи-ориги ичида. Ун тангадан ола беринг, — деди. Шу вақтлар бозорда қўйнинг семизи йигирма танга эди. Буни эшитиб, қассобларнинг ичи шувиллаб, томоғи гимиллаб кетди. Ҳар қайси ҳар ёқдан: — Ука, бўлмаса, менга ун қўй учун нақд пулингни ол. Даллол келиб бозорни очгандан кейин қўйларни берасан, — деса, яна бирови: — Ма, беш қўйга, — олти қўйга, — деб ҳар ёқдан гужурлашиб, Гуруғли султоннинг қўйнига пул тика бошладилар. Шунда қассобларнинг ичида бир донишманд кўса дегани бор эди. У қассобларга қараб: — Ҳов, биродарлар, таваккали бунга ҳа, деб пул бера бердинглар. Охирини

уйламайсизларми? Мабодо бу бир тентак ёки бир беоқибат, беобруй одам чиқса, нима қиласизлар? Аввал бунинг бирор танишини билмак керак. Ундан кейин у танишини бунинг сиртидан эҳтиёти кафил, деб қўймоқ керак. Ундан кейин ишини битирмак керак, — деб қолди. Қассоблар донишманд кўсадан бу сўзни эшитиб: — Ҳа-ҳа, тўғри. Айтмоқчи аввал бунинг танишини билиб олмоқ керак. Ука, сен ўзинг бу шаҳарда бирор кишини танийсанми, — деб Гуругли султоннинг теварагини ола бердилар. Шунда Гуругли султон: — Нега мени биронта ҳам одами, ошнаси йўқ, деб камситмоқчисизлар, — деб қассобларга қараб, шу сўзни айтди:

Бекоранги бу ерларга келмайман,
Бозорингда ҳеч кимингни билмайман,
Ҳар нима дейберманг бунда, қассоблар,
Шаҳарингда ёлғиз булиб қолмайман.

Мен туркманман, ўз ишимни биламан,
Бозорингга қўйим ҳайдаб келаман,
Ҳар нима дейберманг менга, қассоблар,
Бир катта одамга қайин бўламан.

Эй қассоблар, юрагингиз бунча тор,
Бугун келиб булдим сизларга дучор,
Ҳар нима дейберманг менга, қассоблар.
Бу шаҳарнинг каттасидан язнам бор.

Қуй ҳайдаб шаҳрингга келмайман қуруқ,
Билгандан сўрайман бунда йул-йуруқ,
Ҳар на деб утлайберманг, қассоблар,
Язнамнинг исмини дерлар Булдуруқ.

Қунгирбой дерлар менинг отимни,
Така-Ёвмит дерлар усган юртимни,
Ҳар нима дейберманг менга қассоблар,
Қуйинг сот, деб олиб олди-ортимни.

Гуругли султондан бу сўзни эшитиб, қассоблар кейин тис бўлишиб: — Ҳай, ука, қайси Булдуруқни айтсан? — дейбердилар. Бир пилла пушт-пуштлаб, одамларни ёриб, саман йурга остида, беш юз қассоб олдида, шамолига бозор дириллаб, қуй бозорига Булдуруқ қассоб келиб қолиб, Гуругли султонга: — «Қани, ҳов бола, қуйларни неча пулдан деб турибсан» — деб юзлана

берди. Шунда донишманд кўса Булдуруқ қассобга қараб: — Тақсир, бунинг гаплари қизиқ. Бу шаҳарнинг каттаси Булдуруқ деган язнам бор, деб турибди, — деди. Булдуруқ қассоб донишманд кўсага: — Тухта-тухта, бу ўзбак билан ўзим бир сўзлашиб, кўрай-чи. Ҳов, ука, сенинг бу шаҳарда Булдуруқ қассоб деган язнам бўлса, опангнинг исми нима эди, — деб Гўрўгли султондан сўради. Шунда Гўрўгли султон Булдуруқ қассобга қараб, бир сўз деди:

Ёшлигимда етим қолдим отадан,
Ундан кай туркманда бўлдим мен чупон,
Бугун сизни кўриб бўлдим беармон,
Шукрилллох, етказарсиз опамга.

Одам бўлиб туркман элда мол қилдим,
Сўраб-сўраб опам дарагин билдим,
Шуйтиб дийдор тортиб бу ерга келдим,
Шукур энди, етказарсиз опамга.

Ёшлигимдан чекар эдим куп войим,
Бизга айролиқни солган худойим,
Язнамни дейдилар бунда Булдуруқ,
Опамнинг исмини дерлар Гулойим.

Ёшлигимдан кору борим доду вой,
Шу аҳволга солган мени бир худой,
Опамнинг исмини дерлар Гулойим,
Менинг номим сўрсанг, дейди Қўнғирбой,
Шукур энди, етказарсиз опамга.

Чулистонда чуллаб шуйтиб юрибман,
Шунча қўйни буен ҳайдаб сурибман,
Сизни кўриб бундай катта бозорда,
Язнамми, деб тахмин қилиб турибман.
Умидим шу, етказарсиз опамга.

Ана шунда Булдуруқ қассоб Гўрўгли султоннинг сўзларини эшитиб: — Эй, баракалла, ёрқиним. «Танимасни сийламас», деган. Шуйтиб опангни ахтариб келиб қолдингми? Жуда сара қилибсан-да, ёрқиним. Опангнинг Қўнғирбой укам, деб кўз ёши қилиб юрганларидан гойибона сени таниб юрар эдим. Опангнинг худойга қилган нолишлари қабул бўлган экан. Ҳали

сен билмайсан, Авазжон, Болойим деган жиянларинг бор. Балки ҳали замон Авазхоннинг ўзи келиб қолар, — деб мулойим сўйлаб қолди. Аллақачон бир қас-соб Авазхоннинг қалпоқ бозорида юрганида учрашиб, туркман юртидан Қўнғирбой деган тоғанг келибди, деб хабар берибди. Бир пилла қундузи телпак бошида, айна ун уч ёшида, бир сулув-сувори от остида Авазхон қўй бозорига кириб келди. Булдуруқ қассоб: — Кел, болам, тоғанг билан кўриш. Лекин, болам, сен сипоҳи ўсгансан. Таги тоғангнинг кийган кийимига ҳайрон бўлиб юрма, — дейётир. Шунда Гуруғли султон ҳам дарров Авазхонни: — Эй, айланай, жияним, эсонмисан, омонмисан, — деб отнинг устидан кўтариб олиб, олма-дай қилиб қўйнига солиб қўйди. Авазхон жуда сипоҳи қайриқ бўлиб, баданига битта ҳам кир ўтирмай ўсган бола эмасми, шоли чакманнинг бидирмоқлари гулдай танига ботиб, тезроқ буни йўқот, деб Булдуруқ қассобга қараб, бир сўз деди:

Эрисин, тоғларнинг кори эрисин,
Ҳар банда олгани билан қарисин,
Чакмани бағримдан утиб боради,
Қув ўзбекнинг кийган тўни қурисин,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон,

Тоғларнинг тепасин чалганми туман,
Башараси қурсин бунинг, куп ёмон,
Кир иси анқиди бундан шу замон,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон.

Чакмани куксимга тошдай ботади,
Тоғам эмас, ота, уйинг хатоди (р),
Кир қўлиман эғнимдан бир тутуди,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон,

Шуйтиб ҳам юрарми ўзбек булмаса,
Қўссийб тутибон қўлига ҳасса,
Тўрт юз қўйни олдига солиб нетади,
Яхшироқ бир йўрга олиб минмаса,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон.

Қўсқиган бошида қозондай телпак,
Кийган чакмани ҳам юллуқи дилпак,
Шунча қўйни олдига солиб нетади,

Бир йўрға минмайин шўрли бу узбак,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон.

Қиргий деган қуш ултирар қияда,
Какликлар чарх урар тогда уяда,
Асли кун кўрмаган узбек булмаса,
Шунча йўлдан келармиди пиёда,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон.

Қулоқ солгин бу боланинг зорига,
Хайронман мен бунинг қору борига,
Тоғанг дейсан шундай ифлос гандани,
Бу келгандир Авазингнинг шўрига,
Тезироқ йўқотгин буни, отажон.

Ана шунда Булдуруқ қассоб Авазхоннинг буйтиб безовта бўлаётганини билиб: — Ҳай-ҳай, тоғангга беҳурматлик қилма. Сен узбекнинг кийимини ҳисобга олма. Булар шундай қўсқи кўрингани билан кўп олийҳиммат одамлар бўлади. Сен ҳар доим шоҳнинг олдида ўтириб жуда қуруқ, сув юқмас бўлиб кетгансан. Энди, углим, кўп тезлик қила бермай, тоғангни уйга олиб бориб, энанг билан кўриштир. Бечора шундан шунга опасининг дийдорига интиқ бўлиб ҳориб, чарчаб келган, бир дийдорлашсин. Бор энди, одам буйтиб тез бўлмайди-да. Тоғанга малол келади, демайсан, — деб Гўругли султонни Авазхонга қўшиб ҳовлисига жўната етиб: — Қўнгирбой, қўйларга кашал бўлмай ҳовлига бора бер. Мен ўзим қўйларни сотиб, пулини ўзингга элтиб бераман, — деса, бир хил қассоблар: — Тақсир, мен Қўнгирбойнинг ўзига ун қўйга пул бериб эдим, — мен олти қўйга, — мен беш қўйга, деб Булдуруқ қассобнинг теварагига йигилиб қолдилар. Ана шўйтиб, Авазхон отли, Гўругли султон пиёда Булдуруқ қассобнинг ҳовлисига етиб бордилар. Шунда Авазхон ичкарига кириб, энасига қараб, бир сўз деди:

Эна, туриб бунда келгин,
Туркман элдан уканг келди,
Чўллар кезиб, молин ҳайдаб,
Ҳориб-толиб уканг келди.

Ҳар кимдан дарагинг олиб,
Ора йўлда ҳориб-толиб,
Кўп қўйни олдиға солиб,
Туркман элдан уканг келди.

Қушиқ айтиб, улан сўзлаб,
Чулларда бутадай бўзлаб,
Шундан шунга сени излаб,
Туркман элдан уканг келди.

Неча-неча беллар ошиб,
Гоҳи-гоҳларда адашиб,
Бир сени деб тўлиб-тошиб,
Туркман элдан уканг келди.

Қанча дашт-ёвон кезиб,
Бунда кепти, озиб-тўзиб,
Бир сени деб кўнглин бузиб,
Туркман элдан уканг келди.

Йул-йулакай багрин доглаб,
Бир сени деб зор-зор йиглаб,
Гоҳиларда узин сақлаб,
Туркман элдан уканг келди.

Қўнғирбой дер ўзин оти,
Ёвмит эмиш асли зоти,
Чуллик эмиш усган юрти,
Туркман элдан уканг келди.

Авазхоннинг эшит сўзин,
Кўзинга менгзатдим кўзин,
Қўнғирбой дейдикан узин,
Туркман элдин уканг келди.

Шунда бу сўзни Гулойим Авазхон ўглидан эшитиб, силласи қотиб, ҳушини йўқотиб, юраги қизиб, боши айлангандай бўлиб кетиб, югуриб ташқари ҳовлига чиқиб: — Вой, Қўнғирбой жоним, бормидинг, айланай. Сени ҳам кўрар куним бор экан, — деб йиглаб қучоғини очиб, бечора Гулойим Гўрўгли султонга узини отибди. Гўрўгли султон ҳам опажон, деб жўртагадан йиглаб, Гулойим билан қучоқлашиб, йиглашиб турибди. Бечора Гулойим бўлса меҳр билан Қўнғирбой деб қучоқлаб, Гўрўгли султонни дим қўймайди. Гўрўгли султонни бўлса, шайтон қитиқлаб бораётир. Гулойим ўзи ҳам очари қочмаган, кўкраги иссиқ, семиз аёл эди-да. Шундай қилиб, Гўрўгли султон Гулойимни қимтиб-қимтиб бирикки қучоқлаб олибди. Гулойим бечора бўлса, ўзига

келиб: — Ука, эсим қурсин, усган юртларимни сўрамаб-
ман, — деб Гўрўгли султонга қараб, бир сўз деди:

Уйласам бу дунё овдим замони,
Баланд беллар гоҳи-гоҳи тумани,
Бирин-бирин, ука, энди сўрайин,
Болаликда усган эллар омонми?

Кукламлар яшаган туркман чўллари,
Атир анқиб ётган баланд беллари,
Кўкланг, така, ёвмит, сари эллари,
Салқин елли Асқар тоғлар омонми?

Қулоқ сол Қунгирбой айтган сўзима,
Гам билан саргайган гулдай юзима,
Уйлай берсам ёш келади кўзима,
Катта-кичик қадрдонлар омонми?

Унутаё деб қўйдим туркман тилини,
Эшитаман обод Чамбил белини,
Менга солган айрилиқнинг хилини,
Ҳамма кўрган оғайнилар омонми?

Қатор-катор нори билан луклари,
Кампирлари, қизу келинчаклари,
Фуқаро, чупони, бобо беклари,
Юрт эгаси Гуруғлибек омонми?

Шунда Гўрўгли султон Гулойимдан юрт эгаси
Гуруғлибек омонми, деган сўзини эшитиб: — Эй, опа,
ундай дема, Гўрўгли бизга душман. Уни ҳеч овлоқда
учрата олмай юраман. Агар уни бир овлоқроқ жойда
учратсам, гўштини бурдалаб итларга берар эдим, —
деди. Шунда Гулойим Гўрўгли султонга қараб: — Ун-
дай дема-да! Ука, ҳали сен ёшроқсан, кўп нарсани бил-
майсан. Ўзингдан чиққан каттани ўзингга душман би-
ласан. Ҳали сен элингнинг қадрини ҳам кўп бил-
майсан. Чўлда ҳеч нарсани билмай усган укам. Мен
ҳам Туркманда вақтимда сендай эдим. Энди бу Хунхор-
лик бўлиб, битта уруғдошим кўрмай, элимни, халқим-
ни соғиниб ўз халқимнинг қадрини билдим. Сен Гўрў-
гли менга ёв дейсан. Мен бўлсам, фалон қўрғонни
Гўрўгли талаб, қириб — жуйиб кетибди, деб эшитсам,
кўйлагимга сигмай, қувониб кетаман. Киши элида қол-

ганлик шундай бўлар экан, Қунғирбойжон, деб Гуругли султоннинг остига туққиз қабат кўрпа тўшаб, туққиз хил таомни дастурхонга келтириб қўйиб, Гулойимнинг ўзи чою мурабболарни тайёрлаш билан овора бўлиб юрганида, Авазхон чой сузиб бериб утирибди. Шунда Гуругли султон Авазхонни кўтариб, олмадай қилиб тиззасига ўтиртиб, димоғи чоқ бўлиб: — Авазхон, сени Туркман юртига олиб борсам, Чамбилни томоша қилдирсам, Гиркўк деган отимни сенга берсам минармидинг, — деб Хунхор юртида эканлигини унутиб, бир сўз деди:

Қаддингдан айланай, эркам Авазхон,
Сендай тоза улни кўрмамиш даврон,
Аваз дилим, сўзлай сенга бир замон,
Минасанми, жоним, Гиркўк отимга?

Олиб кетсам сени асли юртимга
Така-ёвмит отли мамлакатимга,
Қулоқ сол, жон Аваз, арзу додимга,
Минасанми, жоним, Гиркўк отимга?

Ўйласам, кўп ўйлар келади дилга,
Бундан борсак Аваз Туркмандай элга,
Иккаламиз кирсак шаҳри Чамбилга,
Минасанми, жоним Гиркўк отимга?

Сайрлар айласанг Аскар тоғинда,
Гул искаб, гул искаб чаман боғинда,
Ўйнашиб йигитлар сўлу соғинда,
Минасанми, жоним, Гиркўк отимга?

Гиркўкимнинг ҳаргиз тенгу жойи йўқ,
Хон отангнинг битта кўнгил хўйи йўқ,
Гуруглининг сендан бошқа уйи йўқ,
Минасанми, болам, Гиркўк отимга?

Бу сўзни Авазхон эшитиб, Гуругли султоннинг тиззасидан отилиб ерга тушиб, кўчага қараб югуриб, ўт-кинчиларга қараб, халойиқлар, келинлар, дарров, хабардор бўлинглар, бизникида душман бор, — деб қичқириб, бир сўз деди:

Эй, ёронлар биродарлар,
Бизникига йигилиб келинг,
Ёвуз душман утирибди,
Баччагарни тутиб олинг.

Суз айтади мендай углон,
Сузларимни деманг ёлгон,
Чакмон кийиб чупон булиб,
Утирибди ёвуз душман.

Эй, ёронлар, келинлар, хой,
Ҳеч қурқмай, бепарвой,
Гуруглибек кеп утирди,
Отини қуйиб Қунгирбой.

Шуйтиб эбин кетирарми,
Уз ақлини йитирарми,
Ўзи булиб бизга душман,
Яна келиб утирарми?

Бир улови йуқ остида,
Ханжари ҳам йуқ устида,
Гадоё сифат айёр булиб,
Билмам келган ким қасдида.

Асли туркман, туси бузуқ,
Кузи қизил, бурни ёзиқ,
Уйга келиб утиргани,
Баччагарнинг жуда қизиқ.

Куча ёқдан биқиб ўтмай,
Манзилига бориб етмай,
Бизнинг уйга кеп ўтирди,
Ўзин айтиб, қурқмай нетмай.

Оғайнилар, йиғилиб келинг,
Атрофини қуршаб олинг,
Чупон булган пилласида,
Буни осон қўлга олинг,
Аваз душман олдида, деб
Шоҳга дарров хабар қилинг.

Ана шунда Гуругли султон Авазхоннинг авзои бузилиб, кучадаги одамларга хабар бериб, сирини очиб қўяётганидан ўзи огзидан чиққан гапларига пушаймон еб: — Мени Гуругли деб халойиққа тутиб бермоқчимисан? Мен булсам, сени тиззамга ўлтириб, ўзимни Гуруглича билиб, ўзим Гуругли булсам, Чамбил шаҳрим булса, Гиркук ўзимнинг отим булса, деб хаёл суриб айтган гапларимни сен чинга битибсан. Эй, бу қандай гап. Биз туркманларнинг шундай одатлари бўлади.

Ишонмасанг, оламдан сура, деб Авазхонни алдаб-сулдаб кундириб орқасига қайтарди.

Шуйтиб, кун кеч булиб, Булдуруқ қассоб қуйларни сотиб, ҳовлисига қайтиб келиб, қуйларнинг пулини Гурўгли султонга берди. Гурўгли султон пулни икки булакка булиб, ярмини бозорлик, деб Гулойимга, яна бир ярмини кийим-кечаклик, деб Болойимга бериб: — Опа, Авазхонга ҳеч нима бермади, деб кунглингга келтириб утирма. Мен йўлда келаётиб, ҳайдашга қийналиб, тўрт юз семиз қуйимни бир чўпонга тайинлаб ташлаб келдим. Шундан икки юзини Авазхонга энчи деб ният қилганман. Худо хоҳласа, эртага Авазхоннинг ўзи менинг билан бирга саҳрога чиқса, уша тўрт юз қўйдан икки юзини ўзим кетишга йўл харжи қилиб кетсам, — деб Булдуруқ қассоб, Гулойим, Авазхонларни рози қилиб, Булдуруқ қассобникида ётиб, эрта билан Авазхонни эргаштириб, саҳрога чиқмоқчи бўла берди.

Семиз қўй дегандан кейин қассоб одамзод қоладими? Булдуруқ қассоб ҳам саҳрога булар билан бирга чиқмоқликка тайёрлана берди. Бурдоқи қуйларнинг ҳирси Булдуруқ қассобнинг ичини тутиб, Авазхонни мингаштириб олиб, Авазхоннинг отига Қунғирбой миниб олар, деб Гурўгли султондан олдинроқ жунамоқчи бўлаётир. Гурўгли султон отдан қўрққан киши булиб баҳона қилиб, Булдуруқ қассоб йўлга чиққан бўлса ҳам, ҳали гидирайиб Гулойимнинг олдида турибди. Улуг мартабали Булдуруқ қассоб кўчада гидирайиб қараб турмоқни номус билиб, Қунғирбой орқамдан етишар деб Авазхонни мингаштирганича саман йўргасини йўргалатиб, катта кўча билан ҳайдаб кетди. Шунда Гурўгли султон Гулойимга ўзини танитиб, энди Авазингдан айрилдинг, берган тузингга рози бўл, — деб шу сўзни айтади:

Уча билмай қанотингдан қайрилдинг,
Ногоҳонда қия кетиб тайрилдинг,
Рози бўлгин ҳарна берган тузингга,
Гулойимжон, Авазингдан айрилдинг.

Мен туркманман, қилар ишим биламан,
Чамбилдан шу Авазни деб келаман,
Аслим билсанг, бек Гурўгли бўламан,
Рози булгин ҳарна берган тузингга,
Гулойимжон, Авазингдан айрилдинг.

От чопилар баландида, пастида,
Мард йигитнинг тулпор ўйнар остида,
Келган эдим бол Авазнинг қасдида,
Рози булгин ҳар на берган тузингга,
Гулойимжон, Авазингдан айрилдинг.

Бевафо дунёда ўйнаб-кулай деб,
Беш кун фарзанд суйиб шодон булай деб,
Шу болангни ўзим ўгил қилай деб,
Сеникига неча қайтиб келай, деб,
Рози булгин ҳар на берган тузингга,
Гулойимжон Авазингдан айрилдинг.

Эшитгин, Гулойим деган сўзимни,
Гуруғли султон дер билсанг ўзимни,
Бефарзандман мана фоний дунёда,
Шуйтиб Авазхонга тикдим кўзимни,
Рози булгин ҳар на берган тузингга,
Гулойимжон Авазингдан айрилдинг.

Бу сўзни Гуруғли султондан эшитиб, Гулойимнинг
кўзи очилиб, кўчага чопиб чиқиб, Булдуруқ қассобни-
нг орқасидан Аваз боламини ташлаб кет, деб қичқириб,
бир сўз деди:

Юрагимга солган дарду аламини,
Эшитгин айлаган оҳу ноламини,
Илойим, қўй демай ўлгир имонсиз,
Ҳушинг йигиб, ташлаб кетгин боламини.

Найлайн, бағримнинг ичи ярали,
Қайга бўлса, биз ҳам кўпман борали,
Илоё, мол демай ўлгир, имонсиз
Алдаб келган одам экан Гуруғли.

Минибди, тентак чол, шайтон бўйнингга,
Насия моллар киргандай бир қўлингга,
Илойим, қўй демай ўлгир, имонсиз,
Бир бурилиб қарасанг-чи кейнингга.

Мен шурли бошимни ғамга чулғайман,
Айрилиқ дардидан бўйним тўлғайман,
Илойим, мол демай ўлгир, имонсиз,
Бурилиб боқсанг-чи, қўлим булғайман.

Гүрүгли қўйига талабгормисан,
Еинки икки юз қўйга зормйсан,
Ташлаб кет дейман-а Аваз боламни,
Нима бало ҳушинг кетиб, кармисан.

Эшитгин Гулойимнинг нолишини,
Ҳақ узи унғарсин ҳар бир ишини,
Илойим, мол демай улгир, имонсиз,
Сузига эргашмай душман кишини.

Булдуруқ қассоб булса фарёдини кучанинг шов-шу-
ви билан эшитмай, кўздан йироқлашиб кетди. Шунда
Гулойим бечора Аваз боласидан айрилишига кўзи етиб,
Гүрүгли султонга қараб: — Ука, энди Авазимни сенга
топширдим. Сен ўз бовримсан, деб зор-зор йиғлаб, бир
сўз деди:

Туркман элдан келган, иним Гүрүгли,
Авазимни энди сенга топширдим,
Шундан бошқа борми менинг иложим,
Авазимни мен ўзингга топширдим.

Ўз бовримсан, асли, уругдошимсан,
Султонимсан, жоним, кўзим, қошимсан,
Туркманда бир чин ишонган кишимсан,
Авазимни энди сенга топширдим.

Олиб кетиб жон боламни хор этма,
Ҳар нокасга ани дўсту ёр этма,
Термултирма, ҳар нимага зор этма,
Авазимни мен ўзингга топширдим.

Ўғлимдан айрилмоқ менга дард булар,
Авазим йулида кўзим тўрт булар,
Ишонаман туркманларим мард булар,
Авазимни энди сенга топширдим.

Иним дебон берган тузим оқлагин,
Гоҳиларда мен шўрликни йўқлагин,
Гулойим қўзисин жондай сақлагин,
Авазимни мен ўзингга топширдим.

Гулойим зор-зор йиғлаб қола берди. Шунда Гүрүгли
султон Гулойимга: — Хафа бўлма, Гулойимжон. Мен
бу ёрга бир келиб кетадиган одам эмасман. Мени сен
худди ўзингдай билабер. Хунхор эмас, менга ул бўлса,

Ҳеч вақоси йўқ, — деб таёғини судраб, Авазхоннинг отига минмай пиёда кела берди. Шаҳардан чиқса, Булдуруқ қассоб отини тўхтатиб орқасига қараб турган экан. Гўрўглини кўриб: — Ҳа, ёрқиним, нега пиёда келаяпсан? — деди. Шунда Гўрўгли: — Эй, язна, чорва одамга пиёда юришдан қулайи борми? Олдиларингизга тушиб кета бераман, деб Булдуруқ қассобнинг олдига тушиб саҳролардан ошиб кета берди. Шуйтиб, ўзи қолдириб келган қўйларининг бериги учига етиб: — Ана энди Аваз жияним отдан туш. Икковимиз қўйларни кўриб, саралаймиз, — деб Авазхонни кўтариб, ерга тушириб, юра-юра Гирқук чўпон бобони босиб турган ерга яқинлаб қолганда, Булдуруқ қассоб нимадан сета-мол¹ олгандай, Авазхонга: — Кел, кел болам отга мингашиб ол, дей берди. Шунда Гўрўгли султон Булдуруқ қассобга қараб, қани, нима демоқчисан, деб бир кўзини олартириб юборган эдики, Булдуруқ қассоб қўрқиб қолди. Ана шунда Гўрўгли султон Булдуруқ қассобга қараб: — Бориб шоҳингга айт, армонда қолмасин, — деб бу сўзни айтиб турибди:

Эй, Булдуруқ, бориб билдир шоҳингга,
Мен бунда, савашса келсин майдонга,
Тагина қолмасин анда армонда,
Мен бунда, савашса, келсин майдонга.

Туман ётар Бадбахт тоғнинг устида,
Қўйларинг юрибди бунда остида,
Келган эдим Бол Авазнинг қасдида,
Мен бунда, савашса, келсин майдонга.

Бол Авазни энди олиб кетаман,
Чамбилбелдай шаҳримга элтаман.
Анда мен ўзимга ўгил этаман.
Мен бунда, савашса келсин майдонга.

Шоҳингга айт, мени номард демасин,
Бунда келсин, армонда буп қолмасин,
Йиғилиб келсин, қириб ташлай ҳаммасин,
Мен бунда, савашса, келсин майдонга.

Эшитгин, Булдуруқ айтган сўзимни
Қоча берма кўриб туриб кўзимни,

¹ Чучимоқ, курқув (Бахши изоҳи).

Билмасанг, Гуругли дейди узимни
Айт, шохингга бунда келсин майдонга.

Булдуруқ қассоб бу сўзларни эшитиб, кузи катта-
риб, саман йургасини ҳайдаб, олди-ортига қарамай, ша-
ҳарга қараб қоча берди. Гуругли султон булса, Гирот-
нинг олдига борди. Чупон бобо булса, қопқонга тушган
сичқондай, кўзлари косасидан чиқиб келиб, аллақачон
қотиб қолган экан. Шунда Гуругли султон Авазхонни
олдига чақириб: Кел, болам Гиротга мин деб бир нима
деди:

Энди Чамбилга кетайлик,
Кел, Аваз мингин Гиротга,
Вақтли манзилга етайлик,
Жон Аваз, мингин Гиротга.

Султон отанг бунда шошар,
Келса, душманга ёндашар,
Кийган тунларинг ярашар,
Кел Аваз мингин Гиротга.

Хунхор бизга қойил булсин,
Кунглинг отга мойил булсин,
Ҳар бир кунинг сайил булсин,
Жон, Аваз, мингин Гиротга.

Энди қайнаб жуш урайин,
Бадбахт белдан оширайин,
Қоматингни бир курайин,
Кел, Аваз, мингин Гиротга.

Дарёлардан кечирайин,
Сайлаб сулув қучирайин,
Сенга шароб ичирайин,
Жон, Аваз, мингин Гиротга.

Узим Хунхордан зиёда,
У шох булса, мен ҳам шох-да
Сенсан қирқ бир озода,
Кел, Аваз, мингин Гиротга.

Курганларни лол қилайин,
Ичганингни бол қилайин,
Чамбил элтиб ул қилайин,
Соқию косагул қилайин,
Жон Аваз, мингин Гиротга.

Сүз сүзлаган мендай султон,
Мен узингни қилай углон,
Чамбийл бориб сургин даврон,
Қоматингдан жон Авазхон,
Кел, Аваз, мингин Гиротга.

Гуруғлидир менинг отим,
Така Евмит асли зотим,
Чамбил шаҳрим, мамлакатим,
Жон, Аваз, мингин Гиротга.

Шунда Авазхон бу сүзни Гуруғли султондан эшитиб, жавобига бир сүз деди:

Алдаб келган эй Гуруғли,
Минмайман, номард Гиротга,
Угридай газангар газзоб,
Минмайман, номард Гиротга.

Шунда бир қиргин булмайин,
Жарлар уликка тұлмайин,
Елғиз узинг куп қушингга,
Шунда баробар келмайин,
Минмайман, номард Гиротга.

Қушин олдини буғмасанг,
Голиб келиб борин қувмасанг,
Қон билан ханжар ювмасанг,
Минмайман, номард Гиротга.

Куп қушинни улдирмасанг,
Сойни қонга тулдирмасанг,
Ўзим қойил қилдирмасанг,
Минмайман, номард, Гиротга.

Сүзлар сенга Аваз углон,
Шоҳ қушини хирмон-хирмон,
Шу камарда оқмаса қон,
Минмайман, номард Гиротга.

Бу сүзни Авазхондан эшитиб: — Майли углим, сен менинг ишларимни кўрмасдан менга тан бермайдиганга ухшайсан. Булмаса ана қирга чиқиб утир, — деб Авазхон билан иши булмай, ёв-ярогини тақиниб, Гиркүкни етаклаб, бир думсакчага чиқариб, у ёқ-бу ёққа юргизиб,

қашлаб нетиб совута берди. Унгача Авазхон Гүрүгли султон чиқ, деган қирга чиқмай, балки бошқа бир Хунхорга тоза кўриниш қирга чиқиб, бұридан тайсаллаган гаяк улоқдай бўлиб турди. Гүрүгли султон ичида: « Ҳай, қизилбошдан яраган дим иликмайди-ёв», — деб қўйди. Энди гапни Булдуруқ қассобдан эшитсангиз.

Булдуруқ қассоб шу қочганича Хунхор шоҳнинг олдига бориб, Гүрүгли султон Авазхонни алдаб олиб кетганини билдирди. Хунхоршоҳ бу воқеадан хабардор бўлиб, дарров Косаман сардорига буюриб, ўзинг билан ўн минг аскар олиб, Гүрүгли хардўзнинг¹ орқасидан етиб, ўлдирмай, тирик ушлаб кел. Уни ўзим тўртта темир қозиқ билан қийнаб ўлдираман, — деди. Косаман сардор Хунхоршоҳнинг буйруғи билан ўн минг аскарни олиб, узидан олдин бир чўлоқ саркардасини минг аскарни билан пешдов қилиб жўнатиб юбориб, ўзи қолган тўққиз минг аскарни билан шаҳар дарвозасидан чиқиб, бу ҳам жўнай берсин. Энди Гүрүгли султондан эшитинг.

Гүрүгли султон Хунхор шаҳридан қўшин чиқиб келатганини кўриб, Гиркўкни зартанг-забартанг айлаб, Гиркўкка миниб чоқ бўлиб, чирпиниб турди. Бир пилла чўлоқ саркарда минг қўшинни олиб етиб келиб, Гүрүгли султонни кўриб, теварагини қамсаб олмоқчи бўла берди. Шунда Гүрүгли султон Гиркўкка қамчини босиб, чўлоқ саркарданинг қўшинини бир-икки айлантириб, сатта қизилбошнинг семизини саралаб, бир дақиқада юзтачасининг калласини сапчадай кесиб ташлади. Бундай зўрликни кўрган чўлоқ саркарда шошиб табгиридан адашиб, энасини амма, деб қолган аскарлари билан Хунхорга қараб қочиб кетди.

Шуйтиб, Гүрүгли султон душманларни қурқитиб, бир сирага ҳуркитиб, энди Авазхонни отимга мингаштириб олай, деб Авазхон чиққан дўнгга борса, Авазхон йўқ. Бир пилла қараса, қирнинг нариги ёғидаги жар билан қочиб бораётир. Гүрүгли султон бориб Авазхонга қараб, узангига оёғини тираб: — Ҳа, болам Авазхон, қачқан бораянсан? — деб сўраб, шу сўзни айтди:

Кирпи, жайралардай биқиб жар билан,
Йул булсин, Авазхон, қайга борасан,
Қизилбошинг кочиб кетди ор билан,
Эй, жоним Авазхон қайга борасан?

¹ Эшак ўгриси.

Қизилбошлар уз ҳолини билмайди,
Талтайиб туркманни кўзга илмайди,
Кейин билиб ҳеч узига келмайди,
Йул булсин, Авазхон қайга борасан?

Қойил булсанг, туркманга тан берасан,
Чамбил борсанг, даври даврон сурасан,
Нега буйтиб жайра буп жарман юрасан,
Йул булсин, Авазхон қайга борасан?

Балли кокилингга, балли Авазхон,
Кокилингга банда бўлай Авазхон,
Юр мен билан, углим қилай Авазхон,
Йул булсин, Авазхон, қайга борасан?

Қойил булгин Гўрўглининг корига,
Бедовим уйнатай кўнглинг баҳрига,
Бориб даврон сургин Чамбил шаҳрига,
Йул булсин, Авазхон, қайга борасан?

Ана шунда Гўрўгли султондан бу сўзни эшитиб, пийёрлик қилиб: — Эй, туркман тога, мен сендан қочганим йўқ, қизилбошдан қочаётирман. Майли энди сенга мингашаман, — деб Авазхон Гўрўгли султонга мингашиб олиб, қирнинг бу ёғига оша берди. Бу ёқда чулоқ саркарда тўққиз юз одами билан қайтиб, Косаман сардорнинг олдидан чиқиб, Косаман сардор чулоқ саркардани ҳам қайтариб, жазойил тўпларини гулдиратиб, тоғу тошни титратиб кела берди. Гўрўгли султон қўшин етишгунча уйланиб: «Энди бу Авазхонни мингаштириб юрмасам, бу Хунхорнинг қўшинига қўшилиб қочиб кетишдан ҳам тоймайди», — деб бир чилбир билан Авазхонни маҳкам қилиб узига қўшиб боғлаб, Гиркукни тезлаб, қизилбош қўшинининг олдини тўса берди:

Дала-даштлар чангиб кетди,
Қулоқ кар буп гангиб кетди,
Гўругли арслондай булиб,
Шу чангликка шўнгиб кетди.

Кимдир шаҳид, кимдир гози,
Ҳисоб эмас, кўпу ози,
Яқинлашиб кела берди,
Гумбирлаган тўп овози.

Бедов отлар ҳийиллаши,
Отган уқнинг чийиллаши,

Тасир-тусир, қасир-қусир,
Чақилиб сойларнинг тоши.

Попук найзи пириллайди,
Дол бедовлар ариллайди,
Бу шовқиннинг ҳайбатига,
Бадбахт тоғи дириллайди.

Шуйтиб душман ёвут етди,
Газаларни аскар тутди,
Балки баландларга ўтди,
Шунда Гирқўк гирдай бўп,
Бир пишқириб ишиб кетди,
Сағрилари тошиб кетди,
Том бўйдаёи ошиб кетди,
Қаттиқ кишнаб, сиха тортиб,
Душманга ёндашиб кетди.

Душман келар қўлда найза.
Бир қўлида сир байзо¹
Бундай пилла шўпир кўнда,
Тоғу тошга тушди ларза.

Душман келар шоби билан,
Ҳар қайси боб-боби билан,
Бир хиллари чувлаб келар,
Жийрон, йўрга, ёби билан.

Душман келар ҳужум қилиб,
Газа бетман қирни олиб,
Гуруғли уртада қолиб,
Пулат ханжар сермаб солиб.

Бошини бошга қўймайди,
Қурққанман олишмайди,
Ботириман келишмайди,
Бедовларнинг бўйни синди,
Улган одам улиб тинди,
Гуруғлини курунг энди,
Душманга от қўйиб дўнди,

¹ Тирсакка қоплаб қўйилган пулат (*Бахши изоҳи*),

Жаҳаннамга элтиб қўйди.
Дустуман булиб булганлари
Уэларининг қонига тўйди.

Энди душман шошиб қолди,
Бир-биридан адашиб қолди,
Бир хил шумтоб қўрқоқлари
Қочиб йўлга тушиб қолди.

Бир хиллари ол-ха, дейишиб,
Ҳеч аямай сол-ха дейишиб,
Шунча қўшин бас келмайми,
Бу бўлса бир танҳо дейишиб.

Шуйтган билан булармиди,
Ҳаргиз баланд олармиди,
Ун минг қўшин бир арслонга
Сира ҳам тенг келармиди.

Курунг энди Косаманди,
Чип буп иши, шашти синди,
Ерга бир уриб камонди,
Қочмоққа юз қўйди энди.

Сойдан туман кучгандай буп,
Шаҳар бағрин кучгандай буп,
Кун исиса, иссигидан,
Вулут нармон кочгандай буп.

Шуйтиб душман тузгиб кетди,
Қочгани шаҳарга етди,
Мард Гурўгли кўп қўшинга
Якка ёлғиз зўрлик этди.

Ана шуйтиб Гурўгли султон бир ўзи шунча қўшин-га зўрлик қилиб, урганча уриб, қирганча қириб, сурганча суриб, душманларни ишириб қувиб юбориб, ўзи ҳам жуда чарчаб, Бадбахт боврига етиб, Авазхонни отдан тушириб, ўзи ҳам отдан тушиб, дам олиб ётди. Шунда Авазхон мардлик ҳам шунча буларда, — деб кунглида Гурўгли султонга қойил бўлиб ўтирди.

Шунда Гурўгли султоннинг миясига бир фикр келиб қолиб, ёшлик вақтларини эслаб, бу куни чоштгоҳда Хунхорнинг қибла бетидаги қўриқда яшаётган туркманлар овулига бориб, Авазхон ўгли билан у ерда ҳам бирикки кун меҳмон бўлиб, у ерда қолган қутган туркманлар

ни бир кун чоқ саҳрода ҳарна бор уловларига анжомларини орттириб, ўзи Авазхонни мингаштириб, уларга соқчилик қилиб, барини Бадбахт белидан ошириб: — Энди сизлар Чамбилга кучиб бора беринглар. Бу ёқларга Хунхор золимнинг ҳукми етмайди. Авазхонни олиб келтир, деб Чамбилда Холдор маҳрам, Ҳасанхонларга айтиб қўйинглар. Мендан барча туркманларга салом денглар, — деб ўзи қайтиб яна Хунхор юртига тушиб, Хунхорнинг овуллариини сайр томоша қилиб юра берди. Бундан Гўрўгли султоннинг мақсади «Менинг мард ва ботирлигимга Авазхон ишониб, қойил бўлсин», дегани эди. Хунхор шоҳ: «Ҳар ким Авазхонни Гўрўгли хардуздан тортиб олиб келтирса қизим Сарвинозни бериб, ўзимга вазир қиламан», — деб жар солдирди. Энди гапни Райҳон арабнинг жияни Бектош арабдан эшитинг.

Райҳон араб Холжувонойни олиб қочмасдан бир йил илгари Райҳон арабнинг эрка жияни Бектош араб жуда отбозлигидан тоғаси Райҳон арабнинг отини ўғирлаб, бир дамга келган байталга чоптириб, ундан бир қора тулпор туғдириб олган эди. Ўша вақтларда Хуросон мамлакатининг подшоси Ҳаришоҳнинг Гулноз деган ой деса ой, кун деса кун бир соҳибжамол, ўзи баркамол қизи бўлиб, ҳар ким менинг қизимга хуштор бўлса, кўшкимнинг бошидаги тилла қовоқни ўқ билан уриб туширса, шу кўшкимдан от сакратса қизимни бериб, ўзимга вазир қиламан», — деган эди. Бу овозани Бектош араб эшитиб, Хуросонга бормоқликни талаб қила бергандан кейин арабларнинг маназини¹ яхши билган Райҳон араб ноилож рози бўлиб: «Бўлмаса, Хуросонга борсанг, мақсадинга етсанг ундан нарида Гўрўгли деган жуда шашти баланд бир йигит бор. Зинҳор ўша билан дўст бўлгин», — деб тайинлаб жавоб берган эди. Бектош араб Ҳаришоҳнинг юрти Хуросонга келиб, Ҳаришоҳнинг кўшкига тўғрилаб, қора тулпорига бир-икки аччиқ қамчини берган эди. Шунда от Ҳайришоҳнинг кўшкидан сакраб, шу сакраганда кўшкнинг устидаги олтин қуббани ўқ билан уриб тушириб ўтган эди. Шуйтиб, Бектош араб Ҳаришоҳнинг қизи Гулнозойга уйланиб, вазирлик қилиб юрганида Хунхор шоҳнинг Гўрўглидан Авазни тортиб келтириб берганга қизим Сарвинозни бериб, ўзимга вазир қилиб оламан», — деб жар солдирганини эшитиб, шайтон қитиқлаб, «Воҳ,

¹ Феъл — атвори [Бахши изоҳи]

Гулноз, Сарвиноз қандай ярашиб тушган қўша исмлар, Хунхордай подшоҳлар подшосининг қизи хотиним бўлса», — деб ҳавас қилиб, ўн икки минг аскар тўплаб, Бадбахт белининг олдини ураб чиқа берди. Бу еқда Гурўғли султон Чамбилда қўрган бахши бобосини учратиб қолиб, унинг уйига меҳмон бўлиб, дoston айттириб, Авазхон билан утирар эди. Буни Бектош араб эшитиб, бурилиб бахши бобонинг овулига келиб, шундай бахши бобоникига рав бўлиб, отидан тушмай, узангига оёғини тираб, мўйловини бураб, бахши бобога қараб, бир сўз деди:

Эшитгин жон бобо сардор сўзини,
Ҳар бир кимса тополмайди изини,
Асли Райҳон араб шоҳнинг жияни,
Хуросонда Бектош дейди ўзини,
Талаб қилдим сендан азиз меҳмонни.

Мен билан айласин меҳмон кўнгил шод,
Қайгу кулфатларни қилишиб барбод,
Хуросон юртида Ҳари подшога,
Ҳам ўзим вазирман, ҳам ўзим домод,
Талаб қилдим сендан азиз меҳмонни.

Эшитганман, Гурўғлини биламан,
Ёв эмасман анга дўстлик қиламан.
Шу тўғрида Райҳон тоғам шарти бор,
Ул юртига мен ҳам иқрор бўламан.
Талаб қилдим сендан азиз меҳмонни.

Борсанглар уч-тўрт кун кўнгил оламан,
Ёлгон эмас чиндир Бектош сўзлари,
Мусулмон дейдику сизу бизларни,
Олиб бориб Ҳари шоҳнинг олдида.
Бир икки кун меҳмон этсам сизларни.

Бу сўзни бахши бобоникида меҳмон бўлиб утирган Гурўғли султон эшитиб, баччағарнинг таклифига бормасак, қўрқди, дер. Борсак, бирон хатардан холи эмас. Ҳар доим марднинг бошига иш тушади. Энди нима бўлса ҳам таваккали худонинг ўзига. Агар нияти бузуқ бўлса, ёмонлиги урсин кўзига», — деб уйлаб: — Майли, рози бўл. Шу одамникига меҳмон бўламиз деб бобосига қараб, нима деди:

Мард кўринар бахши бобо, келган бек,
Рози бўлиб, хўп борамиз, майли, де,
Талаб қилган бўлса сендан бизларни,
Хурсанд бўлиб, хўп берамиз, майли де.

Талаб қилган бўлса биздай меҳмонни,
Иззатин кўрамиз ундай султонни,
Бирга борсанг, сен айтасан дostonни,
Рози бўлиб, хўп борамиз, майли, де.

Бизнинг меҳмон очиқ ширин хўйли де,
Созу суҳбат, дoston бўлур сайли, де,
Ўзим ҳам хизматга қўлим бойли де,
Рози бўлиб, хўп борамиз, майли де.

Меҳмоним суҳбатга дили боғли де,
Паст эмас, саркарда, ўзинг чоғли де,
Гўрўгли исмли, Аваз угли де,
Рози бўлиб, хўп борамиз майли, де.

Шунда бахши бобо Гўрўгли султондан бу сўзни эшитиб, Бектош арабга қараб жавоб бериб: — Майли, меҳмонларни сизникига олиб бораман, деб турибди. Бектош араб» Жуда яхши, меҳмонларни бира тўла ўзим олиб кетаман,» — деб отидан туша берди. Гўрўгли ҳам кийиниб чиқиб, Бектош араб ҳам юрак учи билан кўришиб, қучоқлашибди. Шунда Гўрўгли султон ҳеч кимга сир бой бермай, Авазхонни мингаштириб, Бектош араб ҳам ўз отига миниб, бутун қўшинлари билан дов дастгоҳ қилиб, Гўрўгли султонни меҳмонликка ияртиб эргашиб кета берди. Бахши бобо ҳам чўнтоққина эшагини миниб, ёмон хуржунчасига дўмбирасини солиб, печкасини қайтариб, чўнтайиб, Овул паттага ўхшаб жўртанглаб, бу ҳам Гўрўгли султон ошнаснинг орқасидан кета берди. Кун кеч бўлиб, йўлда Ҳаришоҳга тегишли бир қўрғонга меҳмон бўлишдилар. Шунда қўрғон беги Бектош арабни овлоққа чақириб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Меҳмонни кўрганда гулдай тарзим бор,
Туққиз турли зиёфатга қарзим бор,
Қув Гўрўгли осон қулга тушибди,
Ани беҳуш айланг деган арзим бор.

Топилмайди бундай қулай гагирдак,
Бу ишни айламак эртарак керак,

Баччагар кўп айёр, жуда бир сарак,
Шаробга дорини жойламоқ керак.

Авазхонни чорлаб олиб далага,
Алдаб ўтказайик таблахонага,
Гўрўглидан қўйиб буни панага,
Бахшисимон бу одамхўр балага,

Дори бериб ҳушин зойил айласанг,
Қўлини занжирлаб маҳкам бойласанг.
Танба тираб томга қамаб тийласанг,
Авазин қайтишга мойил айласанг.
Хунхор шоҳга элтиб олиб қизини,
Барча элу халқни қойил айласанг.

Сенга сузлаб турган мендай бек бўлар,
Туркманларнинг ичи тўла кек бўлар,
Шундан кейин Гўрўгли ҳам ўшалар,
Олчи бўлмай, жон ошиги пик бўлар.

Бу сўзни қўрган бегидан Бектош араб эшитиб, хаёли тарлон бўлиб: тўғри айтасан. Бундай қилай гагирдак қай ерда бор. Бўлмаса, сен Авазхонни чақириб, от сотаман, деб бир сулув отга хуштор қилиб алдаб тур. Мен шаробга беҳуш дори солиб, Гўрўгли билан бахши бобога бериб, ҳушини оғдараман, деб бек билан гапни бир қилиб, маслаҳатни бир жойга қўйиб, Гўрўгли султоннинг олдига кириб ўтирди. Ваъданинг пайти етиб, қўрган беги Авазхонни имлаб далага чақириб, Бектош араб: — Қани Гўрўгли дўстим, овқат пишгунча оз-моз яйрашиб, отамлашиб, бир пиёладан ичишиб ўтирайлик, деб бахши бобо билан Гўрўгли султонга беҳуш дори солинган шаробдан бир-бир пиёла қуйиб бериб, бошқа тоза шаробдан ичиб шунда бахши бобо билан Гўрўгли султон шаробни ичиб, ерга ялмайиб йиқилиб тушдилар. Шу пайт даладан ясовуллар кириб, Гўрўгли султон билан бахши бобони пулат банд қилиб, шу меҳмонхонага қамаб, орқасига оғир тамбалардан тираб кетишдилар. У ёқда Авазхонга қўрган беги бир сулув жийронни кўрсатиб: Туркман оғангга айт, шу отни сенга олиб берсин. Ўзи ҳам унча қиммат эмас. Уч юз оллик танга берса, бўлади, деб андармон қилиб турган эди. Ясовуллар бориб Авазхонни боғлаб олиб ўзига кўрсатган жийронга миндириб, Бектош араб бошлиқ Гиркукни етаклаб, Ҳаришоҳнинг ўрдасига қараб кета бер-

дилар. Бир пилла Гўруғли султон ўзига келиб, бахши бобосини уйғотиб, бир сўз деди:

Бу қандай воқеа, қандай аломат,
Ё бўлди ўхшайди зур қиёмат,
Бахшиё бормисан соғу саломат,
Кутаргин бошингни бизга не бўлди?

Бу ерда қолибмиз пулат банд бўлиб,
Бир иш қилган ўхшар душманлар келиб
Аваз кани, бизлар гафлатда қолиб,
Кутаргин бошингни, бизга не бўлди?

Жўртага дўст экан бизга Бектоши,
Беҳуш дори экан у берган оши,
Қулоқ сол, келарми Аваз нолиши,
Кутаргин бошингни, бизга не бўлди?

Албатта бу ишлар душманнинг иши,
Душманлик айлабди Бектошдай киши,
Қулоқ сол, келарми Аваз нолиши,
Кутаргин бошингни, бизга не бўлди?

Ҳай аттанг-а, нишаб жойда тайрилдим,
Ангсизликман қанотимдан қайрилдим,
Темир қанот полопондан айрилдим,
Қулоқ сол, келарми Аваз нолиши,
Кутаргин бошингни, бизга не бўлди?

Ҳали ҳам бор қулогимнинг гаранги,
Емон бўлди бунинг ориман панги,
Қулоқ сол, келарми Аваз нолиши,
Кутаргин бошингни, бизга не бўлди?

Гўруғли султоннинг бу сўзини бахши бобо ҳушининг оралигида эшитиб, инграниб, бошини кўтариб, Гўруғли султонга қараб, бир сўз деди:

Қулоқ сол, Гўруғли, турли наъмага,
Бектошнинг дўстлиги учмиш ҳавога,
Ҳавас қилиб Сарвиноздай удага,
Бизни шуйтиб солган экан балога.

Мард йигитлар минар доим бедовга,
Баҳорда ўйнашиб чиқарлар товга,

Асли гапнинг туби бундай Гурӯгли,
Хунхор қўйган Сарвиноз кизин гаровга.

Жар солдирган бозорма бозор юрганга,
Эшиттирган барча худой урганга,
Овоза тарқатган шаҳар қўрғонга,
Хунхор ваъда қилган Сарвинозини,
Авазхонни унга элтиб берганга.

Бу гапни эшитган Бектош хотинбоз,
Ҳаваси кетибон, қилганда парвоз,
Юрагин қиздириб шўх Сарвиноз,
Бу ишни айлаган ундан қай оғоз,
Уйламаган сенман менга, Гурӯгли,
Пулатбанд бўлибмиз ҳали бул ҳам оз.

Шунда Гурӯгли султон: — Воҳ энагар, ҳали Авазни Хунхорга элтиб, мақсадига етиб бўбди, — деб бир чира-ниб, пулатбанд занжирларни узиб, бахши бобосининг банд занжирларини ҳам юлиб узиб, булак-булак қилиб ташлаб, томнинг эшигини тепиб синдириб, ташқарига чиқиб, қоровулларнинг илинганини тутиб ўлдириб, Гиротдан дарак топмай, бошқа бир от топиб миниб, бобосига ҳам қўрғон бегининг таблахонасидан бир от олиб миндириб, иккови из олиб тоққа қараб кета берди. Бектош араб бўлса, бир тоғда дам олиб, Авазхонни бир чунголга¹ беркитиб боғлаб қўйиб, кайфини қилиб утирган эди. Аскарлари бўлса яна қўрғонга бориб қўнган эди. Шунда Авазхон Гурӯгли султон билан бахши бобонинг ўтаётганини кўриб, ўзини билдириб, Гурӯгли султонни чақириб, бир сўз деди:

Бектош дўстинг айёр экан,
Бемаза бозингар экан,
Ошнолиги бекор экан,
Мен бундаман, кел бу ёнга.

Мен бу ерда қулим боғли,
Армондадирман не чоғли,
Ёлғиз ўзим юрак доғли,
Мен бундаман, кел бу ёнга.

¹ Тош тудалашиб қолган тоғ қисми (*Бахши изоҳи*).

Мени сендан яширдилар,
Аламимни оширдилар,
Алдаб қулга туширдилар,
Мен бундаман, кел бу ёнга.

Арзим эшит туркман ога,
Арабинг ҳеч эмас ошна,
Қулим боғли, қаддим дуто,
Мең бундаман, кел бу ёнга.

Чунгал ичра Аваз уғлон,
Дод деб чекар оҳу фиғон,
Ғамлар билан бағримдир қон,
Мен бундаман, кел бу ёнга.

Чунғолнинг пастида пусиниб ётган Бектош арабнинг қоровуллари Авазхоннинг бу чақиригини эшитиб, нима қиларини билмай қола бердилар. Гурӯгли султон бўлса, шофи қулида, Авазхон дилида, бахши бобоси олдида чирпиниб чунғолга қараб, бурилиб бора берди. Гурӯгли султон Бектош арабнинг қоравуллари устидан бориб қолиб, тухтанг бадбахтлар, деб қоравуллар ҳушини қочириб, кўзларини катта очириб, маҳкам қилиб боғлаб банд қилиб, Авазхон уғлини кўриб, бандини ечиб, қоравуллар йул кўрсатиб, Бектош араб айёр, яна бир неча одамлар билан кайф қилиб ўтирганларининг устидан бориб қолиб: — Қани, Бектош араб, ошноликни бир сулув қиз деб барбод бердингми. Шуйтиб, хатога кетганингни буйнингга олиб, қайта бошдан менинг билан дўст буласанми ёки менинг билан майдонда жанг қиласанми. Қайсисини хоҳласанг, мен тайёр, — деб бахши бобо ва Авазхонни эргаштириб, чунгалдан эниб бора берди. Шунда Бектош араб: — Агар сенинг билан дўст бўлмоқчи бўлсам ҳам, бир курашай. Мардлар курашиб дўст булади, деган, — деб ечиниб майдонга чиқмоқчи бўла берди. Гурӯгли султон ҳам Бектош арабнинг авзоини кўриб, Авазхонни бир баландлик жойга қўйиб, бу ҳам ечиниб майдонга тушди. Шуйтиб Гурӯгли султон билан Бектош араб бир сира айланишиб, тутиниб қолиб, анча олишади. Бектош араб ҳам кўп зўр экан. Ҳеч Гурӯгли султонга унғайини бермади. Майдон тоза шудгор бўлиб кетди. Охири Гурӯгли султон гижирланиб, Бектош арабни шундай тутиб, елкасидан ошириб отиб юбормоқчи булди. Лекин Бектош арабнинг кўйлаги сирилиб кетиб, Гурӯғ-

ли султоннинг қули Бектош арабнинг ялангоч орқасидан тойиб кетиб, Бектош араб омон қолди. — Баракалла, кучингга қойил бўлдим, Гурўгли, энди сендан йиқилдим ҳисоб. Менинг ўтган гуноҳларимни кечир. Кечдим Хунхорнинг ўзидан ҳам, қизидан ҳам, — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Гурўгли султонга қараб, бир сўз деди:

Дустим, кечир гуноҳимни,
Бориб қўр манзилгоҳимни,
Оқ работга элтиб сени,
Ювай рўйи сиёҳимни.

Нафсим мени олиб қочди,
Шуйтиб дустинг йул адашди,
Хунхор кизин оламан, деб
Сенга ҳар на заҳрин сочди,
Авазингни олиб қочди.
Ур энди дустим, бу бошди.

Кечдим энди Хунхоридан,
Хунхорнинг ҳар на боридан,
Ўзингга бўлайин навкар,
Чиқиб шоҳ ихтиёридан.

Нафс олиб ихтиёримни,
Йўқотдим ҳар на боримни,
Эшитгин оҳу зоримни,
Тукмагин энди оримни.

Адашдим шармсорингман,
Кечирсанг дусту ёрингман,
Қатор хизматда норингман,
Асиринг бандзорингман.

Бу сузларни деяр Бектош,
Ўзим сенингман тенг қурдош,
Кечир, дустим, гуноҳимни,
Юрайин бўп сенга йўлдош,

Бу сўзни Бектош арабдан эшитиб, Гурўгли султон: «Бунинг гуноҳини кечирсаммикан, кечирмасаммикан», — деб ўйланиб қолди. Шунда бахши бобоси созини қўлига олиб, бир мақомга солиб чертиб, бир не-

ча жойлардан тимсол келтириб, Гурӯгли султонга қараб, бир сўз деди:

Эшитгин, султоним, дўстинг сўзини,
Қуп еганман шу Бектошнинг тузини,
Дастурхонни ҳақи тушдим ўртага,
Нобуд қилма шу арабнинг ўзини,

Ростлик билан ёш олади кўзига,
Ёмон бўлса, нур энмасди юзига,
Нобуд қилма шу Бектошни, Гурӯгли,
Киргандир бу Қўргонбеги сўзига.

Қўргонбеги хаддан ортиқ даъвогар,
Асли қизилбошдан кўзлари чоғар,
Нобуд қилма шу Бектошни, Гурӯгли
Арабни озгирган шудир энагар.

Қизилбошнинг чикоридир ишлари,
Маймундай туррайган сўзок тишлари,
Ҳеч кимга ёқмайди рав-рав дейишлари,
Бир қарич жун булар кўкрак тўшлари.

Уқ илондай булар қалам қошлари,
Шундай бир бузуқлик шумлик ишлари,
Ҳойвоҳ айлаб аждаҳордай қизлари,
Арабни озгиргандир овбошлари.

Шу Бектош гуноҳин тиллайди бахши,
Урнига бегини улдирган яхши,
Соз билан қўшиқдир қўшиқнинг нақши,
Арабни боз яна ошно айлагин.

Бу сўзни Гурӯгли султон эшитиб, марднинг иши кечирмак, хатоларни учирмак, деб Бектош арабни қайта бошдан қучоқлаб, навозиш қилиб, ундан кейин игногар, деб айбни қўргон бегига тўнкариб, қўргон бегини зурдан итқитиб улдирибди. Қоровулларнинг ҳам гуноҳидан утибди. Бектош араб яшириб қуйган Гиркук отни олиб чиқиб, Гурӯгли дўстига берибди. — Энди, дўстим Гурӯгли султон, сен шунда турсанг, мен аскарларимни қўргондан олиб қайтиб, ундан кейин сени Оқработга меҳмонликка олиб кетсам, — деб Гурӯгли султондан илтимос қилди. Гурӯгли султон Бектош арабнинг илтимосига кўниб, Авазхон билан шу тоғнинг чуққисиди қолди. Энди гапни Хунхоршоҳдан эшитинг:

Бектош араб: «Гүрүгли хардузни тутиб, темирбанд қилиб қамаб ташлаб, Авазхонни хизматингга олиб боряпман», — деб Хунхоршоҳга чопар жунатган эди. Чопар Хунхоршоҳга етиб, хабар бериб, Хунхоршоҳнинг ҳар мурти шопдай, огзи кўҳна қопдай бўлиб, Косаманнинг укаси Дўсаманни беш юз аскар билан Бектош арабнинг олдига пешвоз чиқарди. Бектош араб пастки қўргонга тушганда Дўсаман келиб қолиб, Авазхонни сўрабди. Бектош араб: — Мен Авазхонни Гүрүгли султонга қайтариб бериб, қайтадан унинг билан дўстлашиб, аскарларимни қайтариб олиб кетгани келдим, — дебди. Шуйтиб ҳамма гаплар Дўсаманга маълум бўлиб қолди. Дўсаман дарров шу ерда айёрлик қилиб: — Бўлмаса, мен ҳам Гүрүгли султонга қайтаман. Энди, жура, нима бўлса ҳам кун кеч бўлиб қолди. Бугун шу қўргонда қўниб, эрта билан Гүрүгли султоннинг олдига чиқамиз, — деб Бектош арабни боблаб тушириб, шу кеча ҳам пастки қўргонда бўлишдилар. Кечаси Дўсаман: «Хунхордай шаҳаншоҳдан бир хардуз Гүрүгли туркманга қайтган одамнинг жазоси ўлим», — деб игво тарқатиб, Бектош арабни уйқусида боғлатиб, эртасига ўзининг отига ортиб, ҳали Гүрүгли султоннинг урушини кўрмаган Дўсаман Бектош арабнинг ҳам аскарларини ўзига тобе айлаб, ўн икки ярим минг қўшин билан Гүрүгли султоннинг устига бостириб кела берди. Чўққида Авазхонни пастликка томоша қилдириб ўтирган Гүрүгли султон қараса, пастки қўргон томондан бир тўда қўшин жазойилларини жизиллатиб изиллашиб, тўпларини гувиллатиб, тоғларни хувиллатиб келаётир. Шунда Гүрүгли султон: «Ҳа уккагар араб, тоза икки юзли одам экан», — деб Авазхонни чўққига қўйиб, ўзи Гиркўкни партианг-забартанг айлаб, урушга чоқ бўлиб турди. Келаятган қўшин ҳам яқинлаб қолди. Шунда Гүрүгли султон исфаҳони найзасини қўлига олиб, Гиркўкни ўйнатиб чирпиниб, қўшинга қараб кета берди.

Қулоқ солинг суханворнинг сўзига,
Сўзлар экан гайрат олиб ўзига,
Дарёдай буп тулиб тошиб Гүрүгли,
Чибинча поримас қўшин кўзига.

Жонивор бедови оғзин очади,
Уруш деса, ширин жондан кечади,
Қўшинни айланиб шунда Гиркўкот,
Гүрүгли эгасин олиб қочади.

Баланд чўққи айланаси чўрқали,
Бедов деган ҳар нимадан ҳурками,
От чопмоққа асли уста Гурўгли,
Отин олиб қочганига қурками?!

Шундайда қайтарма, келар ғайрати,
Тоғни босиб осмон мисол ҳайбати,
Тирқиратиб қизилбошни қувлади,
Тишин тишлаб ҳай-ҳайлаган ҳайбати.

Энди куринг султон қиргин бошлади,
Нечовнинг калласин узиб ташлади,
Бир хилининг миясига муштлади,
Улганлари ётиб ерни тишлади.

Барча қойил булар марднинг ишига,
Йўллайдими қизилбошнинг қошига,
Юзчаси ўлган сўнг саал фурсатда,
Қоча берди бари туши-тушига.

Аввал билганлари энди ўлдик деб,
Гуругли қаҳрига дучор бўлдик, деб,
Дусаманга ухшаш гушпитоблари,
Еронлар, нима гап, нима бўлдик деб.

Дусаман сира ҳам ёнин берами,
Шуйтмаса одамни худой урами,
Минг зўр бўлганда ҳам ёлғиз узи-ку,
Бир одамдан киши қоча кўрами?

Деб Дусаман лашкарига боқади,
Куп қушинга унинг ўзи соқади(р)
Қайтинг жангга, деб чирпинган сай,
Лашкарлари сундай оқиб қочади.

Шунда Дусаманнинг қайт, деганига ҳам қайтмай,
қирилгани қирилиб, сурилиб, булутдай бўлиб тўрилиб,
улгани улиб, қолгани қолиб, қочиб борапти. Бектош
араб бечора бўлса, етти занжир билан боғланган, отига
қушиб тангиб ташланган. Қора тулпори бўлса, бунча
катта шобирни кўргандан кейин ўзидан-ўзи пишқириб,
қушинини бир-икки мартаба оралаган, отдан оғиб кетиб
узангига қоптирилиб, у ёғи отга банд бўлгани учун
айрилмай шолбираб қолган. Шунда бечора Бектош
араб ўз ҳолига зор-зор йиглаб, бир сўз деб борапти:

Қизилбошга тобе бўлиб ё дариг,
Гурбатли майдонда ҳолим на бўлди,
Нафси ҳаво йулларига чалғишиб,
Мана бу майдонда ҳолим на бўлди?

Хотин дедим, кечдим усган элимдан,
Айрилиб неча бир жону дилимдан,
Ана энди на иш келар қўлимдан,
Гурбатли майдонда ҳолим на бўлди?

Сайлаб минган отим етар бошима,
Душмандан узга йуқ тегра-тушима
Гуругли дустим ҳам келмай қошима,
Мана бу майдонда ҳолим на бўлди?

Отдан тушай десам қўлларим боғли,
Не бир хафаларман юрагим доғли,
Ҳеч бўлмаса келмас дустим Гуруғли,
Гурбатли майдонда ҳолим на бўлди?

Кимсасиз судралиб боради Бектош
Жигар бандларимни кўрсам эди кош¹
Шуйтиб бунда оқиб кўздан қонли ёш,
Мана бу майдонда ҳолим на бўлди?

Одамнинг офати бўлган бундай маракада ҳар ким ўз жони билан бўлиб, қочган қутилиб, қочмаган тутилиб совутлар сўтилиб, Гуруғли султоннинг зарбини кўрмаганлар кўриб, кўрганлар аллақачон итдай ҳуриб, қочиб кетиб, Хунхорнинг йулини тутиб, шуйтиб, уч-тўрт соатнинг ичида душмандан асар ҳам қолмай тўс тўполони чиқиб, бир хил қўрқоқлари жарларга биқиб, жўрттадан ўлик десин, деб огиз-бурнига тупроқ тиқиб ётибди. Шуйтиб, Гуруғли султон душманга голиб келиб, отидан тушиб, ҳам отига, ҳам ўзига дам бериб, найзасига суяниб турган эди, бир пилла Гиркўк кишнаб, шу ёққа қараб, тағи бир от кишнаб кела берди. Бу Бектош арабнинг Қора тулпори эди. Гуруғли султон қараса, Бектош арабни отига етти занжир билан банд қилиб ташлабди. Вечора Бектош араб отдан огиб судралиб улибди. Энди Гуруғлибек султон Бектош арабнинг ҳақиқий дўст эканлигини, Дўсаманнинг ҳийласи билан

¹ Кошки.

шу аҳволга тушганлигини билиб, афсусланиб турганида Бектош арабнинг мирзоси пусиниб ётган жойидан чиқиб келиб, воҳ бегим, деб ўзини Бектош арабнинг устига ташлади. Шунда Гўрўгли султон Бектош арабнинг мирзосига қараб, ундан сўраб, бир сўз деди:

Қай ерда Бектошнинг манзилхонаси,
Манзилига борсин жонсиз танаси,
Дўстимнинг йуқ экан менга гинаси,
Курсат, қайда, маконига элтайин.

Тогдан тоққа ошган Бозиргон хўжа,
Шаҳид бўлса, ҳақда топсин даража,
Шу ерда ёгочдан ясаб саража,
Турар жойи — маконига элтайин.

Оқработ дегани қайси томонда,
Шўрли дўстим адо булди армонда,
Ҳай аттанг-а, қилди душмани ханда,
Кўрсат менга, маконига элтайин.

Бу дўстимнинг бордир бола-чақаси
Танга нимкам бор-ку майда чақаси,
Газотда шўрлининг куйди чақаси,
Турар жойи маконига элтайин.

Душманларга шаштим доим гов булсин,
Ҳар баҳорда манзилгоҳим тов булсин,
Бошла отлар Оқработга рав булсин.
Йўлни курсат, маконига элтайин.

Гўрўгли айтади сенга арз-ҳолини,
Куз ёпи ҳул қилиб отнинг ёлини,
Оқработнинг курсат энди йулини,
Йуни жойи — маконига элтайин.

Шунда мирзо Гўрўгли султондан бу сўзни эшитиб, дарров олти булак ёгочдан бир саража боғлаб, ишлар билан беркитиб чоғлаб, мана султоним, деб турди. Гўрўгли султон Гиркўкдан тушиб, Бектош бечоранинг жасадини саражага солиб, саражанинг бир богини Гиркўкнинг орқа томонига боғлаб, яна бир ёгини мирзонинг отининг олдинги томонига тангиб: — Ана энди Мирзо ука, ҳайда отингни, — деб аста-аста Мирзо билан

юриб, чўққидан Авазхонни мингаштириб, Бектошнинг отини етаклаб олиб, Оқрабатга қараб келаберди. Гапни қисқароқ қилсак, Оқрабатга иккинчи куни кечқурун Гўругли султон кириб бориб, воқеадан шўрли Гулноз хабардор бўлиб зор-зор йиглаб, бир сўз деди:

Тавда жонинг буйтиб адо булганча,
Ўзгинамга шукур қилсанг, буймиди¹,
Газотда жонингдан жудо булгунча,
Ўзгинамга шукур қилсанг буймиди?

Нафсинг сени олиб қочди, не бўлди,
Тоза ниҳол эдинг, ногаҳон сулдинг,
Бедовга судралиб қайларда қолдинг,
Ўзгинамга шукур қилсанг буймиди?

Нафсинг сени қамраб олди узига,
Адаштириб солди ажал изига,
Етдингми Хунхордай шоҳнинг қизига
Ўзгинамга шукур қилсанг, буймиди?

Сенман бош қушгандим ёмон булсамда,
Син-синботдан анча орқа қолсамда,
Болаларинг бор эди, шукур орқангда,
Ўзгинамга шукур қилсанг, буймиди?

Гулнозга бу олам энди тор булди,
Гаму кулфатларга гирифтор булди,
Кимлар уйда сенга дуст-ёр булди
Ўзгинамга шукур қилсанг, буймиди?

Шунда Гўругли султон Гиркўкдан тушиб, Гулнозойга тасалли бериб: — Бу менинг билан дўст киришган эди, тақдири ёмон экан, куни битиб, вақти етган экан. Бечора Хунхорнинг саркардаси Дўсаманнинг макрига илиниб ҳалок бўлди. Энди хафа бўлишнинг фойдаси йўқ, деб Бектошнинг жасадини олиб, Мирзо билан кўтариб, уйига тушира бердилар. Шунда Гулнозой зор-зор йиглаб, таги бир сўз деди:

Найласия, ҳасратда йиглайди Гулноз,
Қанчалар йигласа ҳам, шунча оа,
Арабистон кетган эди Шониёз,
Қолар булди жон отасин кўрмайин.

¹ Булмасмиди.

Шониёзим ҳали ўн уч ёшида,
Бориб утирганди Райҳон қошида,
Не савдолар булиб энди бошида,
Қолар бўлди жон отасин кўрмайин.

Ота юртин кўрсин дея жўнатдим,
Бунда узим ёр жасадин тунатдим,
Шониёз дедим, юрак-багрим қонатдим,
Қолар бўлди жон отасин кўрмайин.

Нетар эди бориб араб элига,
Ғам қадалди бунда Гулноз дилига,
Ё олиб, ё олмай анда тилига,
Қолар бўлди жон отасин кўрмайин.

Тутигул тўтидай сайрар қизим бор,
Заъфарон келбатга сариқ юзим бор,
Ҳозирча олдимда шу ёлғизим бор,
Шониёз қолди жон отасин кўрмайин.

Бу сўзни Гўрўгли султон Гулнозойдан эшитиб, фотиҳа қилиб, шу кеч Оқработда тунаб, ўзини тоза танитиб: — Мен бу Хунхор юртига ёт одамман. Тонг отмай кетишим керак. Мирзо Бектош арабнинг жасадини отга тиркаб, саражага солиб келдим, — деб қўяқолсин. Нимага деганда отанг Ҳаришоҳ Хунхорга қарам киши. Шундай қилинса, бу мирзони ҳам бир нима қилиши мумкин, — деб Гиркўкка мингаштириб, Оқработдан чиқиб, Бадбахт бели қайдасан, деб жўнаб кела берди. Гўрўгли султон ҳеч вақтда бунчалик музаффар булиб қайтмаган эди. Буни Гирот билиб, бир мақомга солиб юриб, Бадбахт белидан ошиб, Чамбилга юзланиб кела берди. Шуйтиб, бир неча вақтлардан кейин Чамбилнинг минор, пештоқ, чортоқлари ялтираб кўрина берди. Шунда Гўрўгли султон Авазхонга қараб, Чамбилга келдик ўғлим, деб хурсанд булиб, Чамбилнинг кўринакли жойларини Авазхонга кўрсатиб, бир сўз деб келаётир:

Ҳар пилла ярайди йигит ҳунари,
Туркман юрти энди бундан энари¹
Қарагин кўтариб бошинг Авазхон,
Ана тик бўп турган Чамбил минори.

¹ Усади, ривожланади, маъносида.

Остимда уйнайди тилсиз пироги,
Ана турган сарчашманинг қароғи,
Ҳовуз атрофида толу терағи,
Чамбил булар ул қорадан нарроғи.

Ёмон булар одамзоднинг интиқ мунтоғи,
Чунқайганлар Чамбилнинг пештоғи,
Кум-кук буп кўринган боғу чорбоғи,
Ана пеш айвондир Чамбил чортоғи.

Дарвоза бошида елу сийнаси,
Асли мард кишининг йуқдир гинаси,
Турт бурчакда турганлари қанқайиб,
Чамбилнинг турт нақшин жебахонаси.

Сиртдаги текислик Чамбил майдони,
Машк қилади анда қирқ бир полвони,
Борганда кўрасан меним, Авазхон,
Чамбилда турганнинг бўлмас армони.

Гуруғлибек бориб отидан тушар,
Отининг оёғига банотлар тушар
Оға Юнус чиқиб сени ул қилар,
Парига ул бўлган, билгин, юз яшар.

Ана Гуруғли султон Чамбилга етиб борди. Буни билган Холдор маҳрам, Ҳасанхон, қирқ йигитлар Чамбилнинг дарвозасидан то Гуруғли султоннинг майхонасига поёндоз тушаб, Гиркўкни шу поёндознинг устидан юргилишиб, бардор-бардор қилиб, Гуруғли султон билан Авазхонни майхонага тушириб, майлар сузилиб, базм — суҳбат қизиби, қирқ йигитлар хизматни қила бердилар. Шунда Гуруғли султон қўлига бир пиёла май олиб, Авазхон ўғлига қараб, димоғи чоқ бўлиб, бир сўз деди:

Даврон-даврон, бизнинг даврон,
Аваз, алиёр-алиёр,
Чамбилбелга узим султон,
Жоним, алиёр-алиёр.

Май ичайлик ёру-ёрон,
Чамбилбелда шоду хандон.
Дол буйингдан Аваз ўғлон,
Болам, алиёр-алиёр.

Унг ёнимда Ҳасан жоним,
Чап ёнимда Авазхоним,

Энди харгиз йуқ армоним,
Углим алиёр-алиёр.

Аламлар орқа тайлансин,
Ганимнинг қули бойлансин,
Қулингдан коса айлансин,
Коса, алиёр-алиёр.

Ақлу ҳушлар зойил булсин,
Душман бизга койил булсин,
Барча майга мойил булсин,
Шароб алиёр-алиёр.

Гуругли қайнабон тошар,
Қушиқ айтсам ҳоврим тушар,
Икки ёнда икки болам,
Таранг бўлиб кайфим ошар.
Суҳбат алиёр-алиёр.

Ана шуйтиб, Гуругли султон май ичиб, кайфини қилиб, қирқ йигитга косагул қилиб, ога Юнус пари ёқасидан солиб, этагидан олиб, Авазхонни угил қилибди. Энди Авазхон асло Хунхоршоҳнинг динига қайтмасликка гап этиб, Гуругли султон, Ҳолдор маҳрам, Ҳасанхон, Авазхон, қирқ йигит ва парилар ҳар куни базми суҳбат айлаб, мурод-мақсадларига етдилар.

ГУЛҚИЗОЙ

Гурӯгли Султон: — Авазхонни уйлантирсам, кимларнинг қизлари Авазхон ўғлимга лозим, — деб ога Юнус пари билан маслаҳат қилди. Шунда ога Юнус пари Гурӯгли султонга қараб: — Тунов куни Ёртибой оқсоқолнинг гапини эшитдингми? — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, ўзини кериб, қошини териб, бир сўз деди:

Қулоқ солинг турли-туман наъмага,
Шамол урар ҳовли билан далага.
Туркмандан қиз сўрма Аваз углима,
Чув-чувдан қолмасин бошинг балога.

Авазхон углинг Чамбил элга турами,
Тура деган номни олиб турами,
Шунда ҳам дейди асли қизилбош,
Қул дейишиб ҳеч бири қизин берами?

Бол Авазинг биров аслин билама,
Билганда ҳам кўнгли қабул қилама,
Демайдим булса асли қизилбош,
Туркмандан ҳеч кимнинг қизин тилама.

Жангалзорга боглаб райҳон урама,
Сўзлаган сўларим уйқаш-бурама,
Авазингга туркманлар қиз берама,
Бермас қизни беҳудага сўрама.

Сўзлаган сўларим маъқул булами,
Ё булмаса ерга тушиб қолами,

Ур туркман берами кулга кизини,
Улса ҳам ўзини қуйи олами?

Мен биламан Аваз асил углондир,
Беҳиштдан адашиб чиққан гилмондир,
Сенинг билан менга фарзанди жондир,
Вирорта аждоди шоҳу султондир.

Булмаса Хунхорда бундаин булмас,
Ола кўз, сўйлоқ буп келбати келмас,
Авазхоннинг кўзи мисоли олмос,
Юсуфдан бошқаси бундан утолмас.

Авазга лозимдир шоҳларнинг қизи,
Шаҳаншоҳ савлатли Авазнинг ўзи,
Гилмондан иссиқдир кўркию юзи,
Эшитсанг, шу турур Юнуснинг сўзи.

Ҳаришоҳнинг бир буй етган қизи бор,
Бамисоли офтобга тенг юзи бор,
Ҳаёдан боқишли хумор кўзи бор,
Одам қўйсанг ул подшога Гурўгли,
Қуда айлар сени булса худо ёр.

Гулқизой деб донги кетган оламга,
Берарди Аваздан бошқа ҳам кимга,
Ҳаришоҳнинг боши кўкка етмайми,
Қудалик айласа сендай одамга.

Қиргий деган қуш утирар қиёда,
Савлатингдан шоҳлар булар пиеда,
Давринг келди, даврингни сур Гурўгли,
Салтанатинг Хунхордан ҳам зиёда.

Хушомад деб билма Юнус сўзини,
Жаҳон маликаси дейди ўзимни,
Салтанатинг Хунхордан ҳам зиёда,
Ким кўрган Эрамнинг нишон-изини.

Одамни йиқитар ёрнинг жафоси,
Ошиқни тиргизар маъшук вафоси,
Узинг кўрган Бектош араб хотини,
Гулноз булар шу Гулқизнинг опаси.

Бу сўзни Гурўгли султон Оға Юнус паридан эшитиб: — Оҳ, Оға Юнусжон, сўзларинг тўғри, — деб майхонасига чиқиб, Холдор маҳрам ва қирқ йигитини

тушлаб, улардан унта йигитни айириб, унига Сафарбойни бош оқсоқол қилиб, Хуросон юртига, Ҳаришоҳнинг қизи Гулқизойга совчиликка бор, — деб Ғуругли султон Сафарбойга қараб, бир сўз деди:

Қулоқ сол Сафарбой султон сўзига,
Айиқ тушмас йулбарс, шернинг изига,
Ун йигитни олиб бундан ёнингга,
Совчи булгин Ҳаришоҳнинг қизига.

Сузлай берсам сўз келади тилимга,
Султон буддим Така — Ёвмит элимга,
Бориб туриб Ҳаришоҳга айтинглари,
Қизин берсин Авазхондай уғлимга.

Душман қадам қўймас Чамбил белимга,
Ёндоша билмагай қарғиз ҳилимга,
Бориб туриб Ҳаришоҳга айтинглари,
Қизин берсин зар кокилли улимга.

Туқсон туққиз бий устидан тураман,
Чортоқ узра даври давра сураман,
Ҳари шоҳ қизига совчи бўлинглар,
Қанча қалин деса, элтиб бераман.

Тилайберсин бисотимда боримни,
Орттирайин хазинамда заримни,
Ҳаришоҳ қизига совчи бўлинглар,
Сураса, юборай лўкман норимни.

Ҳаришоҳ қизига совчи бўлинглар,
Ҳар на деса менга айтиб келинглари,
Бориб ўзи билан дадил гаплашиб,
Шўйтиб бир хизматимни қилинглари.

Ғуруглидан унга салом айтинглари,
Ҳар на деса келиб менга айтинглари,
Йигирма олти кун муҳлат сизларга,
Шунгача олдимга қайтиб етинглари.

Бу сўзни Сафарбой эшитиб, қуллуқ қилиб, ер упиб Ғуругли султондан фотиҳа олиб, ун йигитни олиб, Хуросон юрти қайдасан, деб жунаб қетди. Туркман элларидадан утиб, бир неча кундан кейин Бадбахт тогига етдилар. Тогнинг устига чиқиб, бир қулай камарлав жой-

ни топиб, отларидан тушиб, гулхан қилиб, маслаҳатлашиб ётдилар. Шунда йигитлар: — Биз борганимиз билан Ҳаришоҳ сўзимизни қабул қилмайди. Балки нега менинг қизимни тилга оласизлар, деб баримизни қиличнинг дамидан утказади. Ундан кўра, яхшиси, бордик, Ҳаришоҳнинг қизини Авазхонга сўрадик, Ҳаришоҳнинг қаҳри келди, илондай заҳри келди, бизларни қувлаб-ҳайдаб юборди, деб Гўруглибекни алдаб борсак. Беш-олти кун шу тоғда дам олиб қайтсак, — деди. Сафарбой йигитларга қараб: — Ов, йигитлар, бу ўйларинг бўлмас. Ҳаргиз эпга келмас. Гўругли султон алдаганларингга кунмас. «Қизни ким айтмайди, қимизни ким ичмайди», деган. Ҳаришоҳнинг ҳам эси бордир. «Мард сўзидан, арслон изидан қайтмас». Хуросонга борайик. Авазхон учун Ҳаришоҳнинг қизига совчи бўлайик. Менинг қизимни айтдинглар, деб Ҳаришоҳ бизни урмас. Берса, берар, бермаса, бермас. Биздан бир хизмат, деб туринглар. Хуросонга юринглар, дадил бўлинглар, — деб дилдорлик бериб, барини отлантириб, Бадбахт тогидан нарёққа ошиб, Хуросон йўлига тушиб, қанча газалар, дарбандлар ошиб, Ҳаришоҳнинг шаҳарига тушиб, шаҳарни оралаб, келган элчимиз, дейишиб тикка подшоликнинг ўрдасига бордилар. Шунда хизматкорлар чиқиб меҳмонларнинг отларини таблага боғлаб, ўзларини меҳмонхонага туширибди. Оқшом палов, эрта билан қаймоқ, ундан кейин қуймоқ, ундан кейин ширчой, тушда гўшт, яхнадан тўш, бодом билан писта, ҳолва билан руста, шундай маҳалда туркман наша емакка уста, Сафарбой йигитлари билан узлуксиз иззатда қилиб, бекорга соямиздан қўрқиб, келмай, қайтамиз, деб юрган эканмиз-да, дейишиб, уч кун меҳмончилик билан ўтиб кетибди. Асли меҳмоннинг иззати уч кун, деган. Уч кундан кейин меҳмонларни подшо ўз ҳузурига чақириб, бир неча жойдан тимсол келтириб, меҳмонларга қараб, йўл бўлсин, хизмат, деб сўраб, Ҳаришоҳ бир сўз деди:

Ол-ол бўлсин, ол-ол бўлсин, ол бўлсин,
 Жононларнинг оқ юзида хол бўлсин,
 Шоҳга келиб қўноқ бўлган туркманлар,
 Сўрайман, сўрайман, сизга йўл бўлсин?

Даврим келган шомуртимни бурайман,
 Душманам кўксига найза тирайман,

Эй, келган туркманлар, сиздан сўрайман,
Иzzатли меҳмонлар, сизга йул бўлсин?

Бир неча санамлар кўрки гул бўлсин,
Сайлаганинг нозик, хипча бел бўлсин,
Йигит бўлсанг, тўнгич боланг ул бўлсин,
Иzzатли меҳмонлар сизга йул бўлсин?

Бизнинг элнинг кошонаси сарали,
Кўнгил чопса чопган жойга борали,
Оқ кўнгил туркманлар, сиздан сўрали,
Йул бўлсин булади гапнинг уроли,
Иzzатли меҳмонлар, сизга йул бўлсин?

Тил боринда турфа-турфа сўйланглар,
Шу манзилда оҳанг солиб куйланглар,
Мақсадингиз менга баён айланглар,
Иzzатли меҳмонлар, сизга йул бўлсин?

Ҳаришоҳ сўзлайди даҳанинг оча,
Неча тимсолларман сиза дур соча,
Шу ерда бўлдинглар уч кундуз-кеча,
Иzzатли меҳмонлар, сизга йул бўлсин?

Ҳаришоҳнинг бу сўзига Сафарбой жавоб бериб, бу
ҳам бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Сўзлаган сўзларим қўшиқ боб булар,
Бир масал бор: «Эл бор жойда гап булар»,
У ёғини, шоҳим, ўзинг биласан,
Азалдан қиз билан йигит жуфт булар,
Шуйтиб совчи бўп келганмиз қизингга.

Ҳовдак кўлнинг сўнаси бор, гози бор,
Созанданинг алвон хилда сози бор,
У ёғини, шоҳим, ўзинг биласан,
Бир масал бор: «Қизи борнинг нози бор»,
Шуйтиб совчи бўп келганмиз қизингга.

Сўз келганда, шоҳим, сўзлай юзингга,
Шону шавкат ярашганди ўзингга,
Гуруглиман қуда бўлсанг белопши,
Ҳаргиз душман туша билмас изингга,
Шуйтиб совчи бўп келганмиз қизингга.

Бандаргоҳ беллардан оша келганмиз,
Шодлик куни шодланамиз, кулаамиз,
Гуруғли султоннинг Аваз углига,
Ойгулқиз қизингга совчи бўламиз,
Шуйтиб совчи буп келганмиз қизингга.

Сафарбой сўзлайди бу ерга бобин,
Гуруғли Султонга бизлармиз тобин¹.
Гулқизой қизингга бўламиз совчи,
Берсанг-бермасангда, бергин жавобин,
Шуйтиб совчи буп келганмиз қизингга.

Бу сўзни Сафарбойдан Ҳаришоҳ эшитиб, ҳар мурти сиждай бўлиб, ичи газабга тўлиб: — Воҳ, ҳали Гуруғли хардўз султон бўлдими, овлоқ чўлда ўзидан кетиб, сенлардай сакларни² мендай шоҳга совчи юборишни лозим билдими, — деб шу сўзни айтди:

Гургон оғиб қуруқ жарлар тўлдими,
Гаримселга тоза гуллар сўлдими,
Не хаддиман бизга совчи юборди,
Чўлдаги Хардўздан султон бўлдими?

Қибла бетдан турган шамол баломи,
Угриларнинг кўзи бизга олами,
Хунхордайн шоҳлар шоҳи турганда,
Бир газзоб, Ҳардўздан султон булами?

Туққиз бобом шоҳдир, асл зотим бор,
Хуросонда подшоҳ деган отим бор,
Қанча хокимларга арзу додим бор.
Бир газзоб, Ҳардўздан султон булами,

Илойиқдир кийган туним, кенг эмас,
Тугри сўзим шулдир, феълим дунг эмас,
Чўлда юрган Ҳардўз булса Гуруғли,
Мендай подшо одамларга тенг эмас.

Игнадай гап билан кунгил яради,
Тили қурсин, ҳар ён буррон беради,
Мендай шоҳдан қўркмай-нетмай эй, туркман,
Совчимиз деб қандай оғзинг боради?

¹ Тобе.

² Кучукларни.

Ҳаришоҳ ясовулларга буюриб, Сафарбойни ўн йигитлари билан қирқ бир қамчидан урдириб: — Ана энди Ҳардуз Гурӯғлига бориб айтинглари. Қўлидан нима келса, қилсин. Бу бир қиз, Гурӯғли ўғирлаб кетадиган бу ерда кучабоғи бола йўқ, — деб жавоб бериб юборди. Сафарбой ўн йигит билан дабдала бўлиб, балки тоза пула бўлиб, хуб қамчини еб, Чамбилга қайтдилар. Кўп сарсон-саргардон бўлиб, охири Чамбилга келиб, бўлган гапни Гурӯғли султонга баён айлаб, Гурӯғли султон Сафарбойдан бундай ёмон гапларни эшитиб, шу кечаси кайфи қочиб, напеси учиб, ҳеч ухлай олмай, тунни кунга улаб чиқди. «Дунёда бир Ҳаришоҳ билан баробар бўла олмасам, Гурӯғли султон номини олиб нима қиламан», — деб Ога Юнус парининг олдига кириб, ўз дарду ҳолини билдириб, ерига қараб, Гурӯғли Султон бир сўз деди:

Ога Юнус, на қилурман Туркманда,
Султонлардан голиб султон бўлмасам,
Қандай чидаб утирарман ватанда,
Пахлавонлар узра полвон бўлмасам.

Бож олурман беклару додхоҳлардан,
Ғам куни на фойда оху воҳлардан,
Ҳари каби бокибегам шоҳлардан,
Устунликда голиб султон бўлмасам.

Душманлар элати тегра-дошима,
Бари қўрқиб кела билмас қошима,
Чамбилбелни урайинми бошима,
Султонлардан голиб султон бўлмасам.

Йигитларим Ҳаришоҳга борибди,
Бориб туриб анинг юзин кўрибди,
Гулқизига совчилигин айтибди,
Ундан кейин шуйтиб жавоб берибди.
Гурӯғлига айт, деб барин урибди,
Атрофларда номим на деб юрибди,
Султонлардан голиб султон бўлмасам.

Шуйтиб узим Хуросонга бораман,
Шу сафарда бахтим синаб кўраман,
Керак бўлса азиз жоним бераман,
Султонлардан голиб султон бўлмасам.

Гиротим келгандир тошиб тўламан,
Шундай бир сафарга талаб қиламан,

Хуросонга бориб туриб, Юнусжон,
Ҳаришоҳ қизини олиб келаман,
Шундай ишни қилолмасам, Юнусжон,
Чамбилбелга келиб нима қиламан,
Ҳаришоҳдан голиб султон бўлмасам.

Гуруғли султон Ога Юнус парига: — Энди мен Хуросонга кетдим. Сипоҳининг душмани кўп бўлади. Холдор маҳрам қирқ йигитнинг арз-додига жавоб бериб турсин. Ким сураса, Гуруғли шикорга кетди, деб қўя қолсин, — деб шикорга чиққан бўлиб, табладан Гиркўкни чиқариб абзаллаб, ўзини эгарнинг устига олиб, Чамбилдан чиқиб, Ҳовдак кўлига қараб кетди. Бирикки қирдан нарига ўтди, ундан кейин отнинг жиловини буриб, мақсадига қараб йўл тортди. Вадбахт белининг кун чиқиш учидан ошиб, Хуросоннинг даштки чўли аралаш бетига тушиб, гоҳиларда адашиб: «Кел, аввал бир Оқработга борай, Гулнозаой Гулқизойнинг опаси бўлса, ундан йўл-йўриқ сўрай», — деб бурилиб, Оқработга келиб тушиб, бир кеча Гулнозаойга меҳмон бўлди. Гулнозаой: — Ҳаришоҳ шаҳрига борсанг, Гулқизойга отам етти қават қўрғонли чорбоғ қилдирган, энг ўртасида уч қаватли кўшк қурдирган, Гулқизой ушанда қирқин канизаклари билан туради. Сен борганинг билан у ерни топиб киришинг қийин. Шаҳарда бир миришкор боғбон деган бобой бор. Гулқизойнинг етти чорбоғига ҳам шу боғбон қарайди. Сен Хуросон юртларини оралаб, Ҳаришоҳ шаҳрига бориб, уша Миришкор боғбонни кўриб, унинг кўнглини топиб, Гулқизойнинг чорбоғига киришининг иложини қиларсан, — деб жўнатиб юборди.

Гуруғли султон Сулаймон пайгамбарнинг сўтасини эгарнинг қошига бир уриб, Овулпаттога ўхшаган бир кўзама чултанглоқ бахши бўлиб қолиб, Хуросон элларини оралаб кета берди. Хуросонлик бир катта бой жуда ҳам дағдағали катта тўй қилиб, қозон қурди куни шу тўйга Гуруғли султон етиб борди. Тўйхонанинг дарвозасида биров: — Ҳа келинг, кела беринг, — деб турибди. Дарров бир ёшгина бола чопиб чиқиб: — Отингизни менга беринг, мен ўзим миниб тураман, деди. Гуруғли султон Гиркўкдан тушиб, бояги болани Гиротга кўтариб мингизиб қўйди. Бола қувониб кўп от миниб турган болаларга: — Келинлар, менинг билан тортишмайсизларми. Бизники кўк от, — деб болаларнинг

муртага ипдан қилган кўпкарисига аралашиб кетди. Гўрўгли султон тўйхонага кирди. Тўй оқсоқоли Гўрўгли султонни кўриб: — Бу акам бахшига ўхшайди, чорпоядан жой беринглар, — деб хизматкорларига буюрди. Хизматкор Гўрўгли султонни чорпояга элтиб ўтирғизди. Палов тортилиб, барча бахшилар билан Гўрўгли султон ҳам ошдан еган бўлиб, ундан кейин курсилар келтириб чорпоянинг тўғрисиغا қўйилиб, қанча муфти, қови, калон, донишманд, муллалар келиб ўтирдилар. Жамъи бир деган бахшилардан ўн бешта. Гўрўгли султон билан ўн олтита эди. Ҳар бир ўсаман-дўсаман бахшилар олти огиз сўз билан одамни қарпиб ташлагудай бўлиб чорпояда ўтирибди. Нашалар эзилиб, чойлар сузилиб, чилимлар тутилиб турибди. Шунда ҳар бахши биттадан терма айтаётир. Ўн беш бахши Гўрўгли султонга навбатни бермай, уч сирадан терма айтишди. Кун намоздигарга таялиб, маърака-тарака бўлар маҳалда меҳмон бахши ҳам тўрт огиз сухан қилиб берсин, дейишиб, Гўрўгли султонга навбат беришдилар. Шунда Гўрўгли султон созини қўлига олиб, бир сўз деди:

Биз ҳам бахши бўлиб сизнинг элларга,
Тўрт-беш огиз сухан қилгали келдик,
Яхши ният билан тўйдан тўн кийиб,
Озми-кўпми солим олгали келдик.

Давлатмандлар ичар шарбат болини,
Етганча узатиб узун қўлини,
Менман деган бахшиларнинг ҳолини,
Тинглаб, маъно олиб, билгали келдик.

Бари экан кўп такаббур, олифта,
Сузлаган сўзлари турмаган жуфтда,
Аҳллари сақлолмаган қолипда,
Шундайлар устидан кулгали келдик.

Кулмак-ку керак эмас дўст-ёрларга,
Игнадай булса ҳам ақли борларга,
Ургатса сўзидан дарбадарларга,
Биз ҳам шунда билим олгали келдик.

Хуросон юртлари гузал жой экан,
Савдогар симбатли ширин хўй экан,
Келиб қолсам бунди чулон тўй экан,
Шу чулондан биз ҳам юлгали келдик.

Мен ҳам уз элимда сўзчан бахшиман,
Мажлиснинг гулиман, суҳбат нақшиман,
Бадларга бад, яхшиларга яхшиман,
Бу ерга бир тунли булгали келдик.

Бу сўзни курсиларда утириб, тарозига солиб, солмоқ қилаётган муфти, қози, калон, донишманд, мулларлар «Туркман бахшининг термаси юқори экан», — дейишдилар. Туй оқсоқоли дарров пистақи яловни Гурӯгли султоннинг бошига кўтарди. Шуйтиб, биринчиликни Гурӯгли султон олди. Бахшиларнинг ҳар қайсилари битта-битта кишига меҳмон қилиб тайинланган эди. Гурӯгли султонни меҳмонликка олган киши анча кўтарилиб, бизнинг бахши ўткир чиқди, деб гуппайиб, тўйхонадан берилган банорас тўнни Гурӯгли султонга ёпиб, ҳамма меҳмон бўладиган жойларига тарқала бордилар. Туй оқсоқоли солим, деб бир отни эгар-анжоми билан Гурӯгли султонни меҳмон қилаётган кишига топширди. Гурӯгли султон у одамга: — Ҳовли тоғасиз! Бу отни миниб олинг. Менинг ташқарида отим бор, — деб, ҳалиги Гиротни миниб қолган болани топиб, Гиротга ўзи миниб олиб, ҳовли тоғасига эргашиб, меҳмонликка кетди. Шу кеча меҳмонликда минг бир иззат-икром билан ётиб, эртасига яна ҳовли тоғаси билан тўйхонага келиб, туй еб, ундан кейин кўпқарига чиқиб томоша қилмоқчи бўлди.

Кечадан бери кўпқари қизиб, бугун кўпқарининг охири. Тўққизта катта солимни ялов қилиб берадиган куни эди. Солимларнинг аввалгиси тана, иккинчиси ҳўкиз, учинчиси тайлоқ, тўртинчиси суворий йўрга, бешинчиси нор туя, олтинчиси яхши бир от, еттинчиси бир оқ ўтов асбоби билан, саккизинчиси беш минг танга, тўққизинчиси беш юз тилла эди. Кўпқари жуда катта йигин. Оғзини қаррақдай очган, ариллаган аргумоқ отларнинг ҳар қайсиси томдай келади. Йигирма тошлик, ўттиз тошлик йўллардан келган. Жуда ҳам катта кўпқари бўлиб, томоша қила-қила охири Гурӯгли султон ҳам чидай олмай кўпқарига қўшилиб кетди. Худди шунда энг охириги тўққизинчи ялов учун бир қирчиллаган бўз бола кўпқарини ўнгариб солиб, шер юракли чавандозларнинг олдига тушиб, зилтиллаб ўта берди. Гурӯгли султон ҳам чавандозларга эргашиб бора берди. Кўпқари ўнгарган бўз бола бир тош чамаси чавандозлардан узилиб бориб, бир майдонга такани таш-

лаб кетди. Така қандай така, йиртилиб кетмасин, деб ичидан сари қайиш билан ўтказиб тикилган така. Чамидоз шоҳбозлар, шундай тўпур бўлиб, такага талашиб, ҳар бир зўр отлар чийиллаб, бир-бирининг устидан ошиб, ҳайқириқ, қий-чув билан бир қаттиқ кураш бўлдики, ҳеч қўйинг. Шундай тўзондан барақ-барақ бўлутлар пайдо бўлиб, майдон оловдай қизиб, чеккадаги одамга кўпкарининг қаердалиги билинмай кетди. Бир хил катта отларга қараганда, Гиркўк тўп тумалоққина отчага ўхшаб қолди. — Жонивор, маҳкам бўл. Сатта мин-ман деган отлар билан тўқнашадиган кун бугун, деб шу сўзни айтди:

Ақли одамдан ҳам зиёд Гиркуким,
Маҳкам бўл, майдонга кирар кунингдир,
Қайиш банд қип беркитилган такани
Тулпорлардан тортиб олар кунингдир.

Эси-ҳушинг одамзоддан зиёда,
Қимтиб бор, ташлама мени қояда,
Бу қалин тўдада қолмай пиёда,
Тулпорлигинг маълум қилар кунингдир.

Уртанги нуқтага тиккин кўзингни,
Тулпорлар устидан отгин ўзингни,
Душманларга кўрсатмагин ўзингни,
Кўринакли бир иш қилар кунингдир.

Гайрат қилиб ўзинг очгин йўлингни,
Тулпорларнинг доим бўлсин олими,
Шу экан энг сўнги катта солими,
Қайнаб-жўшгин, солим олар кунингдир.

Шу тўдада маҳкамлигинг билдиргин,
Толеим ёритиб, мени кулдиргин.
Душманларнинг багрин қонга тўлдиргин,
Бунда кўпни қойил қилар кунингдир.

Тинглаб эшит Гўрўглининг зорини,
Бунда бергин душманларнинг шўрини,
Хуросонлик кўрсин туркман зўрини,
Ўзингни тўдага отар кунингдир.

Шунда Гиркўк бир чийилиб, заҳр билан кишнаб, бир хил отларнинг устидан ҳақраб, бир хилларининг

устидан сакраб, тудани қоқ ёриб, ўртада барча чавандозлар улоққа тортишиб, ҳеч ёққа силжиша олмай турган жойга етиб борди. Гўруғли султон чирпиниб интилиб таканинг бир почасига илиниб, эгарнинг қошига тортиб ҳайдади-ёв. Бир пилла йиқилган отлар йиқилиб, кўп чавандозларнинг огзига қум, тупроқ тиқилиб, Гиркўк қаддингдан тудани ёриб, кўпкари Гўруғли султонда, қайқайиб ҳайдаб кела берди. Бир хил илдам отлар билан олдидан ўраб оламиз, деб чавандозлар хўп кўрди, бўлмади. Гиркўк ўқдай отилиб, пойгада тикилган яловга қараб кела берди. Шунда Гўруғли султоннинг ҳовли тоғаси оёғи олти, қўли етти бўлиб, ўзидан ўзи ҳий-ҳа, ҳий-ҳа, ҳий-ҳа деб бир жарчини топиб олиб, ўз ёнидан ўн беш танга бериб, шу пилгага келаётган отни чавандози билан бир таъриф қилиб чақиришни буюрди. Омон жарчи меҳмоннинг аслини сўраб оламан деганича, Гўруғли султон ҳам пилгага етиб келган эди. Шунда Омон жарчи бобо шўх ола отини ўйнатиб, оломонни айланиб, бир сўз деб юрибди:

Оҳ-ҳо, ҳо, оҳ-ҳо, хо,
 Тудадаги халойиқ,
 Эшитмадим деманглар,
 Армонда буп қолманглар,
 Асли туркман зотидан,
 Ёвмитнинг элатидан,
 Келган бу чавандоз.

Отинг қургур, отбойлар,
 Адашибман отидан,
 Туркманда ўзи номдор,
 Асли чавандоз шунқор,
 Хуросон элатидан,
 Ун туққиз ошиноси бор.

Кўк тўн кийган кўк отли,
 Ўрта яшар сумбатли,
 Узун соқол, чор пойли,
 Ўзлари саловатли.

Бошдан оёғ шайланган,
 Кўкси ёйиқ тайланган,
 Ана, кўринг ўзини,
 Ана-ана, ёронлар,
 Пилгадан уч айланган.

Ҳар бир бахтли йигитга
Зафар берган худодир,
Минган оти чиройли,
Ўзи кўкишнаодир,

Шу маъракада Ҳаришоҳнинг Бектош вазир деган вазири ҳам бор эди. Омон жарчининг бу сўзини эшитиб; «Бу отбойлар туркман, шу отига харидор бўлсам сотармикан. Ўзи кимникига меҳмон экан», — деб ашитган-билгандан сўраб қолди. Ҳозир тўй устида от савдоси қилиб юрмоқни ўзига эп билмай, Гурўгли султонни сиртидан таниб, вақтинча сабрни ўзига лозим топиб қўйди, Бу ёқда бўлса, амин, оқсоқоллар солим, деб беш юз тиллани Гурўгли султонга тақдим қилдилар. Шуйтиб, кун кеч бўлиб, Гурўгли султон ҳовли тоғасиникида меҳмон бўлиб ётиб, эртасига ўз йулига кетмоқчи бўлиб турганида, Бектош вазир иккита шотирига отини етаклатиб, унта амин, оқсоқолни эргаштириб, бошқа навкарларини кўчада қолдириб Гурўгли султон меҳмон бўлган ҳовлига кириб, Гурўгли султон билан кўришибди. Шунда Бектош вазир Гурўгли султонга қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, энди туркмандан келган отбойлар жўра, шу отингга ишқибоз бўлдим, — деб шу сўзларни айтди:

Давлатим мавж уриб тошиб-тулайин,
Ҳаришоҳ олдида меҳмон қилайин,
Менинг билан биродар бул, отбойлар,
Ошноликка шу отингни тилайин.

Кўрган тушларимни уннга йурайин,
Давлатманд бўп шоду хандон юрайин
Ошноликка шу отингни тилайин,
Қанча танга-тилла десанг берайин.

Ҳар сойнинг ўзининг булар қуёни,
Устимга кийган тўн зарбоб, қаёни,
Қанча-тилла десанг берайин,
Аслим менинг бир шаҳаншоҳ жияни.

Зур гапирар кимнинг бўлса тоёви,¹
Хотин эрка булар эр кўнглига сингса бўёви.

¹ Таяви, суянчиги.

Қанча тилла-танга десанг, берайин,
Асли узим бир зур подшонинг куёви.

Зур келар ҳар жойда одамнинг зури,
Соғломларнинг асли меҳнат ҳузури,
Қанча тилла-танга десанг, берайин,
Асли узим Ҳаришоҳнинг вазири.

Шу дамгача сүзим ерда қолмаган,
Хуросонда одам йўқ мени билмаган.
Бир камлигим эшит, дўстим, азизим,
Туркман қолган менман ошна булмаган.

Энди ошна булдим, дўстим, сен билан,
Шоҳ олдига боргин бирга мен билан.
Бу ерда жўралик уйин бошидир,
Жўралик сўнг булар қаъда тўн билан.

Тилим бурро, сўзни сўзга улайман,
Ҳар на сирим сенга баён қилайман,
Шу пиллага кўча боғи дўстликка,
Қанча десанг, шу отингни тилайман.

Эшит, дўстим, Бектош вазир сўзини,
Ҳар нечук кас босолмайди изини,
Давлатимнинг зўрлигидан, эй, дўстим,
Олгандирман шоҳоншоҳнинг қизини.

Бектош вазир бу сўзни айтиб бўламан деганча,
амин, деб, оқсоқол деб чўрагаси, мирзо боши, деб ҳов-
лига одам тўлиб кетди. Бектош вазир билан Гўруғли
султон кўчага чиқдилар. Оломон шундай гижиллаб,
мўру малаҳдай кўчага ёпирилиб келиб, кўча тўлиб кет-
дики, ҳеч қўйинг, шунда Гўруғли султон: — Менинг
тириклигим шу от билан, — деб Бектош вазирга қараб,
бир неча жойлардан тимсол келтириб, шу сўзни айтди:

Ёшлигимдан бирга ўсган хоназод,
Шу отим кўнглим каъбаси, дўстим.
Жонимдан бошқасин сурсанг, берайин,
Сенга садақа отдан бошқаси, дўстим.

Ёшлигимдан отга бердим дилимни,
Шуни миниб кездим туркман элимни,
Отим сўрагунча кесгин қулимни,
Шу отдир кўнглимнинг каъбаси, дўстим,

Эпитгин, жон вазир, айтган сүзимни,
Отбайлар чавандоз дейди узимни,
Отим сұрагунча уйгин күзимни,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси дүстим.

Дуст булсанг, гов булма бахтим йўлига,
Боққин бир мусофир арзу холига,
Жоним қурбон отимнинг бир тук ёлига,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси дүстим.

Машҳур чавандозман туркман элига,
Даҳ десам чиқарман ҳар бир белига,
Минг тилла арзийди ҳар тук қилига,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси, дүстим.

Уч юз танга кетар ҳар бир емига,
Минг ошнама тиласа, тушмас имига,
Хуросон тенг келмас бир тук думига,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси, дүстим.

Жон сурасанг, келмас эдим юзига,
Ким қулоқ бермайди дүстин сүзига,
Минг элат арзийди босган изига,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси дүстим.

Ҳеч нима тенг келмас юрак дардига,
Мен ошнаман тожик, афгон, курдига,
Жоним қурбон отимнинг босган гардига,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси дүстим.

Мен келганман бунда бўлиб мусофир,
Шу отимман ошиб қанча сою қир,
Каъбамни синдирсам, бўлурман кофур,
Шу отдир күнглимнинг каъбаси, дүстим.

Гуруғли султон күнглида: «Эй, худоё, қандай савдо-ларга қолаётирман. Хизирга қиймаган отимни шу Бектош вазирга сотиб бупман», — деб уйланиб-нетиб, кўзидан тарам-тарам ёш оқиб кета берди. Шунда Бектош назир Гуруғли султонга қараб: — Ов, отбойлар, кўзингга қара, мен бир улуг вазир булсам, сени зеҳним суйса, шуйтиб, сенга шундай катта бир маъракада дўстлигимни изҳор қилсам, яна нима армонинг бор? Биламан, отинг ҳаддили яхши от. Шонийез арабнинг отидан ўтса

утади. Лекин отингга ишқинг зур, ҳеч кимга кўзинг қиймайди. Лекин бу ёғи ҳам бор. Шу от учун мен сенинг билан дўст бўлмоқчиман. «Дўст худонинг бир исми». Майли, мен ҳам шу от учун давлатимнинг баҳридан ўтаман. Эй, бор, таваккал, шу отингнинг бир чеккаси дўстликка, қирқ минг тиллага сўрадим шу отингни. Қани, энди дўстим, бир қўлингни бер. Сен ҳам, мен ҳам баракат топайлик, — деб Гурўгли султонга қўлини чуза берди. Гурўгли султон уйлаб курса, қирқ минг тилла ҳазилакам гап эмас. Агар туркмандаги жамъи уловларни сотганда ҳам қирқ минг тилла бўлмайди. Ҳаром тиллаларнинг муҳаббати Гурўгли султоннинг хаёлини қочириб, Бектош вазирга қўлини шундай чўзмоқчи бўлганда, биров кафт билан қоқиб қолди. Асли шу Хуросонда азалдан фуқаро бўлиб қолган бир тўда туркманлар бор эди. Шу тўйнинг кўпкарисида ана шулардан ҳам қирқ отли чавандоз бор эди. Бугун кўпкарисида буларнинг ови барор олмай, ҳеч бўлмаса, майда солимдан ҳам бирортаси ололмай, тоза аламлари ичига кетган эди. Кўпкарининг охириги энг катта солимини Гурўгли султон яловга келиб олиб, Омон жарчи отбойлар туркман, туркман элидан келиб кўкишнамо от билан охириги катта солимини олди, деб қичқиргандан кейин, буни эшитиб, ҳалиги туркманларнинг кўнгли кўтарилиб, бир хиллари қувонганидан йиглаб ҳам юборган эди. Ана шу туркманлар ҳам Бектош вазир билан Гурўгли султоннинг гаплашиб турган жойига кўп қатори келиб, томоша қилаётган эдилар. Гурўгли султоннинг Бектош вазирга қўлини узатаман деганда, қоқиб қайтарган ҳам шу туркманлар эди. Шунда туркманлар Гурўгли султоннинг олдига ёпирилиб келиб, ҳаммаси товушининг борича бақириб йиглаб, жон ака, отингни сотма, деб Гурўгли султонга қараб, туркман чавандоз бир сўз деди:

Така, ёвмит, сори, кукланг ҳурмати,
Оловдай отингни сотма, жон ака,
Аҳмад сардор, бек, жўралар ҳурмати,
Жонондай отингни сотма жон ака.

Булбул келиб кўнар богда гулларга,
Сузлай берса, сўз келади тилларга,
Хуросонга ўхшаш гайри элларга,
Олмакўз отингни сотма, жон ака.

Сузим учиб юрар кунгил ҳойига,
Десам керак булар жойи-жойига,
Келиб туриб Хуросоннинг туйига,
Чақмоқдай отингни сотма, жон ака.

Бир тулпорзод экан, учма тиллага,
Учмоқлик ярашар хўжа, муллага,
Биз барчамиз шу от учун садага,
Бирдан бир отингни сотма, жон ака.

Бизни ҳайдаб тушгин бозор йулларга,
Сотиб бад кетайик қўлдан қўлларга,
Асло-асло учма тилла-пулларга,
Тулпорзод отингни сотма, жон ака.

Одамсиз уйларга кийгиз ёпилмас,
Орият йўлида жоби чопилмас,
Пул топилар, бундай от ҳаргиз топилмас,
Девзод отингни сотма, жон ака.

Чуқур жойга сув қуйилса кўл булар,
Ёмгир ёғса баланду паст ҳўл булар,
Бу ишинга барча туркман йиглаб сел булар,
Шундайин отингни сотма, жон ака.

Улмасак дунёда даврон сурайик,
Куп йил яшаб, уйнаб-кулиб юрайик,
Тилла дема, биз жонимиз берайик,
Бу гузал отингни сотма, жон ака.

Шунда Гурӯгли султон ўзига келиб, ҳушини йигиб:
«Шу туркман чавандозларнинг гапи рост-да. Оббо, пок
булмаса, оддан айрилай деб қолибман-ку», — деб ўзини
тўхтатиб, Бектош вазирга: — Энди, жўра, маназини¹
билсанг, яна бир-икки чавандоз ўртага суқулгандан
кейин булмайди. Дунёда чавандоз одамнинг яхши гапи
огзингга, деб сўкиш бўлади. Чавандоз халқини бир-
икки бемаза гап билан гуноҳкор қилиб булмайди. Жў-
ра, ҳозирча савдони тўхтатсанг, шу тўйдан чиқиб, мен
сенга меҳмонликка борсам, икковимиз нима дейишсак,
ўзингникида дейишсак, — деб муомала қилган бўлди.
Бектош вазир Гурӯглидан бу маслаҳатни эшитиб, кўн-
гида: «Энди бу отбайларни ҳар нима бўлса ҳам димоғи-

¹ Феълони.

ни чоқ қилиб, кунглини жазман қилиб, шу отини со-
тиб, олиб қолайин», — деб Гурӯгли султонга: — Булма-
са, жунаётганда гаплашамиз, — деб қушхонасига қай-
тиб кетди.

Ҳали тўй тоза тарқалгани йўқ. Чавандозларнинг куп-
лари тарқалиб кетса ҳам, ҳали ҳеч одам камаймагандай.
Қайтага яна тўйга одам келиб қушилаяпти. Бугун кураш
бўлмоқчи эди. Ҳар ёқлардан катта полвонлар йиғилиб
келган эди. Барининг устози Рустамнинг авлодидан.
Хунхор юртида ном кўтарган полвондан. Мустоб гуппи
майдонни тузатиб, шогирдларини бир-бири билан кураш-
тира берди. Шунда бир мунча ҳунар пайдо қилиб қолган
бошқаларини шипириб йиқита берди. Гурӯгли султон
ҳам ҳовли тоғаси билан томошага борган эди. Сабр қилиб
тура олмай, Гурӯгли султон қалтираб майдонга чиқиб,
ўша ҳунарманд шогирд билан ушлашиб, бир-икки айлан-
тириб, астароқ қилиб йиқитиб ташлади. Буни кўрган
Мустоб гуппи майдонга чиқиб айланиб, Гурӯгли султон
билан ушлашиб, курашиб қолди. Шунда Гурӯгли султон
Мустоб гуппини бир зўр қилиб кўтариб, елкасидан оши-
риб, ҳиллинглатиб майдондан ташқарига отиб юборди.
Мустоб гуппи шундай қийшайиб, ўзини билмай беҳуш
бўлиб қолди. Ҳамма туркман полвонга таҳсин ва офарин-
лар айтди. Тўй оқсоқоли келиб, Гурӯгли султонга бир от
ва бир тўн солим берди. Шуйтиб тўй тамом бўлди.

Гурӯгли султон иккита солимдан олган отни тўнла-
ри билан ҳовли тоғасига берди. Ҳовли тоғаси билан
хўшлашиб, Гиркка миниб жунай берди. Тўй оқсоқоли
шу туркман бирор қизу жувонни хоҳлаб, шу элларга
куёв бўлса, деган мақсад билан ўттизта сулув қиз, ўт-
тизта эрсиз аёлни йиғиб, бир кўринишдан ўтказиб,
Гурӯгли султонни чақириб: — Мен тўй билан бўлиб
тунов куни сенинг бахшилигингни эшита олмай қолган
эдим. Энди отдан тушиб, ана ўтаётган хотин-қизларни
мақтаб, бир терма айтиб берсанг. Туркманда ҳам шун-
дай хушрўй қизу жувонлар бўладими, — деб турди.
Гурӯгли султон Гиркўкдан тушиб, созини қўлига олиб,
Хуросоннинг қизу жувонларини таъриф қилиб, бир сўз
деди:

Хуросон хубларининг кулиб боқиши,
Туркман элнинг қизларига ўхшамас,
Қошларин устига усма ёқиши,
Туркманистон нозларига ўхшамас.

Бир хиллари пўта боғлаб белига,
Бир хиллари таёқ олиб қўлига,
Шуларин ухшатдим худди лўлига.
Чугурлайди, ҳеч тушмайман тилига,
Ҳаргиз туркман қизларига ўхшамас.

Нопармон қорадан бошда дурраси,
Қурганда одамнинг учар ҳурраси,
Бир ҳайбатли, дев сиёқли барзанги,
Олган йигитларнинг тушар чурраси,
Бари туркман нозларига ўхшамас.

Сатта кербоз, ким ёшдошар ҳилига,
Бир дасари бугча тутган қўлига,
Бари тушган шаллоқилик йўлига,
Ҳаргиз туркман кизларига ўхшамас.

Бир хиллари ўсма қўймиш қошига,
Дол ташлашиб, рўмолчасин бошига,
Қайқайиб осмонни кўзлар димоғи,
Парво қилмас ошиқлар кўз ёшига,
Туркманистон нозларига ўхшамас.

Уялган бўп ерга қараб сузилмиш
Бошдан оёқ зебо булиб тузилмиш
Қурганда ошиқнинг жони узилмиш,
Номаҳрамни учратган замон бузилмиш,
Ҳаргиз туркман қизларига ўхшамас.

Бир хиллари узоқларга боқади,
Ошиқлар кўксига ўтлар ёқади,
Асир айлаб бир шурлини бандига,
Жафо тоши билан уриб чақади,
Нози туркман қизларига ўхшамас.

Бир хиллари экан айёр мисоли,
Қиядан қунқайиб бошда рўмоли,
Осмондаги офтоб каби жамоли,
Албатта буларнинг истаги олий,
Асло туркман қизларига ўхшамас.

Бир хилларин қиёдандир боқиши,
Бир хилин суҳбати сувнинг оқиши,
Сув устига қўниб кетган қалдирғоч,

Қаноти мисоли қошин қоқиши,
Нози туркман нозларига ухшамас.

Бир хили гуп-ғула тутнинг кундаси,
Ажаб бир такаббур, кийим бандаси,
Одам ўлатининг сассиқ гандаси,
Асло туркман қизларига ўхшамас.

**Гуруғли султон қайнаб-жушиб туркманнинг қизу
жувонларини таъриф қилиб, бир сўз деди:**

Туркман қизларининг кенгдир сийнаси,
Асло элнинг қизларига ўхшамас,
Ҳеч кимга йуқ турар кекман гинаси,
Ҳаргиз элнинг қизларига ўхшамас.

Қушиқман куй булар завқи-сафоси,
Тирногида хина, юзда упаси,
Туркман қизларининг меҳру вафоси,
Асло элнинг қизларига ўхшамас.

Асалдан тотлидир ҳар бир сўзлари,
Офтоб билан ойга менгзар ўзлари,
Туркман қизларининг очиқ юзлари,
Ҳаргиз элнинг қизларига ўхшамас.

Уйқусидан кўп булади ўёги,
Ерга юмшоқ тегар босган оёги,
Ҳур-парига ўхшар унинг сиёги,
Асло элнинг қизларига ўхшамас.

Бир хиллари булар сўзнинг устаси,
Лаблари бозорнинг сойдин рустаси,
Бир бўвдоқ бог гулнинг ўрам дастаси,
Ҳаргиз элнинг қизларига ўхшамас.

Бодом қобоқ, қатор садаф тишлари,
Ингичка, нозикдир ҳиллол қошлари,
Туркман қизларининг ўзга ишлари,
Асло элнинг қизларига ўхшамас.

Сочлари буралиб-буралиб тушган,
Тол-тол булиб товониға ёнашган,
Қурганлар мабодо парими дейишган,
Ҳаргиз элнинг қизларига ўхшамас.

Бу сўзларни айтиб берган отбойлар,
Туркман элда сатта мулойим хўйлар,
Жавпазакдай қадди расо хушрўйлар,
Асло элнинг қизларига ўхшамас.

Шунда тўй оқсоқоли туркманчага кўп тушунмай, тухминан: «Бу қиз-жувонларни ёқтириб қолди-ю, лекин туркманда севган ёрим бор эди-да, деб турибди», — деган мазмунда тушиниб: — Ҳа, майли. Кўп яхши бахши экансан. «Керакли тошнинг огирлиги йўқ» деган, — деб қанча пишиқ гўштлар, тўшлар, қатлама, чалпакларни келтириб, Гўрўгли султоннинг хуржинига солиб тўлдирди. Ундан кейин Гўрўгли султон Бектош вазир билан қўшилиб, Ҳаришоҳнинг шаҳрига қараб кетди. Йўлда Гўрўгли султон жўртага касал бўлиб қолди. Бу ҳолни кўрган Бектош вазир бир одамни вакил қилиб, меҳмонни бир оз енгиллашгандан кейин олдимга олиб борасан, деб Гўрўглининг олдига ташлаб кетди. Бектош вазир одамлари билан кетгандан кейин Гўрўгли султон қошидаги вакил бўлиб қолган одамни боғлаб, бир жарга ташлаб, отини бўш қўйиб юборди. Узи Гиркўкка миниб, Ҳаришоҳ шаҳри қайдасан, деб йўлга тушиб равона бўлиб кета берди. Гўрўгли султон Ҳаришоҳ шаҳрига Бектош вазирдан икки кун илгари бошқа йўл билан етиб бориб, бир бобойдан Миришкор бобоникини сўраб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Ҳаришоҳ юртида юрган жон бобо,
Йўл адашдим, менга ўзинг йўлчи бўл,
Менинг ўзим тўйлаб юрган чавандоз,
Йўл билмайман, энди ўзинг йўлчи бўл.

От экан дунёда йигитнинг жони,
Мен ҳам ўз элимнинг марди майдони.
Бунда келдим бўлиб вазир меҳмони,
Йўл адашдим, менга ўзинг йўлчи бўл.

Бир тўйда танишдим вазир Бектошман,
Соқолтой бўлсам-да, мен ҳали ёшман,
Обрули одамман, бир элга бошман,
Йўл билмайман, энди ўзинг йўлчи бўл.

Бу шаҳарга меҳмон бўлиб келганман,
Бектош билан от савдоси қилганман,

Қирқ минг тилласига бермоқ бўлганман,
Йўлда адашдим, менга ўзинг йўлчи бўл.

Отим жуйрук, Бектош қолди кейинда,
Мен икки кун илгари етишдим бунда,
Курсатгин Миришкор бобоси қанда.
Йўл билмайман, энди ўзинг йўлчи бўл.

Бектош менга майли олдин бор, деди,
Бориб туриб миришкорни кўр, деди,
Мен етгунча уникида тур, деди,
Йўл адашдим, менга ўзинг йўлчи бўл.

Чавандозман, менинг исмим Отбойлар,
Хизматимда булар бир неча бойлар,
Бурама кўчали, эгри бу жойлар.
Йўл билмайман, энди ўзинг йўлчи бўл.

Бобо Гўрўгли султондан бу сўзни эшитиб: — Уғлим, адашмабсан, бўлмаса, сарҳовузнинг нарғи лабидаги пешайвонли меҳмонхона миришкор бобоники, ҳовлисининг дарвозаси ана у. Ўнгга қараб кетган кучанинг чап қўлида биринчи дарвоза. Миришкор бобо, деб сўраб борсанг, ўзи дарвозасини очади, — деб бобой ўз йўлига кетди. Гўрўгли султон бурилиб Миришкор бобонинг дарвозасини қамчиси билан уриб, тақиллатди. Миришкор бобо ичкаридан келиб, дарвозасини очиб, Гўрўглибекни кўриб, ичида: «Мабодо бу Гўрўгли султон бўлиб, Гулқизойнинг қасдида келиб юрган бўлмасин», — деб кўп шумликларни ўйлаб, мулойим сўйлаб: — «Қани, меҳмон, мен нима савол сўрасам, рост жавоб берсанг, ҳовлимга меҳмон бўл. Булмаса, ана катта йўл», — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, соқобини тараб, мўйловини бураб, Гўрўгли султонга қараб, бир сўз деди:

Хабар олсанг бу эллардан,
Эшитсанг ширин тиллардан,
Вогбон боши Миришкордан,
Бу бизнинг гузал шаҳардан.
Хабар шудир билмак даркор.
Бизнинг элда бир расм бор,
Келганнинг кимлигин сўрар,
Ул ҳам ростдан жавоб берар.

Боқар мезбон қарогига,
Жавоб берар сурогига,
Агар сирин пинҳон қилиб,
Туғиб қолса юрагига,
Ундай одам кайтарилар,
Келганидан наррогига.

Шунда Ғуруғли султон Миришкор бобога қараб, жа-
ноб бериб, бир сўз деди;

Хабар олсак бу эллардан,
Эшитсак ширин тиллардан,
Асли боғбон Миришкордан,
Бу сизнинг гўзал шаҳардан.
Ҳа, албатта, билмак даркор,
Ҳар шаҳарда ҳар расм бор.
Кимлигим айтарга тайёр,
Сурсанг, меҳмон жавоб берар.

Боқай сенинг қарогинга,
Жавоб берай суроғинга,
Бирон сирим пинҳон айлаб,
Туғиб қолмай юрагимга,
Қайтарма, миришкор бобо,
Гов булмагин туроғимга.

Шунда Миришкор бобо: — Булмасам сендан суро-
гимни сўрайин. Лекин рост жавоб бергин, — деб Ғуруғ-
ли султонга қараб, бир сўз деди:

Бу элларда олма билан қорали,
Бог оралаб сир айтмакка борали,
Тахминимдан агар ғалат кетмасам,
Сен ҳов ўша эмасмисан Ғуруғли?

От чопилар тоғнинг баланд пастида,
Дала ерлар ларзон бериб остида,
Тахминимдан агар ғалат кетмасам;
Келган булма Гулқизойнинг қасдида?

Остингдаги отинг чўнтоқ кузама,
Фириб билан узинг бўяб безама,
Бобонг билгир ҳар бир ишни, Ғуруғли,
Чавандоз бахши буп афтинг тузама.

Бобонг хар нимани олдин билади,
Сураб келганларга мадад қилади,
Яширма номингни, сенсан Гӯруғли.
Тусингдан туркманлик анкиб келади,

Суратингни бунда бадал қилгансан,
Бир чултонглоқ бахши бўлиб қолгансан,
Тахминимдан агар ғалат кетмасам,
Бу ерларга Гулқизни деб келгансан.

Қушигинг бор учар қушдай ҳавонгга,
Қойил булар барча савту навонгга,
Яширмасдан айта бергин, Гӯруғли,
Ишониб бу Миришкордай бобонгга.

Шунда Гӯруғли султон Миришкор бобосидан бу сўз-
ни эшитиб, уккагарнинг донишмандлигини-ей, деб ми-
ришкорлигига қойил бўлиб, ўзини танитиб, бир неча
жойдан тимсол келтириб, миришкор бобосига қараб,
бир сўз деди:

Койил булдим донишингга, ақлингга,
Асли ўзинг жонга дармон экансан,
Хуросон элида якка бир ўзинг,
Гулқизга чиндаки богбон экансан.

Гуруғлиман, хонман Чамбилбелига,
Ёлгон дош беролмас марднинг ҳилига,
Гуллаб утгин Хуросоннинг элига,
Жон бобо, чиндаки богбон экансан.

Олқар юрар тоғнинг баланд-пастига,
Душманлар банд булар марднинг дастига,
Келгандирман Гулқизойнинг қасдига
Жон бобо, сен уша богбон экансан.

Менга бу гапларни Гулноз билдирди,
Бир нуқтага минг бир маъно илдирди,
Ўзинг бир донишманд, кукрагинг дурди(р),
Гулқизга чиндаки богбон экансан.

Гуруғлининг осон айла корини,
Эшитиб бу қилган оҳу зорини.
Ўзингга бергандир ихтиёрини,
Миришкор, чиндаки богбон экансан.

Шунда бу сўзни Гўруғли бекдан эшитиб, Миришкор бобо ичида: «Ҳа, шундай бўлмаса, буни Гўруғли демийди. Бу ишини пухта қилганга ўхшайди. Аввал Гулнозойга келиб, унинг кўнглини асир қилиб, ҳамма гапни ундан билиб, тўғри бу ерга келганга ўхшайди», — деб кўп шумликларни ўйлаб, ширин мулойим сўйлаб, Гўруғли султонга қараб, чой пули сўраб, бир сўз деди:

Карвон очар дарбандининг йулини,
Богбон искар богнинг тоза гулини,
Аввал бер бобонгнинг чойлик пулини,
Ундан кейин очарман мақсад йулини.

Ҳар тарафга бурган шоир тилини,
Жўмард одам очиқ тутар қулини,
Аввал бер бобонгнинг наша пулини,
Ундан кейин очсин мақсад йулини.

Чиқибдирсан Така-Евмит элидан,
Ошиб келдинг Вадбахт тоғнинг белидан,
Ҳар иш келар шу бобонгнинг қулидан,
Аввал бошдан сен қочмасанг пулидан,
Бобонг очиб берсин мақсад йулини.

Ҳисоблашмоқ, болам, савоб бўлади,
Одамнинг пича пули қарз қилади,
Тилла берсанг, бобонг кўнгли тўлади,
Ундан кейин очарман мақсад йулини.

Ўзимман мен сизга Миришкор,
Беллашмоққа тиллангни чиқар,
Бобонг хизматингга тайёр,
Очадир мақсадинг йулини.

Бу сўзни Миришкор бобосидан Гўруғли султон эшитиб: — Кўнглинг тилладан қолсин, мана, ол, — деб солимдан олган беш юз тиллани кўрсатди. Миришкор бобоси тиллаларни кўриб, димоги чоқ бўлиб, кўнгли тулиб, Гўруғли султонни отдан тушириб, меҳмон айлаб, остига етти қават кўрпа тайлаб, ширмой нон, писта, руста, бодом, ёнгоқларни дастурхонга тайлаб, кўп сийлаб ётди. Шунда миришкор бобо: — Менинг ҳовлимнинг орқаси Гулқизойнинг чорбогига ушлаш. Менинг ҳовлимга чорбогдан дарича бор. Ҳар куни мен бир марта шу даричадан чиқиб, Гулқизойга салом бериб,

икки соатча чорбоғларига қараб, ундай қил, бундай қил, деб тайинлаб келаман. Менинг ишим шу, болам. Аммо чорбоғ етти қават, энг ўртасида Гулқизойнинг кўшки. Сен шу ҳовлимдаги даричадан утиб, агар рост Гўрўгли султон бўлсанг, етти чорбоғнинг етти дарвозасидан ҳам албатта утасан, Ўрталикдаги қиблага қараб турган кўшкка етасан, кўшкнинг иккинчи қаватига чиқасан, чап қўлга бурилиб, йигирма қадамча юрасан. Олдиндан бир эшик чиқади. Эшикдан кирсанг, тўғридан сал ўнгроқ ёқда бир эшиклари зар ҳал хона кўринадиди. Ана шу хонада Гулқизой ётади. Мана бу дорийи беҳушни ол, Гулқизойга шуни искатиб, беҳуш қилиб олиб кет. Лекин бу кеч эмас. Менинг ҳовлимда бемалол дам олиб, эрта кечга шу ишни қил. Нега десанг, мен бу ердан кетиб узоқлашим керак. Бўлмаса, сен кетгандан кейин менинг бўйнимга гуноҳ тўнтарилади. Кейин Чамбилда учрашамиз. Жуда эҳтиёт бўл. Гулқизойнинг қирқ канизи, қирқ қули, қирқ чўриси бор. Улардан биронтаси билгудек бўлса, жаҳаннамга кетасан. Ана менинг берган ёрдамим шу, — деб жуда зарур керакли нарсаларини кажавага жойлаб, йўргасига ортиб, устига миниб, Гулқизойнинг бирор хизматида юрганга ўхшаб, ҳовлисидан чиқиб кетди. Гўрўгли султон ҳовлининг ичидан қамаб, дам олиб ётиб, иккинчи кечаси Гиркўкни ҳовлида қолдириб, ўзи даричадан чорбоққа утиб, дарвозаларни сўтаси билан уриб очиб, ўртанги чорбоққа кириб, ҳеч кимнинг кўзига кўринмаслик учун сўтани ерга уриб, Миришкор бобо айтган хонага бориб, Гулқизойнинг димоғига дорийи беҳушни сепиб, эсини оғдириб, тўшак-тўшаги билан ўраб кўтариб, миришкор бобонинг ҳовлисига келиб, ўхшатиб бойлаб, ўзини эгарнинг устига олиб, Гиркўк отига қараб бир сўз деди:

Молим Гирот, жоним Гирот,
Ҳайда энди том устидан,
Парвоз қилиб жониворим,
Учиб ўт қўрғон устидан.

Ҳеч бир кўзга кўринмагин,
Бир нишобда суринамагин,
Пештоқларга уринамагин,
Ҳақлаб ўт қўрғон устидан,

Душман кўзи чалинмасин,
Тананг бандга илинмасин,

Босган изинг билинмасин,
Сакраб ўт қўргон устидан.

Чақмоқдайин зиплаб утгин,
Чамбилнинг йулини тутгин,
Ҳаялламай дарров етгин.
Сакраб ўт тоғлар устидан.

Отган уқдай зувлаб боргин,
Булутларни қувлаб боргин,
Чамбилбелга шувлаб боргин,
Чарх уриб осмон устида.

Қиялаб Чамбилга энгин,
Осмондан заминга дунгин,
Зарчаманга бориб қўнгин,
Чарх уриб осмон устида.

Бу сўзни Гўрўгли султондан Гиркўк эшитиб, эгасининг тилига тушиниб, ерни оёғи билан тирнаб-тирнаб, осмони фалакка парвоз қилиб учиб, Чамбилга қараб кела берди. Гўрўгли султон осмони фалакни томоша қилиб кела ётиб, мабодо кўрпанинг орасида димиқиб ўлиб қолмасин, деб Гулқизойдан хабар олса, ҳеч нима қилмабди. Очиқ ҳаводан нафас олсин, деб бетини очиб қўйди. Шуйтиб, Гиркўк бир соат ичида шувиллаб Чамбилга етиб, Гўрўгли чорбогининг юқорисидаги Зарчаманга келиб ерга тушиб, ер билан йўргалаб кела берди. Гўрўгли султоннинг димоғи чоғ бўлиб, Гулқизойни Зарчаманга тушириб, богбонни чақириб: — Оға Юнус парига бориб айт, бир ҳамён тилла олиб, менинг қошима келсин. Ундан кейин Чамбилнинг барча бўз болаларига айтсин. Барчаси кийиниб, Зарчаман олдидан ўтсин. Мен Гулқизойни олиб келдим. Кимни хоҳласа, ушанга бераман, — деди. Богбон бориб, Оға Юнус парига бу гапларни айтди. Оға Юнус пари Чамбилнинг барча бўз болаларига: «Сар ҳовузнинг нарёғи — Зарчаманнинг бошига кийиниб, ясаниб чиқасизлар. Гўрўгли барингизни бир кўрар эмиш», — деб хабар қилиб, ўзи хазинадан ҳамён тилла олиб, бир замон солланиб, канизакларини эргаштириб, Зарчаманга чиқди. Ўзи ҳам шу вақтлар кўклам, лолақизгалдоқлар очилган, боггуллар сочилган пайти. Зарчаманнинг ҳам тоза гашти келган вақт эди. Тўрғай, газалой, бедана, саргалдоқ,

чўпон, аллавуч, чўртақ, қалбужжа, калонтош, тұр-
гайбошларнинг тоза кайфи келган вақтлар эди. Яқин
чоғотларда булса, какликлар маст бўлиб, у тошдан бу
тошга йўргалаб, сайраб, учиб қунар эди. Канизаклар
гилам, кўрпачалар кўтариб келиб, Зарчаманнинг ўрта-
сига тўшадилар. Юнус пари ишваи нози билан келиб,
Гўрўғли султон билан кўришиб, сўрашиб ўтирди. Шун-
да Гўрўғли султон Оға Юнус парининг қўлига ҳуш
дорини бериб, бир неча жойдан тимсол келтириб, ёрига
қараб, бир сўз деди:

Ҳаришоҳ қизини осон келтирдим,
Энди буни ўзинг келтир ҳушига,
Хуросонга мардлигимни билдирдим,
Гулқизжонни ўзинг келтир ҳушига.

Шундай бир иш қилдим инсон билмади,
Бир чивин ҳам йўлимга гов бўлмади,
Фалакнинг тубиман келдим айланиб,
Учганимни асло Гулқиз билмади,
Энди буни ўзинг келтир ҳушига,

У ёқдаги дўстларимни кулдирдим,
Душманлар бағрини қонга тўлдирдим,
Шундай қилиб, Ойгулқизни келтирдим.
Энди буни ўзинг келтир ҳушига.

Мардлигимни бугун изҳор айлайин,
Ойгулқизни ойдай қилиб шайлайин,
Зарчаманга бўз болалар келган сўнг,
Ихтиёрин узига қип тайлайин.

Ҳамиён тиллани бергин қўлига,
Сайлаган йигитни олсин тилига,
Ким булса ҳам олдидан ўтганда,
Тиллаларни тўкиб урсин белига.

Гулқизни бераман сайлаганига,
Ҳамиёни тўкиб тайлаганига,
Бизнинг элнинг расми шудир Юнусжон.
Берай уни кўнгил бойлаганига.

Оға Юнус пари Гўрўғли султондан бу сўзларни эши-
тиб, Гулқизойнинг димоғига ҳуш дори исқатиб, тургин
энди, деб мулойимлик билан Гулқизойга қараб, бир сўз
деди:

Роҳатланиб, кўп ухладинг, чирогим,
Кун ҳам қизиб, чоштгоҳ булди, тур энди.
Олдинда турибди юртнинг султони,
Кўп ётмагин, ноз уйқудан тур энди.

Сени деб чаманда гуллар очилмиш,
Қадамнинг остига улар сочилмиш,
Сарҳовуздан яхна сувлар ичилмиш,
Ётма, жоним, ноз уйқудан тур энди.

Чор тарафда қушлар чирқиллашади,
Чувиллаб сайраши ҳаддин ошади,
Гулқизой уйқудан турсин дейшади,
Ётма, жоним, ноз уйқудан тур энди.

Қизлар тақар жовгошининг гулини,
Ошиқлар ёқтирар маъшуқ ҳилини,
Қушлар сўзлар ҳар дам очиб тилини,
Ётма, жоним, ноз уйқудан тур энди.

Чор тарафга ипор иси тулибди,
Юзингга боқишиб гуллар кулибди,
Кун юқори, чоштгоҳликка келибди,
Ётма, жоним, ноз уйқудан тур энди.

Чиройинг ўхшайди чаманда гулга,
Кўзларинг юмишинг ёқади дилга,
Сени мақтаб қушлар келибди тилга,
Ётма, жоним, ноз уйқудан тур энди.

Қора сочинг толасидан силайин,
Сенинг билан бирга-бирга кулайин,
Юнус айтур сенга ҳамдам булайин,
Ётма, жоним, ноз уйқудан тур энди.

Бир пилла Гулқизой кўзини очса, қулогига жуда мулойим бир овоз келади: Қараса, Хуросондаги богидан ўзгача кенг ҳаволи, бир тарафи тоғ чаманзорда ётибди. Нарироқда бир кўк от бир дарахтда боғлиқ турибди. Ундан берироқда бир ўрта яшар одам чой ичиб ўтирибди. Қошида жуда ҳам чиройли бир аёл тур энди, чирогим, деб турибди. Гулқизой дунёда ўзимдан бошқа чиройли, гўзал йўқ, ўзим барча гўзалларнинг гўзалиман, деб юрар эди. Қошида турган аёлни кўриб, унинг ҳусни жамолига, қадду камолига қойил бўлиб: «Бу тушим

булса керак. Агар унгим булса, бу аёл ё фаришта ё беҳиштнинг ҳурларидан булса ажаб эмас», — деб ҳайрон бўлиб ўрнидан туриб: — Аяжон, бу тушимми — унгимми, — деб турибди. Шунда Ога Юнус пари: Бу унгинг, ҳозир Ҳаришоҳ юртида эмас, Чамбил юртидасан, — деб Гулқизойга тасалли бериб, бир неча жойдан тимсол келтириб, шу сўзни айтди:

Қуркма, жоним, меҳрибоним, Гулқизой,
Ҳикмат билан бунда келдинг, чирогим.
Эрка усган подшо қизи, Гулқизой,
Бир кечада бунда келдинг, чирогим.

Келганингни унда ҳеч ким билмайди,
Бу ёқларга из ахтариб келмайди,
Осмондан юрганнинг изи булмайди,
Ҳеч ким билмай, бунда келдинг, чирогим.

Чамбил шоҳин ҳар иш келар қўлидан,
Улжалар келтирар душман элидан,
Ҳатлаб ошар етти душман элидан,
Неча тогдан ҳатлаб келдинг, чирогим.

Гиркук деган учқур тулпор оти бор,
Узи билан усган хоназоти бор,
Тепкисидан душманларнинг доди бор,
Шу от билан учиб келдинг, чирогим.

Гуруғлидир шу Чамбил халкин отаси,
Қулида бор кароматли сўтаси,
Онаниннинг сўзининг йўқдир хатоси,
Энди сен ҳам Чамбилликсан, чирогим.

Вундай ширин сўз, жоду кўз, сулув юз аёл Гулқизойни ўзига ром қилди. Шу ерда Гулқизой ога Юнус пари билан эртанги овқатни қилиб ўтирди. Ундан кейин Ога Юнус пари Гулқизойга: —Энди билсанг, бизнинг Чамбилда шундай расм бор. Сен мана бу ҳамёндаги тиллани қўлингга оласан. Ҳозир Чамбилдан барча бўз болалар келиб олдингдан ўтади. Қайсисини агар кўнглинг ёқтирса, ҳамённинг огзини бўшатиб, елкасига тилла билан урасан. Кейин сени уша йигитга никоҳ қилиб берилади, — деб қўйди. Шунда Чамбилнинг барча ҳали уйланмаган бўз болалари келиб, Гулқизойнинг олдидан бирин-бирин ўта берди. Авазхон ҳам бўз бола

булганлиги учун йигитлар билан келиб, навбати келгандан кейин бу ҳам Гулқизойнинг олдидан ўта берди. Авазхон қандай? — Худди бир жондай, беҳиштан адашиб чиққан гилмондай. Қадди барно, ақли расо, ҳусни осмондаги ой билан талашган, бир неча жазманлар сирт-орқасидан элашган. Зар кокилли, ҳар кокилига биттадан жонон ёпишса арзийдиган; қошларини қийдирган, бир неча бул ҳавасни куйдирган йигит. Гулқизой бундай йигитни ҳали умрида биринчи марта кўриши эди. Шундай маҳлиё бўлиб, Авазхондан кўзини узолмай, балки терлаб кетиб, узини ёзолмай, симобдай балқиб, ҳовуздай қалқиб, қулидаги ҳамённинг огзини зурга бушатиб, Авазхоннинг елкасидан тўкиб юборди. Бўз болалар бунини кўриб тиллаларни териб олмоқликка югурдилар. Бу воқеани кўриб турган Гўругли султон терисига сигмай, қувониб, дарров добилини қоқтириб, машъаллар ёқтириб, Зарчаманга янги бир ўтовни тиктириб, туя, қўй сўйдириб, тўй қилиб, гўшт-шўрвасига барчани тўйдириб, кечқурун Гулқизойнинг никоҳини Авазхонга қийдирибди. Гўругли султон уч-тўрт кун қутли бўлсинни олиб ўтирди. Энди Миришкор бободан сўз эшитинг.

Миришкор бобо, Ҳаришоҳ бу воқеалардан хабардор буламан деганича, туркман музофотига ўтиб, орадан беш-олти кун ўтгандан кейин ул ҳам эсон-омон Чамбилга етиб келди. Гўругли султон Миришкор бобо учун ҳам жой тайёрлаб қўйган эди. Миришкор бобо келиб, узи учун тайинлаган жойга тушди. Шундай қилиб, Гўругли султон ва ога Юнус пари Авазхонни Гулқизойга уйлантириб, муродларига етдилар.

ГОВДАРОЗ ДЕВ

Гуругли султон Хуросон юртидан Гулқизойни келтириб, Авазхонга берди. Аммо Хуросонда қандай қиёмат савдолар бўлди. Бу ёғини энди эшитинг. Бектош вазир икки кундан оша Ҳаришоҳ юртига етиб, ҳовлисига тушиб, дарров бир сипоҳисини отбойларни олиб кел, деб кучага чиқарди. Аммо отбойлардан дарак топмади. Бектош вазир чидамсизланиб бутун йулларни, кўчаларни излатди. Охири бир бобой: «Бир отбойлар деган одам Миришкор бобоникини сўраган эди. Бектош вазирга меҳмонман, унинг билан от савдоси қилганман. Лекин отим илдамлик қилиб, икки кун олдин келганман. Вазир етиб келгунча Миришкор бобоникида турман, деди. Кейин мен унга Миришкор бобоникини кўрсатиб юборган эдим», — деб хабар берди. Бу хабарни билиб, Бектош вазирнинг сипоҳилари Миришкор бобоникига боришса, дарвозаси берк. Ҳеч кимнинг шобири чиқмайди. Бора-бора бу гап Ҳаришоҳнинг ҳам қулогига етибди. Гап-сўзнинг қисқаси Ҳаришоҳ хавотирланиб, Гулқизойнинг чорбогидан хабар олдирса, канизлар излашиб, чувуллашиб, Гулқизойнинг йўқолганини Ҳаришоҳга хабар бергани қўрқишиб турган эканлар. Ҳаришоҳ ва Бектош вазир бир ерда ўтириб: «Бу ишлар ҳукмин Гуругли хардўздан бўлган. Нимага деганда Гулқизни айттирган эди. Ушанда бир шумлик тугунини баччагар ичига туйган. Шуйтиб, бир ҳийлайи жодугарлик билан тулпорига мингаштириб Чамбилга олиб кетган. Бу ишда Миришкор бобонинг ҳам шериклиги бор. У ҳам ҳовлисини беркитиб, гумдон бўлган. Энди Гуругли хардўзнинг устига қўшин тортиб борсак, қизи-

мизни баччагарнинг угирлаб кетгани элга маълум бўлиб, шармандамиз чиқади. Ундан кўра, Жангалимозандарондан Говдароз девни бир бало қилиб, алдаб кундириб, бизга Гуруғлини тутиб келтириб берса, кейин ундан қандай қилиб қасос олишни ўзимиз биламиз. «Чамбилдан Гуруғли бартараф бўлса, вассалом. Кейин бор-буди бизга ўлжа», — деб маслаҳатни бир жойга қўйиб, бир неча донишманд устакор одамларни Жангалимозандарондан Говдароз девни алдаб олиб келиш учун юборди.

Ривоятлардан бирида айтилишича, Рустам достоннинг авлодлари ичида бир бадбахт новча қиз бор эдики, катталиги тобонидан бош бармогигача урта одамнинг қаричи билан етти қарич эди. Бу баҳайбат новча қизни бир ёқдан овқати, яна бир ёқдан ҳайбатини уйлаб, ҳеч ким олмади. Бечора қиз ота-энага дардисар бўлди. Қизнинг ота-энаси: — Тақдиридан кўрсин. Буни дев-пев олмаса, адисар одамзод олмайди», — деб Жангалимозандаронга элтиб ташлади. Жангалимозандаронда Кўҳи қофга бормай, қолиб кетган битта-ярим девлардан биттаси новча қизни кўриб қолиб, ўзининг жасаидан учдан бир кичкина бўлса ҳам, баҳрнав кифоя, деб новча қизга уйланди. Ана шу дев билан новча қиздан Говдароз дев туғилди. Говдарознинг ота-энаси аллақачон ўтиб кетиб, Говдарознинг бир ўзи Жангалимозандароннинг ёввойи ҳўкизларини еб юргани учун Говдароз деб аталиб юрар эди. Говдароз девнинг остинги тиши найзадай баландга чиқиб, устинги тиши омонинг тишидай пастга тушиб, бир катта даратнинг тагида мазза қилиб, худди Жангалимозандаронга бир ўзи султондай бегам бўлиб ёнбошлаб ётиб, беш-олти одамзоднинг қўрқа-писа келаётганини билиб қолди. Говдароз ҳам девнинг, ҳам одамзоднинг тилини билар эди. Говдароз келаётган одамларни чақириб: Ҳа, одам тоғалар, қўрқманглар, — деб шу сўзларни айтди:

Мени излаб келган, одам тоғалар,
Кадам босиб Мозандарон мулкимга,
Подшонинг жиянин излаб, дараклаб,
Сабаб бўлиб қувончимга, кулкимга.

Баракалла, шундан шунга келганлар,
Подшонинг жиянин кўрмак бўлганлар,

Хуш келибсиз, олий ҳиммат тогалар,
Қадам ташлаб Мозандарон мулкимга.

Куп йил булди йулингизга боқаман,
Сизга атаб ҳукиз новвос боқаман,
Минг йил меҳмон бўлинг, гуштман боқаман,
Хуш келибсиз, олий ҳиммат тогалар.
Қадам ташлаб, Мозандарон мулкимга.

Энамнинг арвоҳин қилмоқ учун шод,
Узоқдан келгансиз, мени қилиб ёд,
Қулимга утиринг, кутарай озод,
Хуш келибсиз, олий ҳиммат тогалар,
Қадам ташлаб Мозандарон мулкимга.

Отимни сурсангиз дерлар Говдароз,
Ўзим марди майдон, ўзим уқ андоз,
Қанча хизмат этсам, сизга шунча оз,
Хуш келибсиз, олий ҳиммат тогалар,
Қадам ташлаб Мозандарон мулкимга.

Бу сўзни Говдароздан Ҳари подшонинг вакиллари эшитиб, бир оз юракларини босиб: — Эй, Говдароз жияним, бизлар сени излаб келдик. Балки энанг марҳум ҳам айтиб кетган булса керак. Ахир ҳам одамзод тоғаларинг излаб келади. Шунда сен ёрдам берасан, деб. Биз ана ўша энанг айтиб кетган одамзод тоғаларингдан бўламиз, — деб Ҳаришоҳнинг вакилларининг бошлиғи бир неча жойдан тимсол келтириб, Говдароз девга қараб бир сўз деди:

Баракалла, сендай соҳибқиронга,
Одамзод тоғанлар келди, тур энди,
Султон бурсан мулки Мозандаронга,
Сени деб тоғанлар келди, тур энди.

Хуросон мулкида туққан тоған бор,
Ҳаришоҳ исмли ўзи тожидор,
Ул тоғанга ўзинг бўлибсан даркор,
Одамзод тоғанлар келди, тур энди.

Тукқан тоғанг шуйтиб бизларга султон,
Ўзига қарайди қирқ икки қургон.
Барининг устидан ўзи ҳукмрон,
Сени кўрмак бўпти анда, тур энди.

Ундан нари Туркман деган элат бор,
У Туркманда подшо Гуругли мурдор,
Ўзи куп баҳодир, ботир, найзадор,
Гуруглини даф этмоққа тур энди.

Гуругли курсатган купга кучини,
Қон айлаган тоғаннинг ҳам ичини,
Ундан бориб олиб бергин учини,
Куч тўплаган полвон булсанг, тур энди.

Каттадан буюрмоқ кичикдан хизмат,
Сунгра келар тоғанг, булса саломат,
Шу вақтлар булибди Гуругли офат
Гуруглини йуқ этмакка тур энди.

Асли Говдарозга энаси: «Одамзод тоғаларингдан битта-яримтаси мабодо сени йуқлаб келса, димоғини чоғ қилиб, балки ёрдам бериб жунатгин. Бирор ҳожатини раво қилгин», — деган эди. Говдарознинг феълига дев отасининг аҳмоқлигидан ҳам юққан эди. Ҳаришоҳнинг вакилларидан бу сўзларни эшитиб: — Булмаса, тоғалар, мен йул озиги йигиб олай, деб обил-ғубил урнидан қузғалиб, жангални оралаб кетиб, бир филни ҳайдаб келтириб, филга уқ юклаб, қирқтача ёввойи ҳукиз, новвосларни бир-бирига боғлаштириб, ўзи орқалаб олиб, ўн саккиз ботмон уқ-ёйни эғнига осиб, ўн беш ботмон қилични белига тақибди. — Ана энди тоғалар Хуросонга йул бошланглар, — деб Говдароз Ҳаришоҳнинг вакилларига қараб бир сўз деди:

Гуругли мурдорга талаб айладим,
Одамзод тоғалар, йулчи булинглар.
Аввал бораё Ҳаришоҳнинг олдиға,
Олдинға тушинглар, йулчи булинглар.

Бир қишлоқ янчилар босган изимға,
Чибиндай буз кўринасиз кузимға,
Белги ташлаб кета беринг узимға,
Хуросон элиға йулчи булинглар.

Менга керак эмас совутман қалқон,
Мозандаронига узимман султон
Туркман тоғларини қилайин талқон,
Одамзод тоғалар, йулчи булинглар.

Дарёлар келмайди бақалогимга
Жами шерлар қочар урган дугимга,
Гуругли тенгмикан чиначогимга,
Билдироқ тогалар, йулчи булинглар.

Туркман элга зурлигимни билдирай,
Ҳаришоҳ тогамни қойил қолдирай
Белидан панжамга қисиб келтирай
Олдимга тушинглар, йулчи булинглар.

Бу сўзларни сизга айтар Говдароз,
Жасадим оламда барчадан мумтоз
Чийиллаб олдимга бўлинг ялласоз,
Чумоли тогалар, йулчи бўлинглар.

Шунда бу сўзни Ҳаришоҳнинг вакиллари эшитиб, ишимиз осон ҳал бўлди. Бу ҳам Ҳаришоҳ давлатининг баландга қараб юмалаганининг аломати-да, дейишиб, кўп хурсанд бўлишиб, ҳар турли лапарлардан айтишиб, йул бошлашиб, Хуросонга қараб кела бердилар. Буларнинг орқасидан Говдароз филни олдига солиб қувиб, ҳайдаб кела берди. Шуйтиб, Ҳаришоҳнинг юборган вакиллари эсон-омон Говдароз девни бошлаб, Ҳаришоҳнинг ҳузурига келтирдилар. Говдароз кўнглида: «Бу одамлар кичкина бўлса ҳам, кўп хезманд бўлар экан. Қанча иморатлар, ҳар турли кийимлар, қатор тизилиб кетган кучалар, бу жуда ажойиб. Мен Гуругли мурдорни Ҳаришоҳ тогамга тутиб келтириб берганимдан кейин, Ҳаришоҳ тогамдан қирқта одамзод сўраб олиб кетиб, Жангалимозандаронда шу одамларникига ўхшаган жойлар қилдириб оламан», — деб ўйлаб Ҳаришоҳнинг олдига етиб келди. Шунда Ҳаришоҳ жўртага: — Эй, кел, дев жияним. Сендай зўр жияним турганда, мен Гуругли хардўздан таадди кўрсам бўладими, — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Говдароз девга қараб, бир сўз деди:

Чертсам садо берар созим,
Жур бўлиб анга овозим,
Хуш келибсан, Говдарозим,
Гуруглидан ол ўчимни.

Барчадан баланддир кучинг,
Олиб бергин менинг ўчим,

Мурдор туркманнинг дастидан
Гам-аламга тўлди ичим,
Гуруглидан ол учимни.

Қуриди очилган богим,
Ситам чирмаб сули согим,
Мозандаронлик чирогим
Гуруглидан ол учимни.

Одамлар кўрсатсин йўлим,
Бориб топгин Туркман элин
Улдирмасдан бунда келтир,
Занжир билан боглаб қўлин,
Шундай қилиб ол учимни.

Ул қизимни олиб кетган,
Шуйтиб мақсадига етган,
Иситмаси жондан ўтган,
Билолмадим у ёғини,
Балким чўри қилиб сотган,
Ундан бориб ол учимни.

Сунгра кўнглинг тўлдирайин,
Айтганингни қилдирайин,
Гуруглини тутиб берсанг,
Ўз қўлимман улдирайин,
Шундай қилиб ол учимни.

Шунда Говдароз дев Ҳаришоҳдан бу сўзни эшитиб: —
Қани бўлмаса, тоға одамларингга айт. Менга йўл кўрсат-
син, — деб бу сўзни айтди:

Вақт ўтмасин подшо тоға,
Тухтатма фурсат йулини,
Одамларингга амр айла,
Кўрсатсин Туркман элини.

Доим ўзим жангга толиб,
Ҳар жойда бўлсам мен голиб,
Кетай занжир чилбир олиб,
Боғлай Гуруғли қўлини.

Кўп чумоли аёқларга,
Ёрти нахўт сиеқларга,
Келмасдай қип бу ёқларга,
Боғлай туркманнинг йулини.

Қўрқитиб олай жонини,
Оқизмай ичай қонини,
Банди айлаб султонини
Изиллатай туркман элини.

Туркман элга бундан бориб,
Шаҳарларин ураб олиб,
Гуруғли мурдорни кўриб,
Занжирлаб боғлай қулини.

Ана шунда занагар Ҳаришоҳ ҳам Говдарознинг шаштини қайтармай, қайта-қайта бу нодон баччагарни шашти келганда шишириб, тентакка тил бер, икки қулига бел бер», деганидай ишлатиб, фойдаланиб қолмоқни ўйлаб, ширин-мулойим сўйлаб, жўртагадан йиғлаб, Говдароз девни хўп боблаб, ҳар ёққа бураб тоблаб, занжир ва чилбирлардан бир талайини бериб, ҳалиги вакиллари қўшиб жўната берди. Говдароз дев чилбир ва занжирларни чувдоқлаб, филнинг устига ташлаб, ҳўкиз, новвосларнинг гавдаларини эғнига солиб жўнай берди. Ҳаришоҳнинг вакиллари шаҳардан чиқиб: — Ҳов, ана кўринган тоғнинг нариги томони туркман элати. Бизлар у ёқларга боргани қўрқамиз. Энди, жияним, бизлар қайтайик. Сен оқшом эл ухлагандан кейин кет, деб тайинлаб кейинларига қайтдилар. Говдароз бир жарда тўхтаб, кунни кеч қилиб, оқшом юриб кундузи тўхтаб, филини олдига солиб ҳайдаб, Ҳаришоҳнинг вакиллари нишон берган тоғдан ошиб қолди, ҳўкиз, новвослари адо бўлди. Энди Говдароз ейман деса, овқат топмай қолди. Қараса, бу ёқлар бийдай чўл, на ёввойи ҳўкиз бор, на новвос бор. Аввал-аввал кийик, олқарларни кўрса ҳам, «бу сичқондай нарсаларга одам тўярмиди», — деб кўзга илмай юрди. Кейин тоза оч қола бергандан кейин «ҳеч бўлмаса ўнтасини ушлаб олсам, бир ўлмас таътил бўлармиди», — деб Асқар тоғда алқар, кийик тутаман деб қизиқиб тоғнинг бағрига тушиб қолиб қараса, кўп асов йилқи юрибди. Мана бу Гуруғли мурдорнинг мулкидан», — деб дарров битта байтални тутиб, тиши билан терисини айириб, бир камарга бориб, ёввойи дарахтларни қўпориб, йигиб, катта гулхан қилибди. Гулхан чўғ бўлгандан кейин чўққа байталнинг гавдасини кўмиб, чала пишириб еб утирди. Ҳар куни эрта билан отбоқар чўпон байталларни бир кўриб, сонини тугаллаб ётоғига қайтиб кетар эди. Бу-

гун келиб, жунагарда тобонидан бош бармогигача ун бир қарич бир катта изни кўриб, «даранинг бирига дев келиб уя қурган, бу ерларга йилқи пойлаб келган. Агар шундайлиги рост бўлса, йилқилар-ку йўқ бўлиб турган, ўзим ҳам ҳа, демай девга ем бўламан», — деб қурқиб, кўзи олариб, жонини ҳовучлаб, отининг жилонини буриб; бу воқеани тезроқ Гурўгли султонга етказиб, деб елдан елувчи топгандай Чамбил шаҳри қийдасан, деб ҳайдаб кетди. Бу еқда бўлса, ҳар куни беш-олти байтални чуққа кўмиб еб дам олиб, Говдароз дев ёта берди. Отбоқар чўпон шу юрганича юриб, Чамбилга кириб борди. Гурўгли султонни майхонасида кўриб, Гурўгли султонга қараб, отидан тушмасдан дўмнайиб, узангига оёгини тираб, бир сўз деди:

Эй, султоним, арзга келдим, қулоқ бер,
Девзод келибди Асқар тоғингга,
Майхонангда қирқ йигитман май ичиб,
Қарамайсан нега сўлу соғингга.

Душман боқа билмас Чаман богингга,
Шер чидамас сенинг урган дўғингга.
Сабаб недир, у ёғини билмадим,
Дев уя қурибди Асқар тоғингга.

Ҳар изи бир ярим қулочдан ўтган,
Ботиғи бир қарич чуқур бўп кетган,
Сабаб недир, у ёғини билмадим,
Юртингга балонинг қадами етган.

Отбоқаринг унинг изин курганди,
Кўриб туриб бунда хабар берганди,
Асқар тоғнинг ёнбошида ҳали ҳам,
У баччағар йилқи овлаб юрганди.

Сен султонсан, элга бошчи буласан,
Қасд этган ганимдан ўчинг оласан,
Менга лозим эди сенга билдирмак,
Хабар бердим, энди ўзинг биласан.

Гурўгли султон отбоқар чўпондан бу сўзни эшитиб, ниҳа хафа бўлиб, девни бир марта кўзидан уриб, Хирнинг таълими билан ўлдирган эдим. Ҳозир бўлса, дев билан олишмоққа раъйим бўлмапти. Мана шу бир

пиёла шаробни мандан бировинг олиб ичиб, девнинг жангига борсанглар, — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, қирқ йигит, Ҳасанхон билан Авазхон, Холдор маҳрамга қараб, бир сўз деди:

Майхонада суҳбат қурган ботирлар,
Ҳар бири минг қўшин булса татирлар,
Шаробни юракнинг қуввати дерлар,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Кўнглим тўлган Така Ёвмит элимдан,
Бир гапни ўтказдим, дўстлар дилимдан,
Дев ошибди дейди Асқар белимдан,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Шаробимнинг рангги мисоли лола,
Тагина тортиниб турма уяла,
Талабгор борми, тутдим пиёла,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Чамбил диёринда тўлиб тошайик,
Душманлар элига ёв буп ошайик,
Эсон бўлиб кўп йилгача яшайик,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Улмасин ёронлар, ҳаргиз улмасин,
Омон бўлсак, элга душман келмасин
Гуруғлининг сўзи ерда қолмасин,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Асқар тоғда уч юз олтмиш даради(р),
Қизилбош йўлида гов буп туради,
Ким май ичса, дев жангига боради,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Султонман, султонлик гаштин сўрайин,
Фоний дунё турганича тураин,
Аввал боринг, мен орқадан бораин,
Кел шахбозим, қўлимдан бераин,
Алиёр деб тутдим, олинг қўлимдан.

Гуруғли султон бу сўзларни айтиб, пиёлани тутиб турганида қарчиғайдай қирқ йигитга эгилиб, етмиш икки марта таъзим қилиб букилиб, оғзидан дуру гавҳар

бир тўкилиб, Авазхон келиб, Гўрўгли султоннинг қули-
ни пиёлани олиб ичиб, чирқиллаб маст бўлиб, Гўрўгли
султонга қараб, қип-қизил бўлиб, бир сўз деди:

Жавоб бер жон ота, энди узимга,
Ишонгин бу ерда берган сўзимга,
Чибинча илинмас девлар кузимга,
Асқар тоққа борай, берсанг Гиротни.

От миниб чиқайин дўннга, адирга,
Бахтим бўлса, дуч келаман Хизирга,
Девнинг бошин танасидан узарга,
Асқар тоққа борай, берсанг Гиротни.

Гиркўкни уйнатай тоғларда дирка,
Мард йигит девларни кўзга илами,
Жанг деган тулпорзодсиз бўлами,
Асқар тоққа борай, берсанг Гиротни.

Мен ҳам иш курсатиб полвон бўлайин,
Йигитлар ичида обрў олайин,
У келгинди девни банди қилайин,
Асқар тоққа борай, берсанг Гиротни.

Аваз демас бир хиллардай бу алҳавас,
Бу алҳавас қўлингдан май олиб ичмас,
Лекин дев уруши тулпорсиз бўлмас,
Асқар тоққа борай, берсанг Гиротни.

Шунда Гўрўгли султон Авазхон ўглидан бу сўзни
ишитиб, кўп иш кўрган зангар Авазхоннинг саловатига
ичида таҳсин айтиб, бир газ кўтарилиб, Соқи Мирохўр-
га қараб, мўйловини бураб, Гиротни Авазхонга абзал-
лаб келтиргин, деб бир сўз деди:

Чалбар қилиб кийдим доим банотни,
Чамбилнинг сиртидан солдим чорбоғ ҳаётни
Аваз ўғлим девга талаб қилибди,
Соқиё, абзаллаб келгин Гиротни.

Дол белига кумуш эгар ошириб,
Сағрисини маякдай қип тошириб,
Икки ёнга узангисин тушириб,
Соқиё, абзаллаб келгин Гиротни.

Сўз эшитгин Гўрўглининг тилидан,
Авазимнинг ҳар иш келар қўлидан,
Мовут патли айил тортиб белидан,
Соқий, абзаллаб келгин Гиротни.

Ҳайронман доимо тақдир ишидан,
Амир фармон эшит мендай кишидан,
Безантириб юган уриб бошидан,
Соқий, абзаллаб келгин Гиротни.

Тилла тожи тақиб қўйгин бошига,
Чиқариб қашлабон табла ташига,
Етаклаб кел майхонанинг қошига,
Соқий, абзаллаб келгин Гиротни.

Унгача Авазим туриб тақинсин.
Учадиган қарчигадай қоқинсин,
Кашал бўлмай Гурўгли отаси тийинсин,
Соқий, абзаллаб келгин Гиротни.

Шунда Соқи Мирохир табладан Гиркўкни чиқариб, қашов-журоб қилиб абзаллайман деганича, Авазхон ҳам уруш асбобларини кийиб тақиниб, тайёр бўла берди. Соқи Мирохир Гиркўкни абзаллаб, тайранглатиб етаклаб, майхонанинг олдига олиб келди. Аваз ўғлоннинг асли отаси Булдуруқ қассоб Гуржистон шаҳзодалари авлодидан бўлиб, бир сабаб билан Хунхорга мусофир бўлиб бориб, яна бир сабаб билан Гулойим туркманга уйланиб, ўзи Хунхорда қизилбош динига кириб, қассобларга бобо бўлиб қолган эди. Шуйтиб, Авазхон асли Хунхордан эмас, Гуржистондан эди. У жуда ҳам сулув, беҳиштнинг гилмонидай, балки одамнинг жонидай сўз бола эди. Ана энди Аваз ўғлон кийиниб, кўктемирга ғарқ бўлиб чиқиб, Гиркўкнинг устига миниб утиргандан кейин бот-бот бир малоика бўлди қолди. Ҳеч ким уни одам фарзанди деб уйламас эди. Шунда Авазхон Гурўгли султон отасига қараб, оқ фотиҳа сураб, бир сўз деди:

Ота, кетдим дев жангига,
Қул кўтариб, бер фотиҳа.

Йигитнинг йули очилсин,
Атрофига нур сочилсин,
Ундан кейин май ичилсин,

Ота, кетдим дев жангига,
Қул кутариб бер фотиҳа.

Асқар тогда қурмиш уя,
Бошга келган офатми е,
Тоглар, адир йуллар қия,
Ота, кетдим дев жангига,
Қул кутариб бер фотиҳа.

Чунгал чоғат йуллар бузуқ,
Пешонада нелар ёзиқ,
Булмасин деб девга озик,
Ота, кетдим дев жангига
Қул кутариб, бер фотиҳа.

Яшнаб турар кунгил боги,
Ҳар ишга талпинган чоғи,
Борар жойим Асқар тоғи,
Ота, кетдим дев жангига,
Қул кутариб, бер фотиҳа.

Борай тоғлар дарасига,
Итбурумлар орасига,
Ёндашай дев қорасига,
Ота кетдим дев жангига,
Қул кутариб, бер фотиҳа.

Сузлаб турар Аваз углон,
Булмоқ истар марди майдон
Эй, Чамбил шаҳрига султон
Ота, кетдим дев жангига,
Қул кутариб, бер фотиҳа.

Шунда Гурўгли султон Авазхонга: — Бор, углим ошигинг олчи бўлсин, деб фотиҳа бериб юборди. Авазхон шоду хуррамлик билан Гурўгли султондан фотиҳа олиб, Гиркўкни шамолдай елдириб, Хужатоғдан нарёққа ошиб кетди. Шунда Гурўгли султон қирқ йигитга қираб: — Сизлар бир баландлик белга чиқиб, Асқар томондан хабардор бўлиб туринглар. Агар бирор воқеа содир бўлса, тезлик билан менга хабар беринглар, деб шу сўзни айтди:

Қирқ йигитим, қирқ қанотим булинглар,
Ҳар на десам, айтганимни килинглар,

Совут қалқон кийиб, курол олинглар,
Авазхондан хабардор буп туринглар.

Бургут қўнар тоғнинг баланд тошига,
Адисар бормайсиз Асқар қошига,
Чиқиб туринг бир баланд бел бошига,
Сир солиб ул ердан Аваз ишига.

Дурбин тутиб ундан боқиб туринглар,
Дев билан Авазнинг ишин кўринглар,
Бир чатоқлик бўлиб қолса, ёронлар,
Тезлик билан менга хабар беринглар.

Новда дебон қайтармадим сўзини,
Ун бир қарич дейди ҳар бир изини,
Чидармикан кўриб баччагар дев кўзини,
Ўнгарса-ку дев жангида ўзини.

Ҳар нечук бўлсада кашал бўламан,
Қирқ йигитим, сизга фармон қиламан,
Дев зўр чиқса, дарров хабар беринглар,
Ўзим бориб бошин олиб келаман.

Бу сўзни Гўрўгли султондан қирқ йигит эшитиб, барчаси отланиб, Гўрўгли султондан фотиҳа олиб, булар ҳам Гиркўкнинг изи билан кета бердилар. Авазхон Гиркўкни шу ҳайдаганича ҳайдаб, Асқар тоғига яқинроқ бир белга чиқиб, у ён, бу ёнга боқиб, ўйланиб турганида кўзига Хизир бобо кўриниб: — Ҳа ўғлим, шошма, деб келиб Авазхон билан кўришиб, бир неча сипоҳлик ҳунарларидан ўргатиб: — Энди билсанг ўғлим, бу келган девни Говдароз дев дейди. Асли жангалимозандаронлик, отаси дев, энаси одамзод — Рустам Достоннинг авлодидан. Билсанг, дев деган бир аҳмоқ лоппи. Узи жуда зўр нарса булади. Девларнинг вас-вас босди деган бир уйқуси булади. Говдароз дев етти кундан бери ана шу вас-вас босди уйқусини ухлаб ётиб, бугун туриб, Асқар тоғнинг бир камарида овқатланаётир. Ҳализамон шу ердан ўтади. Келиб сендан Чамбилнинг йулини сўрайди. Шунда сен унинг билан сипоҳчасига муомала қилиб, бир иш қил, — деб кўздан гойиб бўлиб кетди. Авазхон шу белда гидирайиб турди. Бир пилла еру кўкни ларзага келтириб, оёгини болп-болп босиб, филини ҳайдаб, Говдароз дев шу белга келиб қолди. Авазхонни кўриб қолиб: — Ҳой, одамзод, Гўрўгли мурдорга бошқа каттароқ одам

қуригандай, сени қоравул қилиб қўйдими?! Уккағар
Гуруғли мурдор аҳмоқ эканку сендай олмачани искаб
етмай, бу қирга қўйибди. Узинг-ку одамзоднинг олмача-
ни, гулими экансан, — деб Говдароз дев Авазхонга қараб,
бир сўз деди:

Олмамисан, баргакмисан, гулмисан,
Майнамисан, қумримисан, на жонсан.
Хашакмисан, шамолмисан, ҳилмисан,
Тутимисан, булбулмисан, на жонсан?

Кузларинг учқундай бўлиб йилтирар,
Бир ажаб тиник сув каби милдирар,
Жамолинг чулларни нурга тулдирар,
Лоламисан, райҳонмисан, на жонсан?

Шу жасадинг билан тоғлардан ошиб,
Қандай келдинг кўк отчангга тирмашиб,
Юзингга қарасам, кузим қамашиб,
Лаълимисан, гавҳармисан, на жонсан?

Отгинанг узингга тушмиш муносиб,
Кўнглим эримаса, кетарман босиб,
Куксингга тангадай сипарча осиб,
Сичқонмисан, чумчүкмисан, на жонсан?

Талтайиб, торбайиб ўзинг кирасан,
Билмам, қайдан келиб қайга борасан,
Шуъла сочиб атрофга нур берасан,
Чақмоқмисан, чироқмисан, на жонсан?

Одамзод ичида сендайи бўлмас,
Ё сен эмасмисан қўлдаги олмос,
Юзингга ким боқса кўзин узолмас,
Чаманмисан, бустонмисан, на жонсан?

Бу сўзларни сўзлар сенга Говдароз,
Таърифингни қанча десам, шунча оз,
Борсанг, лозим сенга ул Мозандарон,
Шуъламисан, оловмисан, на жонсан?

Авазхон Говдароз девдан бу сўзларни эшитиб: — Эй,
Говдароз, ақлинг мунча оз. Мени сенинг олдингга Гу-
руғли султон чиқариб қўйибди. Шу қўлимдаги таёғим
билан сени Гуруғли султоннинг олдига ҳайдаб бормоқ-

чиман. Одамзодни сен кичкина билма. Кичкина булсам ҳам, сенга ўхшаган кўп девларнинг ишини шу таёқ бартараф қилган, — деб найзасини кўрсатди. Шунда Говдароз дев Авазхонга: — Бугдой поясидай таёқчанг билан мени қандай қилиб ҳайдайсан. Одамзод бир шум халқ бўлади-да. Шуйтиб мени алдаб қўрқитмоқчисанми, сен олмача. Бўлмаса, қани бир ўша чўпчанг билан бир уриб кўр-чи, ҳайдай оласанмикан, деди. Шунда Авазхон Гиркўкни бир-икки аччиқ қамчи берган эди. Жонивор Гиркўк ерни тирнаб-тирнаб кишнаб, бирдан фалакка парвоз қилиб учиб, Говдароз девнинг бошидан айлана берди. Авазхон от устида учиб юриб, қулайлаб, Говдароз девнинг кекирдагидан найзасини то тубигача суқиб юборди. Шунда Говдароз дев Авазхонга: — Сен аридай чақувчи одамча экансан, дегунигача Авазхон Говдарознинг икки кўзига ҳам найза суқиб олди. Ажали етган баччагар дев бақириб, ерга қулаб тушди. Говдарознинг «оҳ» деб бақирганини бир неча тош берида турган қирқ йигит эшитиб, тумтарақай ҳар ёққа қочиб, бу яқин ўрталарда туришни истамай, жонини қўлтиқлаб, ҳар қайсиси ҳар гўрга тўзиб кетди.

Чамбилда Гулқизой Ога Юнус парига қараб, зор-зор йиглаб, Авазхон ёрига кашал бўлиб, бир сўз деди:

Қабогим пириллаб учар жонона,
Ҳовлиқаман, туролмайман Чамбилда,
Авазхон йуқ, ҳасратдаман, касалман,
Чидолмайман, туролмайман Чамбилда.

Бир малак углингга бердим дилимни,
Ани деб ташлабон ўсган элимни,
Кўрмасам куяман тоза гулимни,
Ҳовлиқаман, туролмайман Чамбилда.

Йиглмайман, куз ёшим бунда севалаб,
Ёрим кетди баланд урлаб тепалаб,
Бир фасил кўрмасам, опа, хафалаб,
Чидолмайман, туролмайман Чамбилда.

Ёр ҳасрати мени ажаб енгибди.
Шуйтиб анинг меҳри дилга сингибди.
Айролиғи зўр оловга тангибди,
Ҳовлиқаман, туролмайман Чамбилда.

Опажон ҳолима узинг боқмасанг,
Менга энган дардни уриб қоқмасанг,

Хужатов устига олиб чиқмасанг,
Чидолмайман, туролмайман Чамбилда.

Қулоқ сол, жон опа, Гулқиз зорига,
Арзин айтар сендай барно парига,
Тогдан қараб турсин севган ёрига,
Ҳовлиқаман, туролмайман Чамбилда.

Шунда Ога Юнус пари Гулқизойнинг бу сўзини эшитиб: Сен Авазхон билан ёмон уюр босибсан. Худди сенинг хаёлингда янги ушлаган қушинг қўлингдан чиқиб кетадигандай. Сен ҳали ёшсан. Кўп нарсага ҳали итоат билан тушунмайсан. Жуда ҳам ёрингга кашал бўлсанг, майли Хужа тогининг устига чиқамиз, деб бу хабарни Мисқол парига ҳам билдириб, қирқ йигитнинг хотинлари ва бир неча канизлари, жоду кўз туркман қизлари билан Гулқизойни бошлаб, барчалари Хужатоққа чиқдилар. Ғуругли султон барча хотин-халажларнинг Хужатог устига чиқиб кетганини эшитиб, Холдор маҳрамни олиб, бу ҳам Хужатогининг устига чиқди. Авазхон бўлса, Говдароз девнинг бир оёғини кесиб, филнинг устига ортиб, ҳалиги чилбир, занжирлар билан чандиб ташлаб, белги учун филни олдига солиб ҳайдаб, Чамбилга қараб қайтиб кела берди. Гиркукнинг тилла наҳали ярқиллаб кетгани жуда узоқ бўлса ҳам, Гулқизойнинг кўзига кўриниб, қувониб, Ога Юнус парига қараб, маргулини бураб, зулфини тараб, бир сўз деди:

Эшитгин, паризод опа, сўзимни,
Отини уйнатиб углинг келади,
Узоқдан ярқиллаб олар кўзимни,
Девни ҳалок этиб углинг келади.

Уртаниб куйибди девнинг чақаси,
Боланг экан Чамбилбелнинг соқаси.
Ярқиллар отининг наҳал туқаси,
Узоқ белдан ошиб углинг келади.

Олдида бир нима луклаб йўртади,
Орқасидан ярим найза тўртади
Кўнглим жўшиб гул очгали бўртади,
Бедовин уйнатиб углинг келади.

Сочбогим супурги, кўксим тўшончи,
Бу гапимга, паризод опа ишончи,

Ҳеч кимнинг булмагай менча қувончи,
Девга зафар топиб ўглинг келади.

Ойгулқиз Асқарнинг багрин кўзлайди,
Хужатог устида турфа сўзлайди,
Опа тезроқ Чамбил тушсак булайди,
Юлдуздай ярқиллаб ўглинг келади.

Ана шунда Гулқизойнинг бу сўзини Ога Юнус ҳам, Мисқол пари ҳам, Гурўгли султон ва Холдор маҳрам ҳам эшитиб, Асқар томонга яхши мулоҳаза қилиб, дурбин қўйиб тиклашиб қолдилар. Бир пилла Авазхоннинг бир нарсани олдига солиб, ҳайдаб келаётганини куришиб, Гулқизойнинг сўзи тасдиқ бўлиб, ҳамма Чамбилга қайтиб, тушишини ҳам унутиб, Авазхоннинг йулига тиклашиб қолдилар. Авазхон ҳам филни ҳайдаб етиб келди. Гурўгли султон қирқ йигитлар девнинг овозидан қўрқиб, ҳар тарафга қочиб тарқалиб кетган, деб дарров Хужатогининг устидан туриб, тилла добилини қоқиб юборди. Буни эшитиб, ҳар тарафга тарқалиб кетган қирқ йигит билан бирликда туркманнинг тўқсон тўққиз бийлари ҳам: — Ҳа, Гурўгли султон, нима маслаҳатинг бор, дейишиб йигилиб кела бердилар. Гурўгли султон ҳам бўш келмай, Хужатогнинг бошида катта қозонларда ош дамлатиб, гулисурх сайилини қилдириб, бир тарафда кўпкари, бир тарафда кураш, бир тарафда бахшилиқ, бир тарафда чўркич, яна бир тарафда Ога Юнус пари билан Мисқол пари хотин-қизларни бўлиб олиб, пўтасолди ва ичак узилди ўйнабди. Шундай қилиб, Гурўгли султон гулисурх сайилини қиздирди, қирқ йигитларга қараб бир сўз деди:

Аваз ўғлим жангга бориб,
Дев устидан голиб келди,
Бир оёгин узиб туриб,
Филга ортиб олиб келди.

Хизир бунга назар килди,
Шуйтиб қўрқмас ботир булди,
Говдарознинг халқумига,
Бориб туриб найза солди.

Буни менга Мисқол айтди,
Хунхорнинг давлати қайтди,

Дев тилини у билади.
Курқоққа душман кулади

Мисқол пари ҳар лаҳзада
Кухи Қоф бориб келади,
Говдароздай канча девни,
Аскари ҳалок қилади.

Шу мартада, қирқ йигитим,
Авазимни билмоқ булдим,
Говдарозга тугри қилиб,
Бир имтиҳон қилмоқ булдим,

Билдим Аваз полвон экан,
Асли ботир углон экан,
Шуйтиб мендан дев жанггини
Ўзи талаб қилган экан.

Булмаса мен Говдароздай,
Минг дев келса даф киламан,
Кухи Қофдан аскар чорлаб,
Барининг бошин оламан.

Энди баринг чоқ бўлинглар,
Бу филни ҳайдаб олинглар,
Хуросоннинг чеккасига
Оббориб қуйиб келинглар.

Ҳаришоҳ юборган алдаб,
Олдига йуловчи ёллаб,
Дев оёгин кўриб туриб,
Уртансин баччағар қаллоб.

Гуругли султоннинг бу сўзини эшитиб, қирқ йигит дадил бўлиб, отларига миниб филни қувалаб, Хуросон юртига ҳайдаб ошириб юбордилар. Аслида Мисқол пари Кухи Қофга бормаса ҳам, ниҳоятда қулогининг соқлигидан дунёда бўлиб ётган барча гапу сўзлардан хабардор эди. Авазхон дев жангига кирганидаёқ йўлда Авазхонга Хизир бобо учраб, сипоҳилик ҳунарларидан ургатиб, Говдароз воқеасини билдирганича оқизмай-томизмай Гуругли султонга билдириб қуйган эди. Қув Гуругли ҳамма нарсани билиб, бир неча кундан кейин гулисурхни тамом, деб тўқсон тўққиз бийларига жавоб

бериб, ҳамма жой-жойига тарқалиб, чамбиллик эркак аёллар ҳам Чамбилга қайтиб тушдилар. Қирқ йигит ҳам Хуросоннинг чеккасидан Чамбилга қайтиб келдилар. Говдароз девнинг фили булса келган йули билан, устида қанча ўқ ва Говдарознинг оёги ортилгани ҳолди Жангалимозандаронга қараб кетди. Бу хабарни кўрган билганлар Ҳаришоҳга етказдилар.

Бир кун Ҳаришоҳ Бектош вазири билан хилватди маслаҳат қилиб: «Шу Хунхор золимдан қўрқиб, унга қарам бўлиб, бож-хирож тўлаб юрганча узимиздай мусулмон, ҳам қудамиз бўлиб қолган Гўрўгли султонга қайтсакчи дейишиб, бу маслаҳатларини умароларини билдирибди. «Гўрўгли султон ҳар нарсанинг уддасидан чиқади. Девни улдиргандан кейин яна нимаси қолди», — дейишиб, барча умаролари ҳам бу маслаҳатга кўниб, Бектош вазир бошлиқ ўттиз битта вакилини Ҳаришоҳ Чамбилга элчи қилиб юборибди. Гўрўгли султон эски ошнаси Бектош вазир ва бошқа келган вакил элчиларининг бари билан кўришиб, уларни иззат-икром қилиб, арзларини қабул қилиб, кўп сийлаб, туҳфа ва совғалар билан Хуросонга қайтариб, жўнатиб юборди. Шуйтиб Гўрўгли султонга тобе бўлиб қолди. Шунда Гўрўгли султон Холдор маҳрам, Ҳасанхон, Авазхон ва қирқ йигитларига қараб, бир сўз деди:

Даврон келди, даврон келди,
Базму суҳбат тузинг, дўстлар,
Олтин-кумуш пиёламан
Энди шароб сузинг, дўстлар.

Давлат келди тўлиб-тоша
Ўз ҳаддидан зиёд оша,
Тоғарада эзинг наша,
Кўнгилларни ёзинг, дўстлар.

Косаларга арақ қуйинг,
Кабоб учун қўйлар сўйинг,
Душманларнинг кўзин уйинг,
Ёв бошини узинг, дўстлар.

Қовурдоққа бунда тўйинг,
Мусалласдан тўла қуйинг,
Кам бўлмасин наша тўйинг,
Давру даврон сизнинг, дўстлар.

Кади тўла носдан олинг,
Мис чилимга чуқлар солинг,
Ҳар боватдан кайфлар қилинг,
Хужатогдан кезинг, дўстлар.

Чамбил шаҳрини жайнатиб,
Қизу жувонлар уйнашиб,
Душманлар багрин қийнатиб
Юракларин эзинг, дўстлар.

Енбошимда икки жонон,
Аваз, Ҳасан менга углон,
Гуруглидан йўқдир армон,
Бизга қадаҳ сузинг, дўстлар.

Шуйтиб, Гуругли султон кайфини қизитиб, Чамбил-
да йигитларнинг қулидан шароб ичиб, кайф қилиб ёта
берди.

ЧАМБИЛГА БЕШ ПОДШОНИНГ ЁВ БУЛИБ КЕЛИШИ

Шундай қилиб, Гурӯғли султон Чамбилда қирқ йигитлари билан базм-суҳбат қилиб, Ҳаришоҳ совга қилиб юборган, бир неча тожик созанда, навозанда, қизу жувон, ромишгарларни ўйнатиб, куйлатиб кайфини қила берди. Аммо қирқ йигитларнинг энг бобойи Сафарбой жуда хафа бўлиб, базму суҳбатларга ҳам раъй қилмай юрди. Бир кун Гурӯғли султон Сафарбойни олдиға чақириб, аҳволини сўраб, Сафарбойга қараб, бир сўз деди:

Эй, отамдан ёдгор қолган Сафарбой,
Кўп хафасан, айтгин, сенга на бўлди?
Отамга қирқ йигит булган Сафарбой,
Ҳолу дилинг айтгин, сенга на бўлди?

Қирқ йигитга қўшилмайсан, кулмайсан,
Ё булмаса, май лаззатин билмайсан.
Ёки узгаларни кўзга илмайсан,
Арзинг бўлса, айтгин сенга на бўлди?

Бирор жойдан сенга ситам утдими,
Ё булмаса, бирор сўзим ботдими,
Ё бир бошқа жойдан алам утдими,
Сўзла, кадрдоним, сенга на бўлди?

Огали, жигали беклар ҳурмати,
Гаждум, Ҳасан, Аҳмад тоғам ҳурмати,
Кўр буп ўлган Равшан отам ҳурмати,
Айт, нима бўлса ҳам, сенга на бўлди?

Доимо тайёрман душман қасдига
От чоптириб ҳар кун Чортоқ остига,
Султонлик Гурӯгли анинг дастига,
Боз кам бўлса, гапир, сенга на бўлди?

Шунда Сафарбой Гурӯгли султондан бу сўзни эшитиб,
Гурӯгли султонга дарду ҳолини баён қилиб, бир сўз деди:

Май ичасан парвойифалак Чамбилда,
Бепарволик кўзинг очса керакдир.
Сиёсатсиз бундай ўйин-кулгингдан
Давлат деган нарса қочса керакдир.

Сафарбой кўп кўҳна, кўпни кўргандир,
Илгари ҳам кўплар даврон сургандир.
Хунхор бадбахт кучин тўплаб юргандир,
Ахир бир қасдингга тушса керакдир.

Ораладинг неча анинг элига,
У бадбахт гина он юрган дилига,
Аямайди агар тушсанг қулига,
Илон каби заҳар сочса керакдир.

Олиб келдинг ундан Аваз улини,
Хунхордай золимнинг косагулини
Олти лаклаб кучиртириб элини
Чамбилнинг йулига тушса керакдир.

Шуйтиб Хунхор йигиб ётган кучини,
Ит тирнаб у баччагарнинг ичини,
Сендан келиб олмоқ учун ўчини,
Шунда бир кўп қўшин тўкса керакдир.

Давлат қунар бўлса келиб бир элга,
Аввал чалинади дейишади тилга,
Хуросонни қўшиб олдинг Чамбилга,
Хунхор шуйтиб азоб қилса керакдир.

Ёмоннинг ёмонлик келар қўлидан,
Ким қўрқмайди золим ажал ҳилидан,
Одам тўплаб қизилбошнинг элидан
Қиёматни бошлаб келса керакдир.

Қирғийлар утирар қуниб қиёда,
Хунхордай катта шоҳ йуқдир дунёда,
Шуйтиб Сафарбойнинг дарди зиёда,
Неча кунлаб қиргин булса керакдир.

Бу сўзни Сафарбойдан Гуруғли султон эшитиб, жу-
да хафа бўлиб қўрқиб, хафа бўлганини Сафарбойга бил-
дирмай, ичкари ҳовлига кириб, бу гапларни Оға Юнус
пари билан Мисқол парига айтди. Шунда Мисқол пари
Гуруғли султонга дилдорлик бериб, Гуруғли султонга
қараб, маргулини тараб, зулфини бураб, ғамза билан
биқинига қулини тираб, бир сўз деди:

Олти лаклаб қўшин келса устинга,
Паҳлавонсан, ҳаргиз қўрқма, Гуруғли,
Ёшлигингдан чилтон билан учрашган,
Ирамбоғни излаб тоғларни ошган,
Фарқисдай ҳайбатли девга ёнашган,
Назаркардадирсан, қўрқма, Гуруғли.

Табланг ичра икки тулпор отинг бор
Туқсон туққиз бекман арзу додинг бор,
Қушилган Хуросон вилоятинг бор,
Мардонавор булгин, қўрқма, Гуруғли.

Қулингда бир чилтон берган қуролинг,
Шунда ҳам паришон булурми ҳолинг,
Нега кетар ҳар савдога хаёлинг,
Ғамгин булиб, асло қўрқма, Гуруғли.

Бир қулингда бордир Рустам камони,
Қолдирмаган туққиз филни имони.
Кунглингда булмасин вос-вос гумони,
Шайтон ваҳм солар қўрқма, Гуруғли.

Сенда булса шоҳ Сулаймон сутаси,
Шоҳжаҳондир бир ёрингнинг отаси.
Мисқол дер бу сўзнинг йуқдир хатоси,
Пирлар сенга ёрдир, қўрқма, Гуруғли.

Чини булса бундан парвоз этаман,
Кўҳи Қоф юртига учиб кетаман,
Турт юз туқсон девни олиб этаман,
Сузимга ишонгин, қўрқма, Гуруғли.

Бу сўзни Гурўгли султон Мисқол паридан эшитиб: «Бу ёру дилдорим агар Кўҳи Қофга борса, қайтиб Чамбилга келмай, балки менга иккинчи ошна бўлмай, авваласи Ога Юнус парини ҳам олиб кетиб қолса, ундан кейин нима қиламан», — деб аввалгисидан ҳам кўпроқ хафа бўлибди. Лекин хафа бўлганини сипоҳилик қилиб, Юнус, Мисқол париларга билдирмай: — Эй, парилар, мен жўрттагадан сизларни нима дерлар экан, деб қўрқитдим. Хафа бўлдим, деб алдаган эдим. Келинлар, дам ганимат, даврон ганимат, — деб дилдор вафодорлари билан айш-ишрат қилиб, майхонага чиқмай ета берди. Охири қирқ йигит: «Гурўгли огамиз майхонага чиқмади. Нима, лоҳасландими уноши-пуноши ичиб. Бизлар билан май ичишмаса, суҳбатларимиз кўп файзли бўлмай қолаётир», — дейишиб. Гурўгли султонни қўярда-қўймай илтимос билан зўрлаб майхонага чақириб, яна бошқатдан суҳбатларини қиздира бердилар. Эндиги гапни қизилбошлардан эшитсангиз.

Хуросоннинг ярми қизилбош динида эди. Хуросоннинг қизилбош қисмидаги Нишопур, Сабзавор, Марви ҳокимларидан Ҳаришоҳ Гурўглига қайтди. Аммо бизлар Ҳаришоҳнинг ихтиёрига юрмай, сенинг ихтиёрингда қоламиз. Бизларни тез қўлга ол. Бизлар учун бир подшоҳ тайин қил», — деган хатлар бориб етди. Шунда Хунхаршоҳнинг ҳар мурди шопдай, огзи кўҳна қопдай бўлиб, дарров ўн минг аскар билан Касаманни Хуросонга юбориб, Хуросоннинг Қизилбош қисмини бошқатдан забт эттириб, Нишопурнинг ҳокими Мамадалибекни Хунхорнинг фармони билан подшо қилиб қайтди. Шуйтиб Хуросонда икки подшо бўлиб, Қизилбош Хуросони Хунхорга, мусулмон Хуросони Гурўгли султонга қараб қолди. Шу вақтгача «бир хардўз билан баробар бўламанми» — деб юрган Хунхор золим асли катта подшо эмасми, зангар ўзига қарашли ўнта подшосидан қўшин тўплаб, Райҳон араб, Рум, Гуржистон, Ҳафдархон, Ҳашдархон, Сарай подшоларига: «Бир Гурўгли султон деган ёмон офат чиқибди. Шуни зўрайиб кетмай, даф қилмоқ керак. Сизлар фалон муддатда Чамбил деган жойга йигилиб келсангизлар. Мен ҳам бораман. Ваъдамиз туркман билан оралигимиздаги тоғ бўлсин», — деб дарак қилди. Хунхорнинг таклифига Сарай билан Ҳаштархон кўнмади. Ҳафтархон, Гуржистон, Рум, Райҳон араб Хунхорнинг ўзи билан бешта катта подшоҳ иттифоқ бўлиб, Бадбахт тоғининг орқаси-

га тўплана берди. Қўшин тўплашда тўрт подшоҳ бир сари, Хунхорнинг ўзи бир сари эди. Гўрўгли султоннинг қўйган қоровуллари нишона қилиб, бир кавакда оламдан беҳабар ётар эди. Шуйтиб, ваъда битди. Беш подшонинг ҳамқўшинлари тоғнинг орқасига келиб етди. Хунхор Алихон деган сардорини беш минг кишига бош қилиб, илғор жосуслик учун Бадбахт тоғидан аввал оширди. Бир пилла Гўрўгли султоннинг қоровуллари Хунхор томондан қопқора тўзон босиб келаётганини кўриб, от ҳукмида терлаб-пишиб Чамбилга келиб қараса, Гўрўгли султон майхонасида қирқ йигитлар билан маст бўлиб ухлаб ётибди. Шунда қоровулларнинг каттаси майхонанинг олдига келиб, шошиб-пишиб Гўрўгли султонни уйғотиб, бир сўз деди:

Гафлат босмай тургин мастлик уйқудан,
Элатингга душман келди, султоним,
Бир оломон ошиб Бадбахт белидан,
Қибла бетни тутиб олди, султоним.

Тоғ устини тўзон босди, чанг бўлди,
Қоравул бошингнинг ҳоли танг бўлди,
Бадбахтнинг беллари қўшингга тўлди
Магар ҳам қиёмат бўлди, султоним.

Хунхор ёқдан булут келди буралиб,
Тоғу тошда ҳеч жой қолмай уралиб,
Бизлар турган ерларгача тиралиб,
Душман лашкарига тўлди, Султоним.

Сен булса гафлатда маст буп ётасан,
Бунда келиб қолса нима ётасан,
Фақат ўз жонингни олиб кетасан,
Бошқалар асирда қолди, султоним.

Қулоқ сол, Гўрўгли, арзу ҳолимга
Гулдирайман, ҳеч гап келмай тилимга,
Хабар бердим, энди мендан нолима,
Бир ажаб қиёмат бўлди, султоним.

Гўрўгли султон бу сўзларни эшитиб, кўзини очиб қулоқ солса, чегарачи қоровулларнинг бошлиғи куйиб-пишиб, юртни ёв босиб қолди, деб бақираёттир. Гўрўгли султон урнидан туриб, Холдор маҳрам, Ҳасанхон, Авазхон, қирқ йигитларни уйғотиб, бир сўз деди:

Уйготинглар, юртга душман келибди,
Бадбахт тоғни қизилбошлар олибди,
Сизу бизга оша хатар бўлибди,
Тез туринглар, биродарлар кетамиз.

Куз очинглар биродарлар, нетамиз
Ширин жон баҳридан энди утамиз.
Ё булмаса, бир одамсиз жойларга
Тум тарақайлашиб қочиб кетамиз.

Май ичишиб, маст булганман иш битмас,
Минг вадаванг қилсанг қизилбош кетмас,
То қурқмасдан қилмасанглар гайратни
Бизнинг бу элатни алар тарк этмас.

Ёв қуша куринар бунда қурққанга,
Офат келар ўз элидан ҳуркканга,
Қурқманг асло, биродарлар, золимдан,
Халқ от қуяр бечорани жиркканга,

Шуйтиб туриб, атрофимга келинглар,
Шердил бўлиб, шердай гайрат қилинглар,
Тумандай тўзгигич нарса ёв кучи,
Ҳақиқат олдида шуни билинглар.

Ишонаман туркманда бор ҳақиқат,
Бир-бирига шафқат, мурувват,
Шундай булса, ботирлик қил, дўстларим,
Саботсиз душмандан қўрқмоқ на хожат.

Гуруғли фармойиш берар сизларга,
Душман голиб кела олмас бизларга
Кийиниб, тақиниб ҳамманг чоқ бўлиб,
Отланиб чиқинглар тоғу тузларга.

Шунда Гуруғли султоннинг бу сўзлари билан қирқ йигит уйғониб, ҳаммалари шайланиб кийина берди. Худди шу вақтларда Гуруғли султоннинг майхонасида ҳар хил нашалар мавжуд эмиш деб эшитиб, бир хуро сонлик нашаванд келиб, Гуруғли султон ва қирқ йигит билан нашахўрлик қилиб ётган эди. Эрта билан Гуруғли султоннинг уруш тўғрисида берган хабарини эшитиб, кўзи мўлариб, нима бўлганини билмай, майхонанинг пойгасига беҳуш бўлиб йиқилиб қолди. Шунда

Гүрүгли султон Холдорхон махрамга: — Ҳар ҳолда го-
фил булмай, қирқ йигитни пойлаб тур. Мен ўзим айла-
ниб, жосусли қилиб келай, қани нима гаплар бор экан,
— деб Гиркўкка миниб Чамбилдан чиқиб, тулпорини
учириб, Асқар тогининг тубига бориб тушиб, Су-
лаймон пайғамбар сўтасини эгарнинг қошига уриб,
Гиркўкни уриб, Гиркўкни бир йўрга суратига кирги-
зиб, тахминлаб Асқар тогидан ошиб, Бадбахт тоғига
тирмашиб бир қамарлав дарада Алихон саркарда беш
минг қўшин билан пойлаб ётган ерига бориб қолди.
Шунда Алихон саркарданинг одамлари Гүрүгли султон-
ни ушлаб, бошлигининг олдига олиб борди. Алихон
саркарда Гүрүгли султонга қараб, кимлигини сўраб,
савлат билан мўйловини бураб, бир сўз деди:

Кирма тожик, бу ерларга,
Хабар бер, қайдин келасан,
Бу одамсиз адирларга
Хабар бер, қайдин келасан?

Минган отинг саман йўрга,
Сени олиб юрар зўрга,
Қандай қилиб чиқдинг урга,
Хабар бер, қайдин келасан?

Минган отингдир кузама,
Сира ўзини тўзама,
Юрса аёгин чўзама,
Хабар бер, қайдин келасан?

Ортганларинг хуржин-халаж,
Ё сенми бир дарвиш муҳтож,
От мингансан десам қаллож,
Хабар бер, қайдин келасан?

Оғзингда бор бухори нос,
Ё сенмисан чапани кас,
Туркманда сендайи булмас
Хабар бер, қайдин келасан?

Ўзингсан нашаванд тожик,
Тишинг тушган, тусинг камик,
Сендан сўрар мендайин бек,
Хабар бер, қайдин келасан?

Махмадона, ўзинг қирма,
Кексайганда буйтиб юрма,
Телбамисан, эсинг борма,
Хабар бер қайдин келасан?

Азоб бериб ширин жонга,
Борадирсан қай томонга,
Баён этгин Алихонга,
Хабар бер, қайдин келасан?

Шунда Гуруғли султон Алихон саркарданинг бу санолига жавоб бериб, бир сўз деди:

Менинг аслим тожик эмас,
Қуйинг, тоғ узра бораман,
Ҳеч ким мени тожик демас,
Қуйинг, тоғ узра бораман.

Сўзларим сўзларнинг кўрки,
Бошларида сурли бурки,
Аслимдир ширвонли турки,
Қуйинг, тоғ узра бораман.

Ёшликда бунда келганман
Туркманлар ичида қолганман.
Шоҳга хизматкор бўлганман,
Қуйинг, тоғ узра бораман.

Еганим афюн-наша
Бораман шу тоғдан оша,
Шу ёқда бир зарур иша,
Қуйинг, тоғ узра бораман.

Тоғ устини булут чалган,
Бир хирмон ёпилмай қолган,
Шуйтиб шоҳим кашал бўлган,
Қуйинг, тоғ узра бораман.

Ўзим Чамбилда хизматкор,
Гуруғли шоҳга жиловдор,
Шу тоққа бормогим даркор,
Қуйинг, тоғ узра бораман.

— Мен шундай кўзингизга дарвишнамо кўринганим билан Чамбилда Гуруғли султонга жиловдорлик қила-

ман. Тогнинг устини қоп-қора булут қоплаганига Гурӯгли султон кашал бўлиб, у тогдаги хирмонни кавакларга жойлаб кел, деб мени буюрган. Шуйтиб мен тоққа тезроқ чиқиб боришим керак эди. Бу ерда бўлса, мени сиз тўхтатиб қолдингиз. Энди жавоб берсангиз. Мен тезроқ белга чиқиб, ишимни битирсам, — деди. Шунда Алихон кулиб: — Гурӯглинг ҳам аҳмоқтоб одам экан. Бўлмаса, губорни булут деб сени бу ёқларга юборадими?! У кўринган булут эмас, тогнинг нарёгида Чамбилга бостириб келмоқ учун қўшин тўпланаётир. Уша қўшиннинг оёгидан чиққан гард. Сен ўзинг асли Ширвон туркларидан бўлсанг, ўзимизнинг юртнинг одами экансан. Энди саңдираб Гурӯгли хардўзнинг қўлида юрибсан. Агар мақсадинг пул топмоқ бўлса, бизга жосус бўл. Биз ҳам уша Гурӯгли хардўз берган ойликни берамиз. Қани, айт, Гурӯгли шу вақтлари қай ёқда ва нима ишлар қилаётир, — деди. Шунда Гурӯгли султон Алихонга: — Эй, хўжайин, хотиржам бўлинг, Гурӯгли терлатма бўлиб сандираб ётибди. Шу аҳволда бўлса ҳам мени бу ёқларга юборди, — деди. Гурӯгли султонни касал деб эшитиб, Алихон Хунхорга дарров бир кишисидан хат ёзиб, Гурӯгли султоннинг касал эканини айтиб юбориб, ундан кейин ўзи хотиржам бўлиб: — Ҳей, Ширвонли қардош бу ёққа кел, — деб Гурӯгли султонни чақириб, Гурӯгли султонга қараб, мўйловини бураб, бир сўз деди:

Хабар бергин бизга туркман элидан,
Донги баланд шаҳри Чамбил белидан,
Қирқ йигитман чиқиб қўшин кувишмоқ
Қандай келар Гурӯглининг қулидан?

Сўз эшит Алихон сардор тилидан,
Жосус бўлиб ошдим Бадбахт белидан
Якка-ёлгиз чиқиб кўп иш қилишлик
Қандай келар Гурӯглининг қулидан?

Ё узими одамзоднинг балоси
Ўйласам бузилар кўнглим қалъаси,
Ё борми бир киши билмас ҳийласи,
Налар келар Гурӯглининг қулидан.

Шундайларин бунда бизга билдиргин,
Минг маънини бир тўчкага илдиригин,

Агар билсанг Гурӯглининг ҳунарин,
Устод буп аскарга маълум қилдиргин.

Сенга ёрлиқ олиб берсин Алихон,
Шаҳаншоҳга хат юбориб бир замон.
Чамбилда юганда билдинг келарин,
Яширмай барини айлагин баён,

Шунда Гурӯгли султон айтди: — Мен кўп йиллардан бери Гурӯглига жиловдорлик қиламан. Жуда кўп ҳунарларини билиб олганман. Биринчидан, Чамбилга келиб бахшиликни ургандим. Иккинчидан, бир-икки хил уруш машқини билиб олганман. Агар шоир бахшиликдан ҳам, уруш машқини кўрсатишдан ҳам томоша қилдир десанг, ҳозир намуна кўрсатаман. Алихон: — Булмаса аввал бизнинг бахшимиздан эшит. Ундан кейин шунга монанд қилиб сен бахшилик қилиб бер. Учини кейин кўрамыз, — деб бахшисига ишорат қилди. Шунда Алихоннинг бахшиси созини қўлига олиб, Хунхоршоҳни таърифлаб бир сўз деди:

Ҳари шаҳрида етмиш боғу гулзорлар,
Ҳар боғин етмишта боғбони бордир,
Бу оламда бир енгилмас шунқордир,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Қулида ун икки подшоси бор,
Ҳар подшоси узи бир тождордир,
Уч юз вазир хизматида тайёрдир,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Оламда тенги йуқ лаълу гавҳардир,
Ундан бошқа султонларинг бекордир,
Уч юз хурдайн канизи бордир
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Мамлакати жаҳон узра голибдир,
Ҳар б'р шоҳлар андин орқа қолибдир,
Мағрибдан машрикка довруг солибдир,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Шаҳрининг сиртидан хандак қазилган,
Бул тўғрида қанча дoston тузилган,
Ишонмасанг «Шоҳнома»да ёзилган,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Лашкарининг асло йуқдир ҳисоби
Юз мингларча бордир саркарда тоби,
Бизнинг султон бу оламнинг офтоби,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Аждарҳо қиёфа барча одами,
Вайрон этар қайга етса қадами,
Олам оловини учирар дами,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Унгиман сулида анбар сасилган,
Соқолига дуру маржон осилган,
Хатосиман қанча бошлар кесилган,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

«Шоҳнома»да боболарин мақтаган,
Уларнинг отини чуқ деб ниқтаган,
Тахтиман тожини доим ёқлаган,
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Давлатин олдида Гуруғли нима,
Тенглаган узини ул аҳмоқ нима,
Ҳеч вақт пашша фил билан рав булдима
Дунёда шоҳларнинг шоҳи Хунхордир.

Ҳар нима дейберар забун кунчилар,
Ҳайбатига минг Гуруғли янчилар
Катта кетган бўлса ўлиб тинчилар,
Дунёда шоҳлар шоҳи Хунхордир.

Алихон бахшисининг бундай лоф-қоф сўзлари
Гуруғли султонни қиздириб, бу ҳам созини қўлига
олиб, созининг қулогини чингиллатиб тоблаб, чертиб,
Алихоннинг бахшисига жавоб бериб, бир сўз деди:

Подшо қурган қанча боғу гулзорлар,
Қатор расталик, Урда бозорлар
Паст куча, рост куча, йўллар, гузарлар,
Ўз вақтида ларзон бўлса керақдир.

Қўлида ун икки подшоси бўлса,
Балки ернинг юзи султонга тўлса,
Бирининг ўз вақти навбати келса,
Тумандайин тўзғиб кетса керақдир.

От кўтарган қанча голиб султонлар,
Тошдан қолган бўлса сарой, маконлар,
Замонлар кетидан утиб замонлар,
Навбат билан вайрон бўлса керакдир.

Қанча шоҳлар таърифин ёзганлар
Танга-тилла учун қанча озганлар,
Биров учун кастдан қудуқ қазганлар,
Ул қудуққа ўзи тушса керакдир.

Лашкари бул жаҳон юзин тутганлар,
Забунларга жабру зулм этганлар,
Баланд кетиб ўз ҳаддидан утганлар,
Пашшадайнин енгилиб улса керакдир.

Такаббурлик билан қайки юрганлар,
Ўзидан бошқани ерга урганлар,
Ўзгаларни хору забун кўрганлар,
Кўзига қулу тупроқ тўлса керакдир.

Номард бўлиб марднинг йулин кесганлар,
Песлик қилиб ҳақиқатдан пусганлар,
Булутдай равшанлик йулин тўсганлар,
Туман каби тўзгиб кетса керакдир.

Ҳамманинг ҳам бордир ота-бобоси,
Ўз уруги, аҳли, элат, убаси,
Кулбами, чайлами, томми, капаси,
Ўзи учун яхши бўлса керакдир.

Мақтанишман ҳеч бир пилла иш битмас,
Мустаҳкам тоғ узра қуюнлар етмас,
Ётганда ҳам ошиб ҳатлайиб утмас,
Лошпилик мисоли бўлса керакдир.

Гуруғли дегани ҳаргиз лоф урмас
Фақир пустақларни асло кам кўрмас,
Ҳар доим мард, номардларга кун бермас,
Сизларни тушида кўрса керакдир.

— Эй хон сардор, менинг бу сўзим Гуруғлининг сўзларидан. Энди ўзимнинг сўзларимдан ҳам айтиб берай, — деб Гуруғли султон Ширвон қизларини мақтаб Алихон сардорга қараб, яна бир сўз деди:

Қалам қошли, баланд буйли,
Нозли Ширвоннинг қизлари,
Оқ юзли, мулойим хуйли,
Гузал Ширвоннинг қизлари.

Бари тишлари тилладан,
Бари тугилган энадан,
Бирдан кўринса панадан,
Жон олар Ширвон қизлари.

Сиеҳсар сочлари дароз,
Ишларидир карашма, ноз,
Қанча таъриф қилсам оз,
Паридай Ширвон қизлари.

Жамолларига берган тоб,
Солланишиб худди офтоб,
Ҳар бири Хунхордай шоҳ боб,
Жонона Ширвон қизлари.

Тилла жаложил очибдир,
Курганнинг суси босибдир,
Подшоликка муносибдир,
Жоду кўз Ширвон қизлари.

Қие боқиб ақл угирлар,
Барчаси мастон қургурлар,
Саргاردони биздай шўрлар,
Чикка бел Ширвон қизлари.

Бу сўзни эшитиб, Алихон ва унинг олдидаги қўрбошилари қаҳ-қаҳ уриб кулиб юбордилар. Шунда Алихон сардор Гўрўгли султонга қараб: — Эй, баракалла, нашаванд ука. Тоза Ширвоннинг қизлари сенинг чаккангдан олган экан. Агар менга холис хизмат қилиб юра берсанг, Ширвонда битта бол қизим бор. Шуни сенга олиб берман. Алихон аканг ҳам уша Ширвоннинг гўзалларидан уйланган. Ҳатто шаҳаншоҳнинг уч юз хиромининг ярмидан купроғи Ширвондан. Ширвонликлар парилар билан чатилишган. Ҳай, нашаванд ука, шу сўзинг менга жуда ҳам ёқиб кетди. Шу Гўрўглини бартараф қилиб, Хунхорга боргандан кейин сенга шаҳаншоҳдан бахшиликка ёрлиқ олиб бераман. Энди шу қўрбошиларнинг бирининг отига миниб олиб, Гўрўглидан ўрганган сипоҳилик машқларингни ўргатсангиз деди.

Шунда Гурӯғли султон Алихон лашкарининг бир бинойи тоб отига миниб, отнинг устига тикка туриб, оёғини тикка қилиб, отини чоптириб майдонни бир айланиб келиб, Алихондан бир ханжар сураб олиб, бир қулидан ханжар, яна от устида тикка бориб, оёғини тикка қилиб, яна майдонни бир айланиб келди. Алихон қойил бўлиб лашкарларига буюриб, барчаси отланиб, Алихон бошлиқ ҳаммаси қани энди машқингни ургат, — деб турдилар. Шунда Гурӯғли султон уларни юзтадан беш мингини эллик қатор қилиб, ҳаммасини тескари қараб туришга буюрди. Кейинги сафда турган юз кишини қиличнинг дамидан утказиб қўйиб, йурга суратида бўлиб турган Гиркукка етиб миниб олиб, Алихонни шошириб, миясини шишириб, кўп аскарларни қириб-жўйиб ташлади. Шўйтиб Алихоннинг олдидан чиқиб: — Қани, божа, мен ургатган сипоҳилик машқларни кўрдингми, деди. Алихон: — Ҳа, кўрдим, — деди. Гурӯғли султондан тайсаллаб дўнгликка чиқиб кетди. Алихон ва унинг аскарлари кўйлак деб иштон кийиб, иштон деб кўйлак кийиб, жон талвасасини қилиб, Бадбахт тогининг устига қараб қочиб кетдилар. Гурӯғли султон ўлган қўшиннинг ёв-яроғини ҳар қайсининг ўз отларига боғлаб мингта отни ўлжа қилиб, Чамбилга қараб ҳайдаб қайтди. У еқда Алихон қолган тўрт минг аскари билан қочиб, Хунхоршоҳга бориб: — Гурӯғлининг бир нашаванд жиловдори менинг аскаримни қириб, оту анжомини ўлжа қилиб олиб кетди, — деб билдирди.

Гурӯғли султон Чамбилга олиб келган мингта оту анжомни уловсиз йигитларга тарқатиб, мингта аскар тузиб, Хужатоғига чиқиб, тилла добилини уриб, тўқсон тўққиз бийларини чақириб, ҳар бийга қирқ йигит қилиб, Бадбахт тоғига урушга чиқишни буюриб, ўзи бир минг қирқ тўрт киши бўлиб, Хунхор билан урушмоққа тўплаб, Асқар тоғига бориб қўна берди. Бийларнинг қирқ йигитлари йигилиб, тўрт минг бўлиб келиб, Гурӯғли султонга қўшилди. Гурӯғли султон барча йигилган қўшинларига насиҳат қилиб, бир сўз деди:

Мен сизга насиҳат айлай,
Такаббур булгувчи булманг,
Қаерда булса номарднинг,
Хизматин қилгувчи булманг.

Олдингиздан чиқса биров,
Саломсиз ўтқувчи булманг,
Фақир-пўстакларни куриб,
Аларга кулгувчи булманг.

Зулм ёки фириб билан
Бировдан юлгувчи булманг,
Қўп олдида ўзгаларнинг
Пардасин йиртгувчи булманг.

Яхшиларнинг хизматидан,
Қарамай кетгувчи булманг,
Хар кадамни борлаб босиб
Қочганни қувгувчи булманг.

Одамийлик мард биландир,
Номардман урушгувчи булманг,
Гуруғлидан шу насиҳат,
Қулоқ бер кетгувчи булманг.

Йигилган туркманларга насиҳат қилиб, Гуруғли султон урушга чоқ бўла берди. Хунхоршоҳ ҳам келган тўрт подшонинг лашкарларини ўзининг йигилган қўшинларига қўшиб, азим дарёдай жўшиб, йўлга тушиб, Бадбахт белидан ошиб, Гуруғли султон қўшин тўплаб турган жойга келиб, нарги бетга тушиб, чодир чаманларини тикиб, қарор олиб турди. Ундан кейин Гуруғли султонга бир элчи юборди. Гуруғли султон элчидан хатни олиб, Ҳасанхонга ўқитиб кўрди. Хунхоршоҳ хатда Гуруғли султондан шуларни талаб қилган экан:

Биздан омон қолай десанг,
У Гиркўк отингни юбор,
Ҳар нимани олдин билган,
Қўш паризодингни юбор.

Асли Рустам зурдан қолган,
Қайта ишланиб ясалган,
Исфиҳонда ютиб олган,
Сеҳрли ёйингни юбор.

Ишларингга ривож берган,
Қанча устозларни кўрган,
Доимо ёнингда юрган
Сийирма ханжаринг юбор.

Шунда биздан қутиларсан,
Армонман банди бўларсан,
Қушиним қўп тутиларсан,
Бўйсуниб шуларни юбор.

Юбормасанг, қийин булар,
Даштларинг қўшинга тўлар,
Аждарҳога ким тенг келар,
Ялиниб номангни юбор.

Бу сўзлардан Гўрўгли султон аччигланиб, беш минг
аскарига буюриб, бир сўз деди:

Баланд тоғларнинг пастига,
Ёв кепти туркман қасдига,
Қилич, найза қўлга олиб,
От қўйинг душман устига.

Қизилбошга бўлинг голиб,
Душманнинг олдини олиб,
Аямасдан найза солиб,
От қўйинг душман устига.

Жонлар бериб жонни сотиб,
Абжирликман анда етиб,
Уларга учли ўқ отиб
От қўйинг душман устига.

Қурқув билмай шердил булиб,
Қуртдай қилиб куксин тилиб,
Қўлга гурзи-гарон олиб,
От қўйинг душман устига.

Қурқманг аларнинг дўгидан,
Куплигидан, довругидан,
Гайрат сақлайди ўқидан
От қўйинг душман устига.

Бизлар бор, душманга қолмайди дармон,
Хунхор бўлсин келганига пушаймон,
Беради сизларга Гўрўгли фармон,
От қўйинг душман устига.

Шунда Ҳасанхон, Авазхон ва қирқ йигит бош бу-
либ, туркман қўшинлари бирдан от қўйиб ёпирилиб

қўшинига қараб бора берди. Буни кўриб, Хунхоршоҳ Касаманга: — Олдинга ўттиз саркардани олиб, ўттиз минг аскар билан дарров бу келаётган туркманларни ўраб ол, — деб буюрди. Касаман подшосининг сўзини ерда қолдирмай: — Хўп, тақсир, — деб ўттиз минг аскар билан келиб, туркман қўшинига тўқнашиб қолиб, уруш авжига чиқиб, Гўрўгли султон наъра тортиб, Гиркўк яшиндай қилиб ҳайдаб, душманнинг ўлиги тоғнинг тошидай уяма-уяма, хирмон-хирмон бўлиб, Касаман аскарларига хитоб қилиб, жон кетса кетсин, шоҳимизнинг обрўи қўлдан кетмасин, деганига ҳам қарамай, аскарлари ҳар тарафга қўйдаи бўлиб сурила берди. Туркман қўшинларининг ҳар бири бир наъра шердай айқириб, душманларнинг бошини сапчадай қилиб узиб ташлай берди. Қизилбошлар фақат қилич сипорни бошига пана қилиб қирила берди. Шунда Хунхоршоҳ ўзининг аскарларининг ҳаммасига буюриб, уч юз минг аскарни бирдан туркман қўшинларининг устига тўкилдилар. Буни кўриб ёрдамга келган подшоларнинг қўшинлари ҳам ёпирилиб туркман устига от қўйиб юбордилар. Беш минг туркманга жами олти лак қўшин от қўйгандан кейин туркманлар саросимага тушиб қолдилар. Гўрўгли султон дарров бир тошга сўтани ўриб булутдай бир габон дев шаклига кириб, Гиркўк ҳам ўзига монанд бир каркидон суратига киргизиб, Гиркўк бир бўлак, Гўрўгли султон бир бўлак бўлиб душман қўшинларини қуртдай янчиб, қўйдаи суриб, барини уриб, қириб ёпириб кета берди. Буни кўриб, биринчидан, Ҳафдархон қўшинлари айрилиб: — Гўрўгли душман бўлса, Хунхорга душман. Бизга нима деб урушдан чиқиб кета бердилар. Ҳафдархонликларнинг кетганини кўриб, Гуржистон, Рум, араб қўшинлари ҳам бошлиқларининг қайт, деганига ҳам қайтмай, «Бизларни бу ёқларга ўлмакка олиб келган экансизларда», — дейишиб урушдан чиқиб кета бердилар. Кун ҳам кеч бўлиб қолган экан. Хунхорнинг қўшинлари дам олиш жойига айрилиб чиқдилар. Дарров ўлганларини рўйхатга олибди. Бир ярим лак аскардан ном-нишон топмай, Хунхор жуда хафа бўлибди.

Бу куни аскарлари туркман урушига бетлай олмай турганда бир Овшар лақабли жодугар саркардаси Хунхордан фотиҳа олиб, минг одамини эргаштириб, Гўрўгли султоннинг жангига кела берди. Овшарнинг маъниси: бурунги вақтларда бир хил одамлар у қолипдан бу қо-

лига овишиб кета беришнинг ҳийласини билар эдилар. Овшар аскарларини бир дунгликка қўйиб, ўзи бир ўлган гажир қолипга овушиб Гўрўглининг устидан учиб айлана берди. Гўрўгли: «Бу нимаси экан», — деб турганида, сўтанинг эгаси Вобо Қаландар Гўрўгли султоннинг кўзига кўришиб: — Бу Овшарни ҳавода ўлдирсанг, бир гап. Булмаса, ердаги ўликларнинг қолипига кириб яна тирилик кета беради. Ҳозир буни ҳавода ўлдирганингдан кейин жони капалакка ўхшаб учади. Ана шу капалакни ерга қўндирмай гижимлаб нобуд қилсанг, Овшарнинг иши тамом бўлади, — деб кўздан ғойиб бўлиб кетади. Шунда Гўрўгли султон тепасида гажир бўлиб учиб юрган Овшарга қараб, узангига оёғини тираб: — Ҳой, Овшар, менинг билан ҳазиллашма. Мен у сенинг айтган одамларингдан эмасман, — деб шу сўзни айтди:

Ҳой укагар, ҳазиллашма мен билан,
Боладай буп ўйнамайман сен билан,
Биламан Овшарсан, ўткир жодугар,
Осмонда юрибсан гажир тўн билан.

Узинг ажал ҳайдаб бунда келгансан,
Одамингни топиб ҳазил қилгансан,
Бир мукофот оламан деб Хунхордан,
Шу тўғрида, Овшар, аҳмоқ бўлгансан.

Ажал ҳайдаб гажир бўлиб учгансан,
Азройил илгидан шароб ичгансан,
Ҳазиллашган одамингдир Гўрўгли,
Улимнинг йўлига кўксинг очгансан.

Ё билмайман ўлимликка шошгансан,
Такаббур бўлгансан, ҳаддингдан ошгансан,
Жасадингни ташлаб қирнинг устига,
Гажир гавдасига жонинг қўшгансан.

Шундай қилиб чиқдинг менинг йўлима,
Тушар булдинг осонгина қўлима,
Ҳазиллашган одамингдир Гўрўгли,
Энди сира қўймас борар йўлингга.

Бу сўзни эшитиб Овшар ҳайрон бўлиб: «Укагар Гўрўгли мени қандай қилиб билибди. Эҳтимол ўша пари хотинлари билдиргандир. Гўрўглини тезроқ ўлдириб, шу пари хотинларини Хунхордан мукофатга олсам», —

деб Гүрүгли султонга қараб хез қилиб шўнгимоқчи бўлиб, тез айлана берди. Гүрүгли султон дарров Сулаймон пайгамбарнинг сўтасини ерга бир уриб, бургут суратини кириб, осмонга кўтарилиб учиб, Овшарнинг тепасидан келиб, шартта бўйнини узиб ташлади. Ғажирнинг гавдаси бургутнинг чангалида қолди. Овшарнинг жони капалак бўлиб ғажирнинг қолипидан жудо бўлиб, ерга қараб учиб кела берди. Гүрүгли султон капалакни гижимлаб, янчиб ташлади. Шўйтиб Овшарнинг иши тамом бўлди. Гүрүгли султон қайтиб ерга тушиб, тошнинг орқасидан айланиб, Гиркўк отини миниб келиб, туркман қўшинларига қараб, ўзангига оёгини тираб, савлат билан мўловини бураб, бир сўз деди:

Душманнинг мазаси қочди,
Йигилишиб келинг, дўстлар,
Осмонга жодуси учди,
Ёвни қамраб олинг, дўстлар.

Ҳамма бирдан шердил бўлиб,
Дарёдайин тулиб-тошиб,
Баринг қўлга қуролиб,
Ёв бошига солинг, дўстлар,

Зафар бизга ёр бўлибди,
Душман улиб хор бўлибди,
Йўлни билмай кўр бўлибди.
Кўпи қора ер бўлибди,
Ёвга дунё тор бўлибди,
Бизга пирлар ёр бўлибди,
Шунда мадаккор бўлибди,
Бек Гүрүгли шер бўлибди,
Шер қабатин олинг, дўстлар.

Қиличингиз буяб қондан,
Кечинг бугун ширин жондан,
От қўйинглар ҳар томондан,
Қизилбош кетсин дармондан,
Ол-ҳа, ханжар солинг, дўстлар.

Қизилбошнинг ери учун,
Туркман элнинг ори учун,
Гүрүглининг баҳри учун,
Ёв узра от солинг, дўстлар.

Кеча Гурӯгли султоннинг бир баҳайбат дев суратда, Гиркӯкни бир катта каркидон суратида кўрган туркманлар Гурӯгли султонга Мисқол пари орқали Кӯҳи Қофдан ёрдам бўлса керак, — деб уйлаб бугун Гурӯгли султоннинг бу таклифини эшитиб, барилари шердай кўтарилиб, отларига миниб, далжоқ, деб Овшарнинг қирда турган мингта аскарига от қўйиб қочганига омон бермай, мингини ҳам дам бермай, тигидан ўтказиб юбордилар. Ундан кейин ёпирилиб Хунхорнинг у ёқдаги туп қўшинларига ҳам от қўйиб бора бердилар. Хунхор бир сиёсат ишлатмоқчи бўлиб, мингта ўқ-андоз палахмон андоз, кафтдастлардан тўплаб, тоғнинг бир камарига пинакка яшириб қўйдириб, Амлоқ деган айёриги бу ишга бошлиқ қилиб, Гурӯглини бир бало қилиб бартараф қиласан деб тайинлаб, Хунхаршоҳ ўз лашкарлари билан Бадбахт тоғидан ошиб қоча берди. Туркман қўшинларидан ҳам беш юзтачаси нобуд бўлиб, қолган тўрт ярим мингги Гурӯгли султоннинг «Қочганни қувгучи бўлманг», — деб насиҳат қилганига қарамай, Хунхорнинг қўшинини қувлаб кета бердилар. Гурӯгли султон Ҳасанхон, Авазхон ва Холдор маҳрамига боқиб: — Туркманларнинг ёвни бу қувиб кетиши ёмон бўлди. Энди бориб, буларнинг ҳолидан хабардор бўлайин. Иложи бўлса, қайтариб келайин. Аммо сизлар шу ердан ҳеч ёққа қимирламай туринглар деб бу сўзни айтди:

Ёл ўпка туркманлар сўзим эшитмай,
Хунхорнинг қўшинин кетди қуқалаб,
Бугунги зафарга кетиб ўзидан,
Барчаси ишкириб борар хавалаб.

Булар менинг насиҳатим олмади,
Ўзлари ўйлаганидан қолмади,
«Ҳар калладан бир овоз», деб айтгандай,
Буларнинг буйтиши¹ яхши бўлмади.

Балки душман йўлда пусиб ётгандир,
Журттагадан олди қочиб кетгандир,
Буларнинг бу иши яхши бўлмади,
Балки хунхорликлар фириб ётгандир.

Нафс кишини не савдога солмайди,
Нафс кетидан қувган яхши бўлмайди,

¹ Бундай айтиши, қилиши.

Қизилбошнинг фириби кўп ёронлар,
Ани анқов туркманларим билмайди.

На булса ҳам бориб хабар олайн,
Аларни қайтариб бунда келайин,
Душманларнинг баъзи-баъзи макрини,
Мен ўзим уларга маълум қилайин.

Булмаса барчаси нобуд бўлади,
Қизилбош қушини ураб олади,
Шуйтиб бормоқлигим зарур, дўстларим,
Гар бормасам қулга тушиб қолади.

Мен келганча сизлар шунда булинглар,
Холис дилман менга дуо қилинглар,
Наъра тортсам сўнгра хабар олинглар,
Мен овоз чиқарган жойга келинглар,
Унгача шу қийроқ узра қолинглар.

Гиркўкни ташлаб, Мажнункўкни миниб, душман қўшинини қувалаб кетган қўшинларининг изи билан кета берди. Гўрўгли султон бир-икки бугат қирдан ошиб туркманлардан дарак топмай бораётганида, олди-дан бир даста душман қўшини чиқиб қолди. Гўрўгли султон дарров ханжарини гилофидан олиб, душманнинг қўшинини қандай қилиб уриб йиқитиб, нар ёққа суриб кетганини ўзи ҳам билмай, бир ёғи «гул туркманлар мабодо ўровда қолганмикан? Улар агар ўровда қолса, албатта бориб айириб олмоғим керак», — деган хаёлда ўзи қизилбош қуршовида қолибди. Шунда Гўрўгли султон: «Туркман қўшинлари қаёқда қолди экан», — деб ҳайрон бўлиб турганида, бир кузама чубир миниб, кичкинагина бир дўмбирачани қўлига тутиб, нар ёқдан Амлоқ айёр чиқиб келиб, Гўрўгли султонга салом бериб кўришиб: — Отам сиз билан ошна экан, — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, қулида сози, огзида сўзи, Гўрўгли султонга қараб, мўйловчасини бураб, жилмайиб, бир сўз деди:

Эй, султоним одамингман,
Булсамда душман ичинда,
Бир гап билан гофил бўлиб,
Қолдим бу майдон ичинда.

Отам сенга ошна булган,
Уз уйига меҳмон қилган,
Бир неча вақт бирга юрган,
Гарчи мен душман ичинда.

Келар эдим бир гап билан,
Бу ёқларга талаб билан,
Қулга тушиб сабаб билан,
Қолдим бу майдон ичинда.

Сени излаб топайин деб,
Узангингдан упайин деб,
Хизматингни қилайин деб,
Яна отамнинг ўрнига,
Сенман ошна бўлайин, деб,
Келар эдим бу ёқларга,
Бир яхшилик қилайин, деб,
Гарчи мен душман ичинда.

Бунда бош қуршовда қолди,
Атрофимни қушин олди,
Билмадим менга на бўлди,
Устимга кўп уқ ёғилди,
Қолдим бу майдон ичинда.

Амлоҳнинг сўзи шу ерга етганда шинакда писиб
ётган мингта ўқ-андоз, ёй-андоз, палахмон-андоз ва
кафтдаст, санг-андозлар бирдан Гуруғли султонни уққа
тутдилар. Нимага деганда, Амлоқ «Устимга кўп уқ
ёғилди», деган пилламда, бирдан Гуруғлига уқ отасиз-
лар. Шу ҳийла билан Гуруғлини нобуд этасизлар», —
деб шинакдагиларни тайинлаб қўйган эди. Укагар Ам-
лоқ вақтини қўлдан бермай, дарров ўзини ўзи унгайлаб
қўйган тошнинг панасига олди. Шунда Гуруғли султон
гафлатда қолиб, етмиш икки жойидан яраланиб қолиб,
пок бўлмаса, Мажнункукдан ерга ағнаб тушай, деб зур-
га ўзини тўхтатиб, бир наъра уриб, Ҳасанхон, Авазхон
ва Холдор маҳрами билан қирқ йигитини чақириб, бир
сўз деди:

Душманлар ичида қолдим,
Кел, Холдорхон, келгин энди.
Ангсизда ярадор бўлдим,
Келгин, дўстим, келгин энди.

Шундай душманнинг ҳийласи,
Бузилди кунглим қаласи,
Куриди отанг силласи,
Кел, Ҳасанхон, келгин энди.

Ҳали душман кетгани йуқ,
Чегарадан утгани йуқ,
Мени келиб тутгани йуқ,
Кел, Авазхон, келгин энди.

Арқираган нордай булиб,
Баб-баравар бирдай булиб,
Ҳар қайсинг бир шердай булиб,
Кел, қирқ йигит, келгин энди.

Гуругли қуршовда қолди,
Атрофини душман олди,
Билмайман қандай кун булди,
Кел, дўстларим, келгин энди.

Гуругли султоннинг бу чақириқ наъраси Холдор маҳрамнинг қулоғига учма-уч эшитилиб, дарров Ҳасанхонни йигирма йигитга, Авазхонни йигирма йигитга бош қилиб, Гуругли султон ва туркман қушинларидан хабар олгани юборди. Ҳасанхон билан Авазхон бўлак-бўлак йул билан йигирма-йигирма йигит эргаштириб, Гуругли султон ва туркман қушинларини излаб кетдилар. Гуругли султонга уқ отган мингта мерганлар Гуругли султоннинг шунча уқ тегиши билан отдан йиқилиб тушмай, наъра тортиб сўзлаётганини кўриб: «Зангар Гуругли чиндаки соҳибхуруж бўлган экан. Шуйтиб паризод олган экан. Ҳўйласак, бизларни Хунхор-Хунхор, деб фалокат чалган экан. Энди тезроқ бу ердан гумдон бўлиб кетиш керак, — дейишиб, кавакдан овоз чиқармай, силжишиб, сойни ўралаб қочиб қолган эдилар. Амлоқ айёр булса, улардан ҳам олдинроқ қочиб, белдан ошиб кетган эди. Ҳасанхон йигирма йигитни бир йулга солиб, ўзи олдинроқ кетиб, узоқдан Гуругли султоннинг ярадор бўлганини кўриб, бу ишни ким қилган бўлса, тутиб ўлдирайин, деб ширпиллаб Амлоқ айёрнинг орқасидан етиб борди: — Қочиб қутулган жойинг шуми, — деб шу сўзни айтди:

Тулкидай қиласин килиб, баччагар,
Кочиб кеп қутулган жойинг шу ерми,

Марду майдон йигитларнинг чангидан
Пусиниб қутилган жойинг шу ерми.

Ибрат учун жудо қилай бошингни,
Қарга қузгун емтик қилсин гўштингни,
Енгилмас, деб ул суюнган Хунхоринг,
Излай-излай тополмасин лошингни.

Ибрат учун бунда сени улдирай,
Ханжар уриб қора багринг тилдирай,
Ҳамма курсин сендай тулки айёрни,
Танангни бир дарахт узра илдирай.
Пусиниб қутилган жойинг шу ерми,
Кузгинангга қора тупроқ тулдирай.

Зур билгансан шаҳаншоҳнинг кучини,
Хунхорингнинг ит тирнаган ичини,
Пусиниб қутулган жойинг шу ерми,
Шу ерда адо қил умринг кечини,
Қизилбош қирилди, жўйилди, улди,
Биздан ҳаргиз ола билмас учини.

Бу сўзларни сенга айтган Ҳасанхон,
Жонингдан айриласан уюргин имон,
Пусиниб қутилган жойинг шу ерми,
Қаёққа борасан қочиб, журажон.

Ҳасанхон Амлоқни тутиб ўлдириб, ибрат учун тана-
сини бир ёввойи дарахтга осиб қўйиб, қайтиб келиб,
Йигирма йигит билан Гўрўғли султоннинг устига етиб
борди. От устида гангираб турган Гўрўғли султон ота-
сига қараб, Ҳасанхон бир сўз деди:

От устида гангирайсан, жон ота,
Жавоб бер болангга, сенга на бўлди,
Телбадайн билмайдирсан ўзингни,
Жавоб бер болангга, сенга на бўлди?

Қулоқ бер отажон, айтган сўзимга,
Кўринадими ер, адирлар кўзингга,
Чамбил хони нима бўлди ўзингга,
Жавоб бер болангга, сенга на бўлди?

Ҳар ёна равона баданинг қони,
Қолмабди бунда танангнинг дармони,

Кутаргин бошингни туркман султони,
Жавоб бер болангга, сенга на булди?

Ҳар замон, ҳар замон уздан кетасан,
Шу аҳволда билмам нима этасан,
Талпинасан, ота, кимни кутасан,
Жавоб бер болангга, сенга на булди?

Душман қочиб кетди тоғлардан ошиб,
Саркардасин бошин уздим ёнашиб,
Сени кўриб қолди Ҳасанхон шошиб,
Жавоб бер болангга, сенга на булди?

Декин Гурўгли султон кўзини очиб жавоб бера олмади. Ҳасанхон йигирма йигит билан дарров Гурўгли султонни Мажнункўкнинг эгарига қўшиб боғлаб, аста-аста суяшиб берги ёққа қараб қайта бердилар.

Чамбилда вақтинча Мисқол пари подшо бўлиб қолган эди. Мисқол пари ога Юнус парини қабатига олиб, Хон Далли билан Гулқизойни қирқ йигитнинг хотинлари ва бошқа бир неча чамбиллик хотин-қизларга бош қилиб, туркман қўшинларидан хабар олгани Бадбахт тоғига юборган эди. Хотин-қизлар бир чаккадан бориб, беш юз нобуд бўлган туркманларнинг баъзиларини четга чиқариб, яраларига малҳам боғлашиб, Чамбилга юборар эдилар. Шуйтиб, хотин-қизларнинг ташвиши ҳам эркакни-кича бор эди. Душман қўшинлари қочгандан кейин барча хотин-халаж қайтиб, Мисқол пари билан ога Юнус парининг олдига етишиб, зафар хабарини берган эдилар. Шундан кейин Мисқол пари бошлиқ барчаси олтин косаларга маю мино, шираю шарбатлар тулдириб, Хўжатоғининг устида туркман қўшинларининг йўлига мунтазир бўлиб, ўтира бердилар. Ҳолдор маҳрам Гурўгли султоннинг ярадор бўлганини билиб, кўп хафа бўлиб, бу ҳам Ҳасанхонга ёрдамлашиб, йигирма йигитга қўшилиб, қайтиб кела бердилар. Мисқол пари дурбин тутиб, Гурўгли султоннинг ярадор бўлиб, келаётганини кўриб, Ога Юнус пари билан хафа бўлишиб турганида, Гурўгли султонни суяшиб Ҳолдор маҳрам билан Ҳасанхон ва йигирма йигит етиб келдилар. Шунда Ога Юнус пари аёлларга қараб, бир сўз деди:

Гуллар сулганга ухшайди,
Усал бўлганга ухшайди,
Бизнинг ёрнинг паймонаси,
Бугун тўлганга ухшайди.

Тунларини конига буяб,
Йигитлари тутиб суяб,
Танани авайлаб аяб,
Олиб келганга ухшайди.

Ук тегиб дармондан кетиб,
Даврон сурмоқ даври утиб,
Бугунги кун умри битиб,
Ёрим ўлганга ухшайди.

Саргаймоқчи бўлди юзлар,
Вафодорсиз, қолиб бизлар,
Сузимни эшитинг қизлар,
Ёрим ўлганга ухшайди.

Вафодорим кони оқиб,
Отнинг ёлин буяб еқиб
Умри тугаб, сондан чиқиб,
Ёрим ўлганга ухшайди.

Дугоналар бу қандай ҳол
Вақти тўлмай келса ажал,
Ёсир қолиб Юнус, Мисқол,
Ёрим ўлганга ухшайди.

Шунда Мисқол пари Оға Юнус парига қараб, унга
тасалли бериб, бир сўз деди:

Бунда койир доим тақдир ишига,
Шундай кунлар тушар марднинг бошига,
Гўрўгли боз яна келар ҳушига,
Пари қучиб нега бевақт ўлади?!

Ажал етса паймонлар тўлади,
Мард Гўрўгли боз ўзига келади,
Бу гапларни бунда дўстинг билади,
Пари қучган нега бевақт ўлади?!

От устида беҳол булиб келади,
Бахту иқбол яна бизга қулади,
Тоза гул сўлмайди, боз очилади,
Пари қучган нега бевақт ўлади?!

Тўйиб нафас олган Ирам гулидан,
Шароб ичган симин танлар қулидан,

Хублар сарварининг тутган белидан,
Пари қучган нега бевакт ўлади?!

Маъни олинг Мисқол пари гапидан,
Тулпор бўлмас минг боққанман жобидан,
Упган бўлса париларнинг лабидан,
Пари қучган нега бевакт ўлади?!

Асли мард бошига бало келмайди,
Ажал етмай паймоналар тўлмайди,
Бек Гўрўгли ҳали-бери ўлмайди,
Пари қучган нега бевакт ўлади?!

Бу сўзни Мисқол паридан эшитиб, Ога Юнус пари ва барча хотин-қизлар тайсалланиб туришдилар. Худди шу палла Ҳасанхон, Холдор маҳрам ва йигирма йигит Гўрўгли султонни Хўжатоғининг устига олиб келиб хотинларнинг олдига отдан кўтариб тушириб, яна ҳеч гапиртира олмадилар. Уша ерда Мисқол пари бир ўтов тиктирган эди. Шу ўтовнинг ичига Гўрўгли султонни киргизиб, яраларига малҳам боғлашиб, ўтовнинг ўрта сига гулхан қилиб, Гўрўгли султоннинг бўйнига иссиқ тегиб кўзини очиб, йигитлар орасида Авазхон билан яна бир йигирма йигитни кўрмай, хафа бўлиб, кўздан тарам-тарам ёш оқизиб, қирқ йигитга боқиб, бир сўз деди:

Марди майдон ёронларим,
Авазхондай болам қани?
Қолибдирман эсим оғиб,
Маккор душман ўки қоқиб,
Кўрмайман ҳар ёнга боқиб,
Авазхондай болам қани?

Учди қизилбош қароғи,
Босим туркманнинг юраги
Суранглар борми дараги
Ботир Аваз болам қани?

Кўп оқди душманнинг қони,
Жаҳаннамга кетди жони,
Кўр, нимадир, нима бўлди,
Кўзимни очган замони,
Авазхондай болам қани?

Қирқ йигитнинг йуқ ярми,
Туркман қушинин ҳаммаси,
Шундай келганларинг неси,
Гуруғлининг кетди эси,
Ботир Аваз болам қани?

Гуруғли султоннинг бу сўзларини эшитиб, Холдор маҳрам, Ҳасанхон, йигирма йигит билан барча хотинлар кўп хафа бўлдилар. Шундай тўлиб утирган Гулқизой ҳўнграб йиглаб юбориб, бир сўз деди:

Огалар, турамдан хабар олинглар,
Бадбахтнинг белида қолган ухшайди,
Тезроқ бориб сурокчиси булинглар,
Ўвз душман ураб олган ухшайди.

Ҳар бута ут олса ўзи куяди,
Бағрим тошиб кўздан ёшим қуяди,
Суйган ёрни қандай кузим қияди,
Хабар олинг, асир қолган ухшайди.

Чидай олмай тўлиб-тошиб бораман.
Турамни кўрмакка шошиб бораман,
Фироқида қайнаб жўшиб бораман,
Шодлигим кўнлари тўлган ухшайди.

Банди бўғним зиркирайди, қақшайди,
Ёрим келмас бўлса, холимга войди(р),
Кўксимга фироғи бир ўқ қадайди,
Хурсандлигим тамом бўлган ўхшайди.

Мендай муштипарни доғда қолдириб,
Душманларни хуррам қилиб кулдириб,
Фурсат топиб ани дамга илдириб,
Ёримни боғлашиб олган ўхшайди.

Ойгулқизнинг ким эшитар зорини,
Ногаҳон олдирмиш суйган ёрини,
Қизилбошлар йулга ташлаб турини,
Суйганимни тутиб олган ўхшайди.

Бу сўзни Гулқизойдан Гуруғли султон эшитиб, йигитларига қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Йигитларим, гофил булмаи бу ерда,
Авазхон ҳолидан хабар олинглар,
Дурбин тутиб баланд-баланд жойлардан,
Ўғлимнинг нишонин билиб келинглар.

Чидолмайди, бунда ёри йиглайди,
Ҳасрат билан юрак багрин доглайди,
Ўзини гуёки якка чоглайди,
Авазхон ҳолидан хабар олинглар.

Бу гаплардан туз қуйилди ярама,
Билмайман бунда бахтим қорама,
Авазимман айра тушмай орама,
Ўғлимнинг нишонин билиб келинглар.

Қувватим йуқ, ҳай аттанг-га, турмоққа,
Авазим олдиға етиб бормоққа,
Кузим учар ани соғиниб кўрмоққа,
Авазхон ҳолидан хабар олинглар.

Соғ булганда ялинмасдим сизларга,
Кучу қувват керак шундай кезларга,
Ёш уйрилиб оқиб келар юзларга
Ўғлимнинг нишонин билиб келинглар.

Гўрўгли султоннинг бундай хафагазак сўзларини эшитиб, Холдор маҳрам Ҳасанхон ва қирқ йигитнинг ҳозирлари отланишиб, Асқар тогига қараб чиқиб кетдилар. Энди Авазхондан сўз эшитсак:

Авазхон йигирма йигит билан бора-бора Касамон сардор қўниб ётган камарликка етиб, кутмаганда улар билан урушиб қолди. Касаман бир ҳийла ўйлаб, нарироқда бир тошнинг панасига бир неча камонзорларни яшириб, тайёр қилиб қўйиб, ўзи аскарлари билан ўша ёққа қоча берди. Авазхоннинг йигирма йигит билан душман қўшинларини қириб юрганани кўриб, пароканда бўлиб қолган туркман қўшинлари йигилиб қувватланиб, булар ҳам Касаман сардорнинг аскарларини қира бердилар. Касаман сардор қочгандан кейин туркманлар қувватлаша бердилар. Авазхон Гўрўгли султоннинг «Қочгани қувгувчи бўлма» деб қилган насиҳатни тутмоқчи бўлса ҳам, йигирма йигити билан туркман қўшинлари душманни қувалаб кета бергандан кейин ноилож Авазхон ҳам қўшилиб, қувалаб кетдилар. Гиркук жонивор тезлик қилиб анча илгарилаб кетиб, камандоз-

ларга дуч келибди. Улар вақтни бой бермай, дарров Авазхоннинг бўйнига камон ташладилар. Камон устига камон бўлиб, бирдан Авазхоннинг бўйнига етмиш камон тушиб, Авазхон от.устидан ағдарилиб тушди. Гиркўк жонивор эгасининг-асир бўлганини англаб, бирдан чучиб бир неча душманни тепиб, тишлаб газадан ошиб қутилиб кетди. Туркман қўшинлари Авазхондан дарак топмай қолди. Касама сардор камондозлари Авазхонни тутиб олганини билиб: «Шаҳаншоҳнинг давлати қайтмаган экан. Мана шунча қўшин қилиб келиб ҳам қуруқ қайтмайдиган бўлди», — деб дарров Авазхонни олиб, аскарлари билан нарёққа жунаб кетдилар. Туркман қўшинлари йигирма йигит билан жуда хафа бўлиб орқага қайтиб бошлиқларини йўқотиб, тумшуқлари сувга кетиб кела бердилар. Гиркўк чақмоқдай учиб, Чамбилга яқин бир тепаликка қўниб, Холдор маҳрам Ҳасанхон билан йигирма йигитнинг келаётганини куриб, асли ҳайвонзод ақли одамзоддан зиёд, бирдан қаттиқ сиҳа тортиб кишнаб юборди. Ҳасанхон қараса, Гиркўкнинг устида Авазхон йўқ. Шунда Ҳасанхон Гиркўкка қараб, ундан Авазхонни сўраб, бир сўз деди:

Ақли кўп, отамнинг суюкли оти,
Қайга ташлаб келдинг Аваз укамни,
Асраб каттартган чин хоназоди,
Қайда ташлаб келдинг Аваз укамни?

Додлаб қичқириб сиҳа тортасан,
Кунглимга бир ажаб уйни ортасан,
Ҳар замон ҳар ёна кўзинг тутасан,
Қайда ташлаб келдинг Аваз укамни?

Ё билмайман душманлар тутиб олдим,
Озгиришиб ўз йўлига солдим
Отам ҳасрат-армонларда қолдим,
Қайда ташлаб келдинг Аваз укамни?

Атрофингни ёвуз душман олдим,
Бол Аваз кўп қуршов ичра қолдим,
Мард эди номардга банди бўлдим,
Қайда ташлаб келдинг Аваз укамни?

Отамга ортиқча солиб аламни,
Узоққа чўзириб қилгин ноламни,
Шундай зар кокилли, қоши қаламни,
Қайга ташлаб келдинг Аваз укамни?

Ҳасанхон чидолмас бу қору хола,
Тақдир қисмат бўлса яна на чора,
Отам булар ухшар куйиб овора.
Қайга ташлаб келдинг Аваз укамни?

Бу сўзни Гиркўк эшитиб, кўздан тарам-тарам ёши
ни оқизиб, Ҳасанхоннинг тиззасига бошини қўйиб йи
лай берди. Ҳасанхон бундай воқеага лол бўлиб тургани
да, Бадбахт томондан гард чиқиб ичидан тўрт ярим
минг туркман қўшини билан, Аваз билан бирга кетган
йигирма йигит чиқиб, Ҳасанхон билан кўришиб, Бад
бахт тоғининг нарёгида бўлган можароларни бирма-бир
билдириб, Холдор маҳрам, Ҳасанхон бошлиқ барчалари
кўп ҳасрат-надоматлар билан Чамбилга қайтиб келиш
дилар. Гиркўк жонивор ҳаммадан олдин Чамбилга ки
риб келди. Холдор маҳрам ва Ҳасанхон Чамбилдан чи
қиб кетгандан кейин Ғуруғли султон хилват қилиб
Бадбахт тоғининг нарёгида бўлган барча воқеаларни
Мисқол паридан билиб олган эди. Шуйтиб Ғуруғли сул
тон Холдор маҳрам Ҳасанхон ва қирқ йигитни олдига
тўплаб, барчасига насиҳат қилиб, дилдорлик бериб,
бир неча жойдан тимсол келтириб қўлида сози, оғзида
сўзи, ёшга тўлиб кўзи, бир сўз деди:

Мункайманглар, йигитларим,
Оппоқ ойдин кунлар булар.
Жону танлар эсон бўлса,
Аваз ўғлим қайтиб келар.

Уруш деган шундай булар,
Гоҳ улдирар, гоҳи улар,
Гоҳ олдирар, гоҳи олар,
Гоҳ мотамли кунлар булар.

Шамол доим тигсиб¹ турмас,
Буни биров кўзман кўрмас,
Бу ғамларга ўйин пайваст
Бўлиб тўйли кунлар булар.

Қочган ёвда хуруж булмас,
Қоча берар туруш булмас,
Фалокатсиз уруш булмас,
Улдирган, ўлганлар булар.

¹ Бир текис бўлмас.

Қирқ йигитларим ёр бўлса,
Ҳасанхон мадаккор бўлса,
Бунда Ғуругли бор бўлса,
Боз ёруглик кунлар бўлар.

Йигитларим, гамгин бўлманг,
Шул ояда уйлаб қолманг,
Мендан таги йироқланманг
Уғлим кўрар кунлар бўлар.

Ғуругли султон қирқ йигитга дилдорлик бериб, барчасини вақтинча уйга тарқатиб юборди. Тўрт ярим минг қўшинига ҳам жавоб бериб, оту анжомларинг билан ўз бийларингнинг олдига туринглар, деб тайинлаб юборди. Ундан кейин Ҳасанхонни ҳам уйига юбориб, ўзи Миқсол парининг ҳарамига кириб: «Эй, дунёнг утар-кетар, ҳозир дам ганимат», — деб Мисқол пари билан айш-ишратга машғул бўлиб, даволаниб ёта берди.

САРВИНОЗ

Гуругли султон хафалигини ичига ютиб, Мисқол парининг ҳарамига кириб, Авазхоннинг қулга тушганини, ҳозир Хунхорнинг зиндонида ётганини Мисқол паридан билиб олибди. Ундан кейин Холдор маҳрам дустининг олдига чиқиб: — Дустим, сен вақтинча Чамбилга бек бўлиб, майхонани очиб, эртадан бошлаб, Ҳасанхон ва қирқ йигитнинг саломини олиб тура бер. Мен парилар билан ишрат қилиб ётган баҳона билан ҳеч кимга курунмай, Чамбилдан чиқиб кетиб, Авазимни излаб топиб келмасам бўлмайди, деб зор-зор йиглаб, Холдор дустига қараб, бир сўз деди:

Юрагимда армон кўпдир, Холдоржон,
Авазимни топиб келмасам бўлмас.
Хунхор элин дарак айлаб топмасам,
Йулида жонимни бермасам бўлмас.

Ҳушим йуқ узимда, бошим гарангдай,
Қовжирабман сувсиз қолган зарангдай,
Ё ҳа, офтобда қолган наҳангдай,
Тибирлайман, сувини топмасам бўлмас.

Аваз ўглимдир, менинг танамга,
Ҳасанман иккови йўлдош ёнимга,
Топилса, ё ҳув, деб излаганимга,
Чамбилбелга олиб келмасам бўлмас.

Аваз ўглим менинг жонимга дармон,
Усиз совуқ кўрган бу давру даврон

Ўдин айлаб уртанарман ҳар замон,
Дардимнинг давосин қилмасам бўлмас.

Ҳеч киши билмасдан чиқиб кетайин,
Вақти ўтмай Авазимга етайин,
Қаерда бўлса ҳам олиб қайтайин,
Қаландар бўп олам кезмасам бўлмас.

Қаландар бўлганим ҳеч ким билмасин,
Тағи изимизга душман келмасин,
Аҳволимни куриб улар кулмасин,
Мушкулнинг олдини олмасам бўлмас.

Гуруғли ҳушидан бўлмиш бегона,
Авазининг йулида дали-девона,
Гайри юртга кетай якка ягона,
Шуйтиб мақсад йўлин тутмасам бўлмас.

Бу сўзни Ҳолдор маҳрам эшитиб, жуда ҳам гамгин бўлиб: — Майли дўстим, сипоҳининг душмани кўп, албатта ҳар ҳолда яширин кетишинг маъқул, — деб Гуруғли султонга қараб, бир сўз деди:

Майли, сен келгунча ўзим Чамбилда,
Музаффар қайтишинг кутиб турайин,
Омон бўл, эсон бўл гайри юртларда,
Бури бўлиб қайтганингни кўрайин.

Бораринг бор бўлсин, кайтаринг яхши,
Шу бўлсин бу ерда сўзимнинг нақши,
Музаффар қайтишинг кутиб турайин,
Сўнгра тўйлар бўлиб, айтилсин бахши.

Мард йигитнинг доим иши ол бўлсин,
Санам қизлар қора зулфи тол бўлсин,
Оқ юзга ярашган қўша ҳол бўлсин,
Бури бўлиб қайтганингни кўрайин.

Ишларингга қизилбошлар лол бўлсин,
Санам қизлар жамалаги жуфт бўлсин,
Душманинг лол бўлсин, ишинг муфт бўлсин,
Музаффар қайтишинг кутиб турайин.

Мард йигитнинг мул давлати кўп бўлсин,
Душманинг янчилик пайхон хўп бўлсин,

Доим шудир Холдор дүстинг тилаги,
Олчи булишингга баланд билагинг.
Бури булиб қайтганингни курайин,
Дуода лозим эмас шундан булагин.

Гүрүгли султон Холдорхон маҳрам дүстининг бу сүзидан кўнгли тўлиб: — Бўлмаса, дүстим, Хужатогининг орқасигача менинг билан бирга юр. Менинг қаландар бўлганимни бир кўр, — деб Холдорхон маҳрамни эргаштириб, таблахонага бориб, Гүрүгли султон Гиркўкни эгарлаб миниб, Холдор маҳрам ҳам бир сувори бўлиб, Чамбилдан чиқиб, Хужатогининг орқасига ўтишди. Гүрүгли султон олдинроқ бир тошнинг панасига сўтани ерга бир уриб, бир нор туяга айлантириб, Гиркўкни бир кўк хачирга айлантириб, ўзи бир узун соқол қаландар шаклига кириб, турди. Холдор маҳрам Гүрүгли султонни бундай ажойиб ҳолатда кўриб, жуда ҳам ҳайрон қолди. Қаландар бобо, энди узоқ сафарга борар бўлсангиз, менга бир насиҳат қилиб кетинг, — деб турди. Шунда Гүрүгли султон Холдор маҳрамга қараб насиҳат қилиб бир сўз деди:

Насихатим шудир, аввал ҳар киши
Ўз айбини ўзи билмоқ керакдир.
Луқмон сифат миришкорлик бобида,
Ҳар ёмондан ибрат олмоқ керакдир.

Одамзод ҳаёли ҳар ён учганда,
Ҳеч бир жойда гидирмасдан қочганда,
Юриб-юриб ўз ҳаддидан ошганда,
Қайтадан қайтариб олмоқ керакдир.

Бу дунёда катта-кичик барига,
Хохи йигит бўлсин, хоҳи қарига,
Мулойимлик яхши диллар баҳрига,
Ҳаммага очиқ юз бўлмоқ керакдир.

Ҳамма карвон навбат билан ўтади,
Кетишликни йулларини тутати.
Бизларга ҳам бир кун вақт етади,
Сафарга тайёр бўш турмоқ керакдир.

Қаландар сўзлар сўзнинг созини,
Чин кўнгилман дўстга этиб розини,
Ҳар сайёд учурса қулга розини,
Кўзлаган қушини олмоқ керакдир.

Гуругли султоннинг насиҳат билан айтган бу сўзи-
ни эшитиб, Холдор маҳрам зор-зор йиглаб, оламни етти
айланган Шоқаландар бобомиздай бебош-бебошларни
ҳам ёд қилиб қўйгайсан, деб шу сўзларни айтди:

Оламни чарх уриб кезган қаландар,
Биздай рўсиёҳларни ҳам ёд айла,
Ут лахчасин чайнаб ютган самандар,
Биздай рўсиёҳларни ҳам ёд айла.

Кулоҳинг бошингда, эгнингда жанда,
Сабр этиб турмаган рўзгор ватанда,
Кўзингда ёшларинг, жароҳат танда,
Биздай русиёҳларни ҳам ёд айла.

Какликлар чарх урар тоғда қияда,
Дунёни кезасан ҳув деб пиёда,
Кучаларда юрасан бўлиб афтода,
Анда биздай дўстларни ҳам ёд айла.

Бугун бошлаб кўрдим асли ҳолингни,
Юргандирсан узинг билиб йулингни,
Упиб қолай бер табаррук қўлингни,
Ҳар ерда биз дўстларни ҳам ёд айла.

Бир қадамда босасан Маккамен Чамбил орасин,
Фалак топмас дарвешларнинг қорасин,
Холдор маҳрам айтар сўзнинг сирасин,
Биздай рўсиёҳларни ҳам ёд айла.

Ана шунда Гуругли султон: — Эй дўстим, сен мени
тоза султон Боязиддай авлиё қилиб юбординг-ку. Мен
булсам зўрга кун кўриб юрган бир дарбадар қаландар
булсам, — деб зор-зор йиглаб, Холдор маҳрам дўстига
қараб, бир сўз деди:

Мен булсам бир фақир-пастак қаландар,
Бировнинг ёдини айлаш йўл булсин,
Сенинг у айтганинг султон Боязид,
Мендайларга иъжоз бойлаш йўл булсин.

Тоғдан-тоққа бундан ошиб утаман,
Хунҳор шаҳрин йўлларини тутаман.
Улмасам мақсадга ахир етаман.
Кашфу кароматлар сенга йўл булсин.

Чамбил бориб йигитларга султон бул,
Душманнинг кўзига мисли арслон бул,
Хар ҳолда дустим, эсон-омон бул,
Тилакдошман, менга қўллаш йул булсин.

Мусофирлик иши оша ёмондир,
Бировнинг элида юраги қондир,
Хар ҳолда жон дустим эсон-омон бул,
Гайри юртдан қайтмоқ балки гумондир,
Мен ёмонга кароматлар йул булсин.

Шоқаландар шайдулло, деб йул тортар,
Аваз учун ҳар дам ҳасрати ортар,
Одамлар тақдири тизмали қатор,
Тақдирга тўсиқлар тийлаш йул булсин.

Гуругли султон Холдор маҳрам дўсти билан хўшлашиб, туркман чўлини оралаб кетди. Холдор маҳрам қайтиб Чамбилга кирса, баъзилар: — Сен билан Чамбилдан бирга чиқиб кетган қаландар ким эди? — деб сурайди. Холдор маҳрам бундай уйласа, Гуругли султон Чамбилдан чиқишдаёқ кўрган одамларнинг кўзига қаландар суртида бўлиб чиқиб кетган экан. Холдор маҳрам бу сирни ичида сақлаб: — Гуругли султон ичкаридан парилар билан айш-ишрат қилиб ётиб, вақтинча подшоликни менга берган, деб Ҳасанхон ва қирқ йигитнинг саломини олиб, майхонани обод қилиб ёта берди. Энди Гуругли султондан эшитинг.

Гуругли султон бора-бора бир заранглик ерга чиқиб олиб, шу ерда пича дам олиб, ундан кейин йул юрмакчи бўлиб, шу ерда бир беданани кўриб қолиб, бу ҳам бир эрмак, деб чопонини қанот қилиб, гўт-гўт, гўт, деб узоқдан беданани ураб, айлана берди. Бедана бу калхат мени илиб олса керак, деб қўрқиб, кўзи бақрайиб, қарай-қарай айланиб қолди. Гуругли султон ўз айланишини кам-кам торайтириб, беданага яқин қолиб, ширп эткизиб, қўли билан беданани илиб олиб ушлаб кўрса, бедананинг кичкинагина хўрози экан. Тумшугидан пуфлаб, кўйлагининг ичига солиб қўйиб, бора-бора Бадбахтнинг бир чеккасидан ошиб, сўтани ерга уриб, ўзини бир туячи суратига киргизиб, ёмонюман нарсаларни туясига ортиб, хачирига миниб, қизилбош юртига кириб, бир сайилнинг устидан чиқди. Қараса, сайил қизтган. Бир ёқда кураш, бир ёқда

кўпқари, бир ёқда савдо-сотик, бир ёқда қиморбозлик, бир ёқда гаровбозлик. Гўругли султон гаровбозлик бўлаётган жойга борса бировлар хўроз, бировлар каптар, бировлар бедана уруштириб ётган экан. Бир катта оқ бедана ҳамма беданабозларнинг беданасини ёнгиб, беданавоз гаровга ютган уч юз танга пулимни тикдим, ким беданасига ишонган бўлса, келиб беданамга қўйсин, қўдагай кимга қўй сўйса, сўйсин, деб қичқира берди. Гўругли султон ул беданавознинг қичқиригини эшитиб, қўйнидан кичкина қизил беданасини чиқариб, ҳалиги катта оқ беданаси бор беданавознинг тўғрисида ўтириб, беданасини гўт-гўтлаб эркалатиб, бир сўз деди:

Сирти сур қизил, беданам,
Айланай ёзил, беданам,
Гайрати мул, беданам,
Гут-гут, гут.

Қаноти чибор беданам,
Олдинга тепар, беданам,
Ўзи пул топар беданам
Гут-гут, гут.

Жуни хурпак беданам,
Оёғи илгак беданам,
Мисли чангак беданам,
Гут-гут, гут.

Ўзи ҳурпаяр беданам,
Шишиб гўппаяр, беданам,
Пулим кўпаяр беданам,
Гут-гут, гут.

Бўйини гажак, беданам,
Ўзи бир булак, беданам,
Қилмайди ҳалак, беданам,
Гирди капалак беданам,
Гут-гут, гут.

Думи калтача, беданам,
Жуда бир парча, беданам,
Ўзи хўрозча беданам,
Гут-гут, гут.

Кузи йилтирар, беданам,
Тутиб ултирар, беданам,
Қўйним тўлдиран, беданам,
Гут-гут, гут.

Тумшуги шаргай, беданам,
Жуда кўркка бой, беданам,
Тинглагин хай-хай, беданам,
Гут-гут, гут.

Юриши йурга, беданам,
Узимман бирга, беданам,
Тушмайди тўрга, беданам,
Гут-гут, гут.

Бир қисм пар беданам,
Сахарлар бедор, беданам,
Мода эмас, нар беданам,
Гут-гут, гут.

Бу сўзни оқ беданали беданавоз эшитиб, Гурўглига қараб: — Ҳай, нашаванд, беданангни жуда мақтай бердинг. Мабодо уриштирмоқчи бўлиб келганмисан, — деди. Шунда Гурўгли султон оқ беданали беданавозга қараб: — Ҳа, жўра, беданавознинг ори борми. Уриштирсак, уриштира берамизда. Нима беданамни ўзингнинг беданангдан кам кўрсанми, — деб оқ беданали беданавозга аччиқ урди. Беданавоз аччиқланиб урнидан туриб: — Мана уч юз тангамни тикканман. Агар бедананг енгса, оласан. Булмаса ўзинг уч юз танга тўлайсан. Шунга тобинг булса, беданангни олиб чиқ майдонга, ўзбек, — деди. Гурўгли султон беданасини майдонга чиқариб қўйди. Беданавоз ҳам беданасини майдонга чиқариб, беданаларни юзма-юз қилиб қўйиб юборди. Томошага одамлар йигилиб, одамларнинг ичидан амин чиқиб келиб, беданаларнинг уришини кузатиб турди. Гурўгли султоннинг беданасини кўзга илмай, оқ бедана жуда ҳурпайиб, ўдагайлаб, қизил беданани чўқиб, тит-питини чиқариб ташламоқчи була берди. Шунда Гурўгли султоннинг қизил беданаси ҳам ўзига яраша ҳурпайибгина чаққонлик билан ширп эткизиб, оқ бедананинг кекирдагидан тишлаб шундай ёпишиб қолдики, ҳеч қўйинг. Оқ бедананинг аввалги катталиқ ҳурпайишлари қаёқда дейсиз, чип-чип терга ботиб, тоза ўладиган бўлиб қолди.

Томошабинларнинг кўзлари олайиб, ўзбекнинг беданасини уриб улдиришмоқчи бўла бердилар. Шунда амин одамларни тўхтатиб, Гурўгли султонга беданасини ушлашга буюрди. Гурўгли султон беданасини тортиб, зўрга оқ беданадан айириб олди. Оқ бедана қутилиб, жон ҳолатда қочиб, майдондан чиқиб кетди. Беданавознинг уч юз тангасини амин Гурўгли султонга берди.

Гурўгли султон уч юз тангага сайилдан бир жиҳозли туя олиб, икки туяни етаклаб, туяларга бир оз юк тортиб туячи бўлиб кета берди. Йўлда менга бир туя ютиб берганинг учун раҳмат, — деб беданани учуриб юборди. Бедана тилга кириб: — Ҳа, сенинг ҳам мени қўйиб юборганинг учун раҳмат, — деб хавога парвоз қилиб учиб кетди. Шундай қилиб, Марв шаҳрига кириб бориб карвон саройга тушди. Саройда ўзбек, тожик, арман савдогарлари кўп эди. Ҳар томонлардан келган бир неча жалойир, лочин, барлос, ўзбеклар Гурўгли султонни қабатларига чақириб, ҳай ўзбек, қаерликсан, дейберди. Гурўгли султон: — Асли Тошкентликман. Балх шаҳрига келиб синдим. Шу икки туям билан довдираб, бу шаҳарга келдим, — деб ўзбек савдогарларига қараб, бу сўзни айтди:

Савдогарлар ошар белдан,
Шаҳар борар тўта йўлдан,
Аслим ўзбек авлодидан,
Бунда келдим оша элдан.

Бунда келдим Жайхун оша,
Қилиб элларни томоша,
Қўлимда норимдир қўша,
Бу ён келдим оша элдан.

Жойим Самарқанддан нари,
Ҳар сув кетар қўнглим баҳри,
Ўсган жойим Тошкент шаҳри,
Бунда келдим оша элдан.

Кезарман шаҳарма-шаҳар,
Ўзим бир катта савдогар,
Балхга келдим тушиб гузар,
Бу ён келдим оша элдан.

Менманлигим ҳаддан ошди,
Савдом ҳам касодга тушди,

Худойим солди бул ишди,
Шуйтиб келдим оша элдан.

Унг ишларим чапга олди
Қўлимда жуфт норим қолди.
Марвнинг тузи насиб қилди,
Шуйтиб келдим оша элдан.

Ўзим узбек аълосидан,
Туб уругим барлосидан,
Шум нафсимнинг савдосидан,
Бу ён келдим оша элдан.

Савдогар узбеклар бу сўзни эшитиб: — Ҳой барлос туячи, «Туман узбек туби бир», дегандай, сен бизга тоза оғайни чиқиб қолдинг. Барлос нима, жалойир нима, лочин нима бари бир. Фақат фарқ биз хуросонлик, сен туркистонлик. Худо хоҳласа, яна қаёққа бормоқчисан, — деб Гўрўгли султондан сўрай берди. Гўрўгли султон: — Энди шундан-шунга келгандан кейин Хунхорнинг шаҳрини ҳам бир кўриб кетсам дейман, — деди. Шунда узбек савдогарлари Гўрўгли султонга: — Майли, божига чидасанг, Хунхор шаҳрини ҳам бориб кўр. Билсанг бу ёқларда Хунхор шоҳнинг ҳукми билан мусулмон савдогарларидан жуда кўп бож олинади. Шуйтиб бизлар шу Марв шаҳрида савдомизни тезроқ битириб, Гўрўгли султонга қарашли Хуросон шаҳарларига чиқиб кетамиз, — дейишдилар. Гўрўгли султон: — Мен бўлсам, адисар савдоси синган одамман. Кетса туяларим кетар. Таваккалда, ё остидан чиқарман, ё устига тушарман. Нима бўлса ҳам Хунхорнинг шаҳрини кўриб кетаман деди.

Шуйтиб Гўрўгли султон узбек савдогарлари билан саройда ётиб, Марв шаҳрининг одати бўйича мусулмон бўлганлиги учун одам бошига беш тангадан ва мол бошига беш тангадан саройбонга ҳақ тўлаб, Марвнинг бозорига азондан чиқдилар. Йўлда қирқтача туяни етаклаб бир қандаҳорлик тожик туячи Гўрўгли султоннинг олдидан чиқиб қолиб, ўзидан-ўзи гўдирлаб Гўрўгли султонга қараб, бир сўз деди:

Сахро-чўлда қўйман усган гупассак,
Каллангда фаросат борми, эй, ўзбек.
Не ҳаддингман дуч буласан, эй, садрак,
Ном кўтарган нор туямнинг олдига.

Олдимдан утолмас ҳар қандай беги,
Агар менинг учун бўлмаса кеги,
Ёндаша билмагай Қашқарнинг луги,
Ном кўтарган нор туямнинг олдига.

Тубимдан утишга ҳадди етмайди,
Ётганда ҳам ҳаргиз омон кетмайди,
Барча туясини якинлаштирмайди,
Ном кўтарган нор туямнинг олдига.

Сен кимдирсан бир саҳройи беадаб,
Қайтмасанг, қайтариб қуярман ҳайдаб,
Шумшук норларингни келасан қадаб,
Ном кўтарган нор туямнинг олдига.

Аслим менинг қандаҳорлик бозиргон,
Бу оқ нор туя мени миндириб юрган,
Нечук ёндашасан, аё жин урган
Ном кўтарган нор туямнинг олдига.

Қандаҳорлик Бозиргондан бу сўзни эшитиб, Гўрўгли султон: — Ҳўй, тожик, ўзингни мунча кўтариб гапирмасанг. Узини ҳўрпайиб кўрсатиш тожикнинг одати-да. Бу аканг ўзбек ҳам ҳар ердан ҳақини айириб еб юрибди. Жуда туянгни мақтасанг келагой, менинг шу қора туям билан туянгни уруштирамиз, — деди. Шунда қандаҳорлик Бозиргон: — Ҳой-ҳой, ўзбек, нима деяпсан акун. Бу оқ нор сенинг саҳрода якбош бўлиб, урушадиган туяларингдан эмас. Тағи туянгдан айрилиб қолма, — деди. Гўрўгли султон шунда Бозиргонга қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Дунёда нималар чоқлаб ўзингни,
Ўзбекка сўзлайсан кисиб кузингни,
Тулки, қорсоқ боссин сенинг изингни,
Мақтанмай туянгни қўйгин туяма.

Синамай бировга ҳаргиз лоф урма,
Ганинг кўтармаганларга гап урма,
Бу ўзбекни сен ўзингдан кам кўрма,
Мақтанмай туянгни қўйгин туяма.

Осмонга залқайиб тумшук турасан,
То ўлгунча такабур буп юрасан,

Биздайларни билмам нима кўрасан,
Мақтанмай туянгни қўйгин туяма.

На дерсан оғзингдан купинг сочиб
Мендай ўзбекларга бунда сўз очиб,
Ишонсанг норингга қўйиб, юбор ечиб,
Мақтанмай туянгни қўйгин туяма.

Ҳеч нимадан қайтмас ўзбек барлоси,
Бир нима деб юборсам кўнглинг қоласи,
Вунча булмайди-да одам даъвоси,
Мақтанмай туянгни қўйгин туяма.

Бу сўзни қандаҳорлик тожик эшитиб, Гўрўгли султонга қараб: — Воҳ-воҳ, ҳали шундай де. Менинг ҳам урушқоқ туям бор. Шу оқ норингга талабгор-да. Шошма, ўзбек, булмаса, туянгни қайтар, майдонга чиқиб олайлик. Лекин гаровига қирқ туя тикаман. Агар туянг енгилса, қирқ туя топиб бера олмасанг, ўзингни ушлайман. Ўзбек оғайниларинг бўлса, сени сотиб олиб кетар, — деб Гўрўгли султонни орқага қайтариб, олдинга қараб кела берди. Аллақачон тошкентлик бир барлос ўзбек бир қора норини қандаҳорлик бозиргоннинг ном кўтарган қора нори билан уруштирмаққа талаб қилган эмиш: — деб шаҳарда овоза тарқалиб, Гўрўгли султон билан бозиргон майдонликка чиқар-чиқмасдан қурт-қумурсқадай томошага одам тўпланиб қолди.

Гапнинг нимада бораётганини англаб майдонлигининг амини дарров қизилбош қозисига хатда қарор ёздириб, хатга Гўрўгли султон билан бозиргоннинг қўлини қўйдириб олди. Ундан кейин Қандаҳор, Балх томонликлар «Войсилқоранинг йўлига», — деб бозордан бешта-ўнта нон сотиб олиб келтириб, қандаҳорлик бозиргонга бера берди. Қандаҳорлик бозиргон нонларини шардозга тизиб оқ норининг устига бўйнидан, ўркачидан қилиб тақа берди. Буни кўриб Ҳаридан, Урганчдан келган ўзбеклар ҳам «Войсилқоранинг йўлига», — деб бозордан бешта-ўнта нон сотиб олиб келиб, Гўрўгли султонга бера берди. Гўрўгли султон ҳам нонларни шардозга илдириб, қора норининг бўйнидан, ўркачидан илдириб тақа берди. Ундан кейин икки туяни бири-бирига тўғри қилиб қўйиб юборишдилар. Туялар бири-бирига юзма-юз бўлиб, бирдан чўккалаб қолдилар. Бири-бирига шундай зич тиқилишиб, бири-бирига шундай ўр-

кач тирашиб буйинма-буйин шу чўккалаганларича гажирдики, ҳеч қўйинг. Шунда ака ўзбеклар бу мусофир юртда, Вайсулқора ўзинг шафоат қил», — деб додлаб йиглай бердилар. Орадан ярим соатча вақт ўтиб, бир пилла қора нор чип-чип сув терга ботиб кета берди. Оқ нор бўлса, қора тусга айланиб кетди. Бир пилла Гўрўгли султоннинг нори қандаҳорлик бозиргоннинг оқ норини ағдариб босиб гажий берди-ёв. Одамлар зўрга оқ норни қора нордан айирдилар. Оқ нор ўрнидан туриб, шамолдай бўлиб, майдондан чиқиб, қочиб кетди. Ўзбеклар бутун овоз кўтариб, эйгик, эй-эй, дейишиб қичқира бердилар. Амин дарров уртага тушиб, гаровини чидай олганга чиқарган, деб қандаҳорлик бозиргоннинг қирқ туясини Гўрўгли султонга олиб берди. Гўрўгли султон қирқ икки туяни тиркаб Хунхор шаҳарига қараб жунаб кетди. Бозиргон ўн бир билуж ўгрига гап бериб бир белда ўгрилар Гўрўгли султоннинг олдини тўса бердилар. Шунда Гўрўгли султон ўгриларга қараб, бир сўз деди:

Хом хаелга минган каззоб угрилар,
Келинглар, келинглар, бунда келинглар,
Тан беринглар, менга тобе бўлинглар,
Келинглар, келинглар, бунда келинглар.

Одамзод ўгирловчи одам ўгриман,
Ҳар қайда тўгрилар бўлса, тўгриман,
Сиздай чанги эгриларга эгриман,
Келинглар, келинглар, бунда келинглар.

Мендайин бировга хизмат қилинглар,
Бу ёмон одатдан энди қолинглар,
Қайга борсам, сиз ҳам бирга бўлинглар,
Келинглар, келинглар, бунда келинглар.

Бирга-бирга шаҳри Хунхор борайик
Куча боги пештоқларин курайик,
Дўст бўлинглар, дўст булишиб юрайик,
Келинглар, келинглар, бунда келинглар.

Келмасанглар, буласизлар пушаймон,
Ун бирингни ўзим қиларман яксон,
Ё керак эмасми сизга ширин жон,
Келинглар, келинглар, бунда келинглар.

Угрилар Гурўгли султоннинг бу сўзини эшитиб, бу ўзбек туячи қурққанидан жовраяпти, дейишиб, қўллариди шашбар, Гурўгли султонни уриб йиқитмоққа кела бердилар. Гурўгли султон ўгриларнинг қўлини қайириб, шашбарини синдириб ташлаб, барини бирин-кетин уст-устига йиқитиб боғлаб ташлади. Овғаннинг нар ёғилик бу кўчманчи билуж ўгрилар Гурўгли султоннинг зўрлигига қойил бўлиб, ўз тилларида «рав-рав», деб чуғурлашиб, Гурўгли султонга қўлларини кўкракларига қилиб, таслим бўлганликларини билдира бердилар. Гурўгли султон ҳам билуж ўгриларнинг қўлларини ечиб юборди. Ундан кейин ўн бир билуж Гурўгли султонга шундай қаттиқ садоқатли хизматкор бўлдиларки, ҳеч қўйинг.

Шуйтиб, Гурўгли султон ўн бир билуж хизматида жуда катта хўжа бозиргон бўлибди. Бир неча кундан кейин Хунхор шаҳрига дохил бўлиб, бир саройга тушиб, қирқ бир нори ва хачир суратидаги Гиркўкни ўн бир билужга топшириб, ўзи қора норини яна сўти қилиб, қаландар суратига кириб, шаҳарни оралаб кетди. Шаҳарни кезиб юриб, Хунхор шоҳининг қизи Сарвинознинг боғининг устидан чиқиб қолди. Жўрттага гадоё бўлиб, боққа кириб, ичкарига қараб, бир сўз деди:

Қаландарман, элдан-элга кезаман,
Бу чорбоғда мардихудо бормикан,
Дарвишлар ҳолидан хабар олгали,
Шунда бир художўй ошна бормикан?

Бир киши топилса, чой ичиб ўтсам,
Ундан кейин ўз борар йулим тутсам,
Ху десам Ҳазрати Машҳадга кетсам,
Бизга бу даргоҳдан пано бормикан?

Мен ўзим бир ҳаққа шайдо девона.
Жозибали ақлу ҳушдан бегона,
Севганим ҳам асли якка-ягона,
Ишқ йўлида мендай адо бормикан?

Ҳақнинг уйи чиқар олдимга пешвоз,
Худоман ҳар оқшом айтишаман роз,
Керак эмас, номаҳрамман бенавоз,
Ўзим каби аҳли тақво бормикан?

Шоқаландар дерлар кезарман йўлда,
Белимда тасбеҳим, качкулим қўлда,
Ҳар доим танграмнинг саноси тилда,
Отоқланган ҳайри худо бормикан.

Шуйтиб, Гурўгли султон жўрттагадан ҳақ дўст тортиб, гадойга ўхшаб турди. Сарвиноз ҳар куни бир канизагини эшигига навбатчи қилиб қўяр эди. Бугун бир ширвонли турки канизакнинг навбати бўлиб, канизак Гурўгли султонини тилини ўз тилига ўхшатиб эшикдан чиқиб Гурўгли султонга қараб: — Эй қардош қаландар, сиз ҳам чала биласанми? деб сўради. Гурўгли султон: — Сиз сендай гузал қиздан айлансин, — деб тўрвасидан думбирасини чиқариб чертиб, қўлида сизи, оғзида сўзи, канизакка қараб, бир сўз деди:

Гузаллар ишқидан булдим қаландар,
Шуйтиб тушди бошим чексиз савдога,
Ҳижрон жафосидан булдим девона,
Эл кезаман ҳолим маълум худога.

Ақлимдан айрилиб, булдим девона,
Элимдан айрилиб булдим бегона,
Шамим узра булолмадим парвона,
Ким чидайди бундай дарду балога.

Бир гузал ёр солди бағримга утни,
Шуйтиб тарк айладим тугилган юртни,
Ҳеч кимга солмасин мендаги дардни,
Бу дард учун қайга борай давога.

Бир гузал қадади бағримга ханжар,
Бошимдан-оёғим ўртанди яксар,
Шуйтиб, эй, канизак, булдим қаландар,
Йигламай сендайин нозик адога.

Шоқаландар дейди менинг отимни,
Бир ёр деб тарк этдим асли юртимни,
Ҳеч ким билмас сийнамдаги утимни,
Фақат сирим маълум ёлғиз худога.

Бу сўзни Гурўгли султондан канизак эшитиб, зор-зор йиглаб: — Ака мен ҳам бир ғарибман. Менинг ҳам сендай бир ошигим бор эди. У Ширвонда қолиб кетди.

Майли, тақдир қисматим шу экан, кўнаман-да, кунмай чорам борми. Ака, сиз тўхтаб турсангиз, мен маликага хабар берсам. Маликам созу суҳбатни жуда яхши кўриди, — деди. Гуругли султон канизакка қараб: — Булмаса, тезроқ маликангни айтиб кел. Мен йўлдан қолмайин, — деди. Канизак югуриб бориб: — Маликам, богингга бир бахши қаландар келибди, — деб зор-зор йиғлаб, Сарвинозга шу сўзни айтди:

Маликам, богингга биров келибди,
Устакор бахшидир, ўхшар тилимга,
Ани кўриб, ақлу ҳушим бой бердим,
Кўнглим парвоз этди усган элимга.

Муҳаббат жомидан шароб ичайин,
Ул бахшини берган ўзим қучайин,
Ширвонимнинг ҳавасидан кечайин.
Ҳадия қилиб ани топшир қўлимга.

Узи монанд экан мендайин гулга,
Овози ўхшайди худди булбулга,
Сўзласа сўзлари ўхшар биз элга,
Майли бор қўлларин солса белимга.

Канизингман, кеча-кундуз хизматда,
Илоҳим булгайсан доим ишратда,
Яна ҳам чўрингман, бўйим албатта.
Раҳм айла, раҳм айла, хоним, ҳолимга.

Кипригим сипирсин этак-бошингни,
Шу бугун йитирдим ақлу ҳушимни,
Опажон, ўнфаргин менинг ишимни,
Ўзинг мунгдош бўлиб дарду дилимга.

Бошида кулоҳи, эгнида жанда,
Сўзласа, чаманлар қилади ханда,
Ишқи сингиб жой булгандир бу танда,
Ўхшатдим тусини бир булбулимга.

Бу сўзни Сарвинозхон канизакдан эшитиб, қиқирлаб кулиб юборди. — Ҳа, ширвонликмикан, қани, чекангдан ақлингни учирган қаландар бахшини кўрайин булмаса, — деб ўрнидан туриб, канизакка эргашиб богига чиқди. Сарвиноз йигирмага кирган, ҳар

хил ҳевадан, шевадан, жодугарлик, афсунгарлик, маккорлик ҳийласи, ҳар балою баттардан хабардор, устакор, ҳунарманд қиз эди. Гурӯгли султонга кўзи тушгандан ичи шувиллаб, гапнинг таг-томирига тушуниб, бу қаландар сурат одам Гурӯгли султон, деб канизакни хилватга тортиб қулогига шивирлаб: «Хотиржам бул, бу муродингга ўзим етказаман», — деди. Ундан кейин Гурӯгли султонга салом бериб, ўзининг ичкарига хос боғига олиб кириб, Гурӯгли султонни махсус жойга ўтиртиб, ўзи Гурӯгли султоннинг тўғрисида ўтириб, Гурӯгли султонга қараб, марғулини тараб, зулфини бураб, қўлида сози, оғзида сўзи Сарвинозхон бир сўз деди:

Қулоқ сол қаландар турли наъмага,
Санамлар чидайди дарду балога,
Сояҷсалқин истаб боли ҳимога,
Хуш келибсан, ана гулшан, Гурӯгли.

Қулоқ сол қаландар айтган сўзимга,
Маликаман ким боқа олар юзимга,
Адисари тушиб менинг изимга,
Хуш келибсан, ана гулшан, Гурӯгли.

Қулоқ сол қаландар турли суҳонга,
Чуп ботади, тегса гулда баданга.
Булбул, майна сайраб ётган чаманга,
Хуш келибсан, ана гулшан, Гурӯгли.

Зар қанот уйларга зарбоф ёпилар,
Кумуш бусағага олтин чопилар,
Менинг кўнглим топсанг, Аваз топилар,
Хуш келибсан, ана гулшан, Гурӯгли.

Фаҳм айлаб танидим бунда ўзингни,
Тулкилар босмасин босган изингни,
Кўнглим топсанг, топасан Аваз қўзингни,
Хуш келибсан, ана гулшан, Гурӯгли.

Бемалол богимда сайр этиб юрсанг,
Мени никоҳ айлаб Авазга берсанг,
Шундайин Сарвиноз ҳолини сўрсанг,
Хуш келибсан, ана гулшан, Гурӯгли.

Асли Авазхон келтирилгандан кейин қизилбош динига далолат қилиниб, Авазхон қабул қилмай, зиндонга солинган эди. Илгариги Хунхор ўлиб, бошқа бир Хунхор шоҳ булган эди. Авазхон туркманча гапириб, тилига ҳеч ким тушунмай суроқ қилганида Сарвинознинг энаси ширвонлик бўлганлиги учун Сарвинозни тилмоч қилиб, ҳар куни Аваз билан бир марта гаплаштирар эди. Сарвиноз отасининг замонида, Авазхон ун уч яшар вақтида ун тўрт яшар қиз бўлиб, ҳар замонда Авазхонни базму суҳбатига чақириб, турар эди. Ҳар хил хатардан хабардор Авазни таниб, хуштор бўлиб қолган эди. Шуйтиб Гурўгли султонни фаросат билан таниб, кўнглимни топсанг, Авазинг топилади, деган эди. Гурўгли султон ҳам пирдон, куп ишни бошидан утказган, қув зангар эмасми, дарров Сарвинознинг кўнглидагини билиб, қўлига созини олиб, Сарвинозхонга қараб, бир сўз деди:

Эй, жамоли офтобга тенг, Сарвиноз,
Қанча таъриф этсам сени, шунча оз,
Кўнглимни кўтариб, айлай сарафроз,
Тошиб берсанг менга Аваз боламни.

Емгир ювсин кўздан оққан жаламни,
Олиб ташлай кўнглимдаги аламни,
Ким эшитар бунда қилган ноламни,
Тошиб берсанг менга Аваз боламни.

Узим ота бўлиб бошинг силайин,
Чамбилда қизларга сардор қилайин,
Ҳар бовутлар билан кўнглинг олайин,
Тошиб берсанг менга Аваз боламни.

Чиқа солиб менга бердинг саломни,
Қисқа қилай сенга хуллас каломни,
Курмадим ўзимдай қоши қаламни,
Тошиб берсанг менга Аваз боламни.

Гамхўри бўлдингми кўзи ёшлини,
Хунхорнинг элига тоза гашлини,
Курмадим сендайин пилик қошлини,
Тошиб берсанг менга Аваз боламни.

Йулларингга ҳоли-гилам тўшайин,
Хужатогдан шуйтиб Чамбил ошайин,

Авазхонни мен узингга қўшайин,
Тошиб берсанг, менга эрка боламни.

Гуруғли дер айтмаган сўз қолдима,
Авазни ҳозир қил, кўрай олдима,
Ёки Хунхор уни зиндон қилдима,
Тошиб берсанг менга Аваз боламни.

Бу сўзни Гуруғли султондан Сарвиноз эшитиб, Гу-
руғли султонга қараб бир сўз деди:

Аваз углинг банди зиндонда,
Минг туман қайгуман ҳасрат, армонда,
Булса кўрсатар эдим бу гулистонда,
Ҳозироқ чиқариб туриб узингга.

Аваз углинг ётар қули банд булиб,
Юраги минг туман ҳасратга тулиб,
Уйнай билмадим у билан кулиб,
Етолмай йиглайман Аваз кўзингга.

Бу ерда туркманнинг тилига тушмай,¹
Мени тилмоч қилар ночор билишмай,
Ҳасратга қўярлар овлоқда қўшмай,
Мендайн ошиқни у ёлгизингга.

Шоҳдан қиладирман боз бир илтимос,
Дейман хилват бўлмай эсини билмас,
Ўзим бир алдамай инсофга келмас,
Деб они келтирай бунда узингга.

Ундан кейин у ёгин узинг биласан,
Гуруғлисан, ҳар иш булса қиласан,
Мени унга қўшиб кўнглим оласан,
Албатта қайтасан келган изингга.

Сарвинознинг лаби узра хол булар,
Холнинг таги суйганига бол булар,
Шундай қилсам сўнгра мақсад ҳал булар,
Никоҳ айлаб қўшсанг Аваз кўзингга.

Бу сўзни Сарвиноздан эшитиб, Гуруғли султон: —
Майли, бўлмасам, мен шу хос боғингда тураман. Сен
ишингни пухта қилиб, бориб ўз хийлангни ишлатиб,

¹ Тушунмай.

Авазхонни шу ерга олиб кел. Кейин сен ҳам, мен ҳам ҳар на мақсадимизга етиб, бамаслаҳат бир ҳийла қилиб, Чамбилга қараб чиқиб кетамиз, — деди. Сарвиноз: — Узи ҳам ҳар кунгидай Авазхоннинг олдига бориб тилмочлик қиладиган вақтим бўлиб қолди. Сен хотиржам бўлиб таом еб, чой ичиб утира бер. Мен бориб, бир гайрат қилиб, етмиш икки хил ҳийлани ишлатиб, бир кўрай. Иложини топсам, Авазхонни олиб келай, — деб Гўругли султоннинг олдига бир тобоқ қуш кабоби билан бир чойнак чой қўйиб, чиқиб ширвонлик канизакка: — Қаландар бахши хос боғимда ухлаб турсин. У ёққа ҳеч ким кирмасин. Сенинг муродмақсадинг ҳам яқинда ҳал бўлади, — деб кучага чиқиб кетди. Гўругли султон кўнглида: «Уккагар, бу Хунхор маликаси менга фириб берган бўлса. Бориб Хунхорга мени билдириб, кўп лашкар олиб келса, бу ерда Гиркўк бўлмаса. Ҳай, майли, ҳар қалай, сўта ўзимда. Ундан кейин бу таомда доруйи беҳуш бўлса. Ўзимни билмай, қўлга тушиб қолсам, нима бўлади. Нима бўлса ҳам, мен бу ерга меҳмонман. Марднинг бошига иш тушади, номарднинг бошига нима тушади?! Таваккалда, — деб кабобни еб, чойни ичиб, ёзилиб утира берди.

Сарвиноз Хунхорнинг хизматига борса, Авазхонни келтириб утирган экан. Хунхор шоҳнинг Пировун кўса деган бош вазири бор эди. Кўп шум, икки бетининг гўшми қочган, манглайдан тарлон очган, Худодан етмиш икки марта қайтган доим баччабозлик, жувонбозлик билан куни ўтган даққиюнусдан қолиб кетган даққи, шум бўлса ҳам, ўзи кўп гийбатчи, лаққи соқчидай ёпишқоқ, шилимдай шилимшиқ, беор, тулупдай топса, қорни огримас, ичини ахтариб кўрса, бир қатра қони йўқ, одамларнинг ичида уламонинг, эшоннинг каттасидан гапириб, ўзини билимдон сўфи тутган, овлоқда бўлса, туяни жиҳози билан чайнамай ютган, нафс деган жойда иймонини сотган, баччагар кўса эди. Иягида бир донагина қили бўлиб, у қилига дуру маржонлар, лаълу ёқутларни тизиб қўйган эди. Ана шу Пировун кўса Хунхор шоҳга қараб, бир суз деди:

Ҳар бир иш вақтида яхши, султоним,
Аваз масаласи ҳаял булмасин,
Тағи орқасидан излаб Гўругли,
Суратин узгартиб бунда келмасин.

Душманлар ҳеч замон ўрин қопмасин,
Ҳаяллама таги боги қўпмасин,
Келганда ҳам ҳаргиз излаб топмасин,
Шуйтиб туркманликлар шимтик бўлмасин.

Авазни бир чоҳга элтиб ташлагин,
Журттага мотам кип кўзинг ёшлагин,
Шуйтиб иш битириб кўнглинг хушлагин,
Буни узимиздан бошқа билмасин.

Аваз кирган ухшар туркман динига,
Ишни кейин солар кўнгил кенгига,
Буни солиб қўй охиралик инига,
Солиб қўйганингни биров билмасин.

Парвонадир яхши ишнинг пухтаси,
Ўзилгандир Авазнинг инсоф нухтаси,
Буни йуддан урган туркман ахтаси,
Ишларинг Гурўгли хумси билмасин.

Вазир Пировун кўсанинг Хунхорга айтаётган бу сўзини эшитиб, Сарвинозхон сипоҳилик билан ўртага гап қўшиб, Хунхор шоҳга қараб, марғулини тараб, зулфини бураб, бир сўз деди:

Ошигишлаб текширмасдан Авазни,
Увол булар ҳалак этсанг, султоним,
Ўзимиздан чиққан барча йигитга,
Раҳм айламай зулм қилсанг султоним.

Ёш ўғлонлар шундай ўжар бўлади,
Пастга бурил десанг, ўрга олади.
Айниқса, туркманлар шундай килади,
Бунга ҳам таъсири сингган султоним.

Кўп шошмасанг, ахир келар ўзига,
Ҳар нима қайтажак ҳар вақт изига.
Ҳозир ҳеч ким кўринмайди кўзига,
Чамбилбел эсидан чиқмай, султоним.

Менга топшир шуни узим авраин,
Ҳар маврудлар билан кўнглин топайин,
Ҳай-ваҳ айлаб юрагидан упайин,
Ночор динимизга кирар, султоним.

Бу сўзларни айтар сенга Сарвиноз,
Аврашликка овлоқлик булар дейди соз,
Пар қоқиб қошида айланиб парвоз,
Кўнглини угирлай осон султоним.

Бу сўзни Сарвиноздан эшитиб, Хунхоршоҳ ғалати бўлиб қолди. Пировун кўса дарров кўп шумликни уйлаб: — Эй, султоним, Авазхонни Сарвиноз билан хилвага қўйсанг, Гўрўглига шогирд бўлиб юрган бу баччагар балки Сарвинозни оздириб, туркманга олиб қочиб кетар, — деди. Шунда Хунхоршоҳ Пировун кўсага қараб: — Ҳой кўса, нима деб жаврайсан. Сарвиноз бошқа динга кириб кетадиган қизлардан эмас. Нима, агар Авазхон динимизга қайтиб кирса, шу Сарвиноздай малика унга тенг эмасми. Лекин бир ҳисобда эҳтиёт ҳам яхши. Майли, бугундан бошлаб Авазхонни сўроқ қилиш ва кўнглини ўз динимизга ағдариш шу Сарвинозга топширилсин. Лекин Авазхон ҳамиша зиндонда бўлсин. Фақат мен олдимга чақириб, буни тилмоч орқали сўроқ қилиб юрмайин, — деб Авазхонни яна зиндонга юборди. Шуйтиб, энди Авазхоннинг увол-савоби Сарвинознинг ихтиёрида қолди. Шундай қилиб, Сарвиноз ишини бир оз ўнгариб ўз боғига қайтиб келди. Барча воқеадан Гўрўгли султонни хабардор қилди. Гўрўгли султон сўтани ерга уриб, дарҳол тўрғай сура тига кириб ўн бир билуж турган карвонсаройга бориб, уларга туяларини етаклатиб, хачирни бериб, шаҳардан чиқариб юборди. Узи қайтиб Сарвинознинг боғига кириб бир туя озиқ қилиб, қопнинг бир ёғини буш қилиб, буш қопга мато билан қўшиб, дўмпайтиб ширвонлик канизакни солиб, Гўрўгли султоннинг ўзи Сарвинознинг саройи хўжаси шаклига кириб, туяни етаклаб, Сарвинознинг керакли нарсаларини бир ёққа олиб бораётган бўлиб, шаҳардан чиқариб ўзининг ўн бир билуж хизматкорлари етаклаб кетаётган туяларга тиркаб қўйиб, ўзи яна тўрғай шаклига кириб, малика Сарвинознинг боғига қайтиб келиб, Сарвинозга қараб, Гўрўгли султон бир сўз деди:

Чамбил қараб карвон кетди,
Неча дарбандидан ўтди,
Сен ҳам қил энди ғайратди,
Тургин, Сарвиноз тур энди.

Фурсатлар қўлдан кетмасин,
Йўлларни душман тутмасин,
Таги бир офат етмасин,
Тургин, Сарвиноз, тур энди.

Тишинг садаф, қабогинг дур,
Ҳуснинг монанди йўк бир нур,
Авазхонни тезроқ келтир,
Тургин, Сарвиноз, тур энди.

Тезроқ бу ердан кетайик,
Чамбилнинг йўлини тутайик,
Хунхор шаҳарни унутайик,
Тургин, Сарвиноз, тур энди.

Тарк эт ўз мамлакатингни,
Бу хунхордай элатингни,
Табладан келтир отингни,
Тургин, Сарвиноз, тур энди.

Сўзлар сенга Шоҳқаландар,
Ҳаяллаб турмоқ на даркор,
Ёмон булар билса Хунхор,
Тургин, Сарвиноз, тур энди.

Бу сўзларни Сарвинозхон Гўруғлидан эшитиб, бир
неча жойдан тимсол келтириб Гуруғли султонга қараб,
бир сўз деди:

Бу ишларни билмас Хунхор,
Кўппа-кундуз шошмоқ не даркор,
Ҳа демайин оқшом бўлар,
Сабр қилгин, Шоҳқаландар.

Карвон битта йўлдан кетар,
Манзилига бориб етар,
Ҳа демайин оқшом бўлар,
Сабр қилгин, Шоҳқаландар.

Тойган қуллар бўлар оси,
Ҳа демайин оқшом бўлар,
Панадир туннинг либоси,
Сабр қилгин, Шоҳқаландар.

Ҳаммаёқни боплаганман,
Шоҳ миясин тоблаганман.

Ҳа демайин оқшом булар,
Шунга фурсат савлаганман,
Сабр қилгин Шохқаландар.

Менинг ишим ҳеч ким билмас,
Шу бокка ҳеч жосус келмас,
Бир иш қилиб йул боғлайман,
Душманлар бизга йул олмас,
Сабр қилгин, Шохқаландар.

Мен Сарвиноз бир сийсар,
Буйим шамшод ё санобар,
Ҳа демайин кун кеч булар,
Сабр қилгин, Шохқаландар.

Сарвиноз билан Гурӯгли султон бу сўзда турсин.
Энди Пировун кўсадан эшитинг.

Пировун кўса: «Бугун нега Сарвинозхон бошқача турди. «Бир балоси бўлмаса, баҳорикорда қуйруқ нимга қилади,» дегандай, мабодо Гурӯгли Сарвинознинг боғига келган бўлса. Келиб туриб Сарвинозни бир бало қилиб йулдан урган бўлса. Шуйтиб, бу шаллақи Сарвиноз Авазхонни ўз ихтиёрига олган бўлса. Ҳозир балким боғида Гурӯгли билан Авазхонни туркманга қандай қилиб олиб кетиш учун маслаҳат қилган бўлса. Ҳар эҳтимолга кўра, Зебиш жодугарни Сарвинознинг боғига жосус қилиб юборай. Агар ҳақиқатда Гурӯгли у ерда бўлса, жодугарлик билан даф қилиб келар. Агар Сарвинознинг ўзи бўлса, Гурӯгли бари бир қачон бўлса, келиб Сарвиноз орқали ишини битиради. Зебиш иложи бўлса, Сарвинозни бир тўтиқушга айлантириб қафасга солиб берар. Бу ёғини Хунхорга ўзим маъқуллатарман», деб кўп шумликни ўйлаб, Гурӯгли султоннинг қулида ўлган Овшарнинг хотини Зебишнинг олдига бориб, унга буйруқ бериб юборди. Зебиш эри Овшарга ўхшаб бир қолипдан иккинчи қолипга овушмасдан ҳар хил суратга кира берар эди. У дарров ўрнидан туриб, кучани чангитиб, Сарвинознинг боғига қараб кела берди. Шунда Сарвинозхон Зебиш жодугарнинг келаётганини биллиб, Гурӯгли султонга қараб, бир сўз деди:

Гофил бўлмай тургин дарҳол урнингдан,
Устинга жодугар келди, Гурӯгли,
Ўтган экан вақтлар қўлдан водариг,
Казо етиб, куним тўлди, Гурӯгли.

Овшарнинг хотини Зебиш кўп ёмон,
У келса, булади бўстонлар хазон,
Оёғидан чиққан бу чанг билан тўзон,
Ишимиз қабоҳат бўлди, Гурўгли.

Қон йиглар, қон йиглар, энди Сарвиноз,
Хунхорда йўқ бундайин жоду андоз,
Ўзи ҳам бузуқлар хилига устоз,
Шундай бир жодугар келди, Гурўгли.

Кучинг бўлса, энди бу билан курашгин,
Жодугарлик ҳунар қилиб тирашгин,
Ўлмасам булайин хизматкор чўринг,
Гайрат қилиб нима бўлса, беллашгин.
Йўқса казо куним тўлди, Гурўгли.

Бир илож қилмасанг, нобуд бўламан,
Шу Зебишнинг чангалида ўламан,
Раҳм айлагин энди ўзинг ҳолима,
Бўлмаса дунёга тўймай қоламан,
Шундай бир жодугар келди, Гурўгли.

Сир қўймас мени эрку ҳавасга,
Ё куйдирар пуфлаб ўхшатиб хасга,
Ё бўлмаса тўти қилиб солиб қўяр қафасга,
Ишимиз қабоҳат бўлди, Гурўгли.

Овшарнинг хотини, ўзи кўп ёмон,
Қўзгалса, тоғларга тарқатар тўзон,
Халлос уриб келиб қолар ҳар замон,
Қазо этиб, куним тўлди, Гурўгли.

Сарвинозхондан бу сўзни эшитиб, Гурўгли султон кўнглида: «Уккагар Овшарнинг хотини ҳам жодугар экан-да», — деб сўтасини қулига олиб тайёр бўлиб турди. Шу палла бирдан Сарвинознинг хос богининг эшиги ширқ этиб очилиб, Зебиш жодугар кириб келди. Гурўгли султонни кура солиб жоду ишлатмоқчи бўла берди. Гурўгли султон ҳам дарров сўтасини ерга уриб, бир чумчуқ бўлиб учиб дарахтга қўнди. Зебиш жодугар ҳам бир юмалаб қиргий бўлиб, чумчуқни емоққа қасд қилди. Гурўгли султон дарров сўтани уриб, бир катта бургут бўлиб, ҳавога кутарилиб, шўнгиб келиб қиргийни ўхшатиб бир тепди. Қиргий ерга йиқилиб бир думалаб катта

сийлаб дарё булиб, Сарвиноз тарафга қараб ағдарилиб кела берди. Гурўгли султон дарров сўтани уриб, тоғ булиб, дарёга кундаланг бўлди. Сарвиноз бўлса, беҳуш бўлиб йиқилиб қолди. Дарё оловга айланиб қолди. Гурўгли султон сўтани уриб ёмгир бўлиб ёғди. Олов учиб кул бўлди. Шуйтиб Зебиш жодугар ўлди. Ишлар бир тараф бўлди. Гурўгли султон Сарвинозхоннинг юзига сув сеппиб, тургин болам, деб шу сўзни айтди:

Жодугар жазосин топиб кул бўлди,
Тур ўрнингдан, энди тургин, чирогим,
Асли улим истаб улишга кетди,
Тур ўрнингдан, энди тургин, чирогим.

Офтоб жамолингни ойга кулдиргин,
Сен ҳам энди гайратингни билдиргин,
Кун кеч бўлди бол Авазни келтиргин,
Тур ўрнингдан, энди тургин, чирогим.

Мурод-мақсад энди бизга ҳал бўлар,
Санам қизлар сочи толу тол бўлар,
Бул кеча ўлжамиз Аваз ул бўлар,
Тур ўрнингдан, энди тургин, чирогим.

Чирогим, чирогим, ётма мастона,
Қоматингдан Аваз бўлсин парвона,
Чамбилга бўлайлик энди равона,
Тур ўрнингдан, тургин энди чирогим.

Сенга сўзлаб турган Гурўгли султон,
Илойим душмандан бўлгайсан омон,
Зиндонда қолмасин болам Авазхон,
Тур ўрнингдан, энди тургин чирогим.

Сарвинозхон Гурўгли султоннинг сўзини эшитиб, ҳуши ўзига келиб, кўзини очса, Зебиш жодугар кул бўлиб ўлибди. Шуйтиб, энг хатарли душман бартараф бўлибди. Кун ҳам кеч бўлиб, қоронғи-гавғум тушиб одамни кўрмай қолган эди. Сарвиноз: — Бўлмаса мен бориб, Авазхонни зиндондан чиқариб келай, — деб ўрnidан туриб боғидан кучага чиқиб кетди. Энди Пировун кўсадан эшитинг.

Пировун кўса кун ботгунча Зебиш жодугарни кутиб ўтирди. Ахир, Зебиш жодугардан дарак бўла бермаган

дан кейин уйлаб: «Мабодо Гурӯгли ҳам жодугар бўлиб, Сарвинознинг богидалиги рост бўлиб, балким Зебишга зурлик қилган бўлса, балким ҳали Сарвинозни авраб ётган бўлса, «Овчининг кечикканидан суюн» деган. Мабодо Зебиш ҳали ишини бартараф қила олмаётгандир. Ҳар аҳтимолдан Авазхоннинг устидан кўпроқ қоровул қўймоқ керак», — деб етти қоровулни зиндонга қўшимча қоровул қилиб юборди. Зиндондаги уч қоровул билан ун қоровул бўлди. Хунхорнинг расмида ҳар уч сипоҳига бир учбоши, тўққиз сипоҳининг устидан унинчи бўлиб, бир даҳбоши булар эди. Зиндонда бир учбоши икки сипоҳи қоровул эди. Пировун кўсанинг юборган одамлари билан тўққиз қоровул бири бош бўлиб, зиндон бошидаги айвонда ўтира бердилар. Сарвинозхон борса, қоровуллар кўпайиб ўнтага етибди. Бу Пировун кўсанинг иши, деб Сарвиноз дарров ўзи зиндоннинг эшигини очиб, Авазхонга қараб, маргулини бураб, зулфини тараб Авазхоннинг аҳволини сўраб, бир сўз деди:

Сени менга қўшмиш тақдир азали,
Чоҳ ичида ётган жоним, нечуксан,
Шу дунёда гўзалларнинг гўзали,
Бўйингдан ургилай, жоним нечуксан?

Мен ўзингни ёшлигингдан биламан,
Севаман, ўзгинанг дилдор қиламан,
Чиқ сен билан энди ўйнаб-куламан,
Кўнглим олган, меҳрибоним нечуксан?

Зиндонда, дилдорим, холинг на бўлди,
Дустинг гамгин бўлиб, душманинг кулди,
Қора қалам қошинг ақлимни олди,
Зиндон ичра, кўз хуморим, нечуксан?

Чиқ далага, ўзим булай меҳрибон,
Сени ҳар офатдан қилайин пинҳон,
Сенсан асли менинг дардимга дармон,
Кўнглим олган, чин султоним, нечуксан?

Гулжамолинг гулин ўзим искайин,
Хосса богдан қилиб бир манзил томон,
Шуйтиб даврон суриб сенман ўтайин,
Сийлаб юрган, эй, дилдорим, нечуксан?

Сурсам дейман, жоним, лабда болингни,
Сийлаб-сийпаб тушиб юзда ҳолингни,
Сарвинозга баён этгин ҳолингни,
Узимга буласи, ёрим, нечуксан?

Зиндонда ётиб, Сарвинознинг бундай ошиқона сузларини эшитиб, Авазхон кўнглида: «Бу Сарвинозга нима бўлди. Магар Гўрўгли султон отам келиб бу ишрат-параст қизни йўлига солиб, балки ҳамма томонини бар-тараф қилиб, буни менга Гўрўгли султон отам юборган-микан. Кел, адисари зиндонда ётган одамман. Бу қизнинг кундузги гаплари ҳам вазирга чап эди. «Ётиб қолгунча отиб қол» деган экан. Мен бу қизнинг бир жонига тегиб кўрайчи. Нима булар экан, — деб Сарвинозга қараб, тик туриб, бир суз деди:

Ой билан қуёшга бўлиб парвозинг,
Осмонда ҳаволаб учмоқда нозинг,
Ташқарига чиқиб булсам ҳамрозинг,
Боқармисан, боқмасмисан, Сарвиноз?

Сен бўлсанг, бир улуг шаҳаншоҳ қизи,
Хуснингга ҳайрондир зуҳра юлдузи,
Магар назарингга олибон бизи,
Боқармисан, боқмасмисан, Сарвиноз?

Румолинг машҳади, кўйлагинг шойи,
Жамолинг мисоли осмоннинг ойи,
Мен булса бир қўлда юрган савдойи,
Боқармисан, боқмасмисан, Сарвиноз?

Юзингнинг келбати гулга андоза,
Солибсан оламга фитна, овоза,
Дардимни айлама, эй, жонон, тоза,
Боқармисан, боқмасмисан, Сарвиноз?

Ҳазилни кўп қилдинг, эй моҳитобон,
Найлайин, маконим қоронги зиндон,
Сенга арзу дилим айтар Авазхон,
Боқармисан, боқмасмисан, Сарвиноз?

Авазхоннинг бу сўзини Сарвиноз эшитиб, жавоб бериб, бир суз деди:

Хафа бўлма асло, биҳишт гилмони,
Сени излаб келган шунда Гўрўгли,

Тайёр бўлиб турар менинг боғимда,
Юборди ўзимни шунда Гурўгли.

Шохқаландар бўлиб боғимга келди,
Келиб туриб менман маслаҳат қилди,
Гамгин бўлма, келган шунда Гурўгли,
Асли зўр-да, зўрлигини билдирди,

Зебиш деган жодугарни ўлдирди,
Мени сенга бермоқчи бўи боғимда,
Ваъда бериб менинг кўнглим тулдирди,
Усталикман келган шунда Гурўгли.

Хасса боғимдадир ҳозир ул султон,
Менга сени келтир, деб айлади фармон,
Чиқ, бўйингдан, мен ўргилай, Авазхон,
Хотиржам бўл, келган шунда Гурўгли.

Тезроқ чиқ, Авазхон, қўлинг ўпайин,
Устингга зарҳалдан тўнлар ёпайин,
Ҳар бовутлар билан кўнглинг топайин,
Хуррам бўлгин, келган шунда Гурўгли.

Кий, Авазхон, бу адирас тўнимни,
Фидо айлай васлинг учун жонимни,
Беҳол бўлдим, кетказма дармонимни,
Тезроқ чиққин, келган шунда Гурўгли.

Келишган қоматинг, жоним, мунчасоз,
Йўлингга кўксимни қилай поёндоз,
Қурбонгина бўлса эди Сарвиноз,
Дуст бўлайлик, келган шунда Гурўгли.

Сарвинознинг тоза ўлдим-бўлдим деган ошиқона сўзларини эшитиб, Авазхон унга ишонч ҳосил қилиб, зиндондан чиқди. Сарвинозхон бир-икки ўпиб олиб, кийинтириб қайта берди. Авазхон ҳозирча бу ишратпараст қизга хушомад қилмаса, иложи йўқлигини билиб, ундан муччини аямади.

Илгари бир хил жуда руҳбоз аёллар бировнинг турқиға қараб ёки гаплашиб ҳам хижолат-ҳарам бўлиб қола берар эди. Шуйтиб, Сарвинозхон ҳам Авазхонга раҳбарлик қилиб, хижолат бўлиб қолиб, афсун-жодугарликлари юрмай қолди. Ҳар қалай, кўчада ҳеч ким

учрамай эсон-омон хосса богига Авазхонни олиб кириб келди. Гўругли султон Авазхон ўглини кўриб, қувониб кўришиб: — Ҳар нима бўлса ҳам, бир оз дам олиб ухлаб олинглар. Саҳар туриб шаҳардан чиқиб кетамиз, — деб Авазхон билан Сарвинозхонни ухлатиб, дарров сўтани деворга бир уриб калхат шаклига кириб, Сарвинозхон билан Авазхонни чумчуқ шаклига киргизиб уларни ухлаган холида икки чангалига олиб, фалакка парвоз қилиб учиб, шаҳардан чиқиб, бир тоғда ун бир билуж хизматкорларига етиб, бир қафасча қилиб, Сарвиноз билан Авазхонни солиб, керакли дон, суви билан қафасни бир туясининг жаҳозига боғлаб қўйиб, ўзи яна қаландар туячи суратига кириб ун бир билуж хизматкорларига кўриниб, хачирини сўраб олиб миниб, туяларини ҳайдаб, йўлни чаппа солиб, Ширвонга қараб кета бердилар.

Бу ёқда Сарвинозхоннинг афсуни Хунхорнинг лашкарларига ҳам таъсир қилган экан. То кун чиққунча ҳаммаси таранг қотиб ухлай берибди. Бир пилла Хунхоршоҳ уйгонса, ҳамма қотиб ухлаб ётибди. Шунда Хунхоршоҳ урнидан туриб, лашкарбоши Касамаман сардор ётган жойга борса, бу ҳам қотиб ухлаб ётибди. Хунхоршоҳ аччиғланиб Касамаман сардорни қамчи билан уриб уйготиб бир сўз деди:

Ишонган шунқорим полвон Касамаман,
Кўтаргин бошингни, сенга на бўлди,
Барча ўликдай бўп ухлаб қолибди,
Фалак бизга не савдони солибди,
Ё Гўругли Аваз деб шунда келибди,
Ҳа деб хуриллайсан, сенга на бўлди?

Рустам мақомига қўйган номдорим,
Барча қўшинимга катта саркорим,
Ўзингсан ишонган қутим, мадорим,
Во ажаб, бўшабсан, сенга не бўлди?

Кун баландга чиқиб, чоштгоҳ бўлганди,
Қандайин бизларни гафлат олганди,
Вазир Пировуним қайда қолганди,
Хабар ол, сардорим, сенга на бўлди?

Ё билмайман бунда душман етдими,
Авазни биттаси олиб кетдими,

Олиб қочиб бандаргоҳдан ўтдим,
Билмай қолиб ҳушинг, сенга на бўлди?

Шундай бўлган бўлса ўрнингдан тургин,
Қўшинларни олиб кейнидан юргин,
Қайда бўлса, дарров тутиб келтиргин,
Ҳеч ҳафсаланг борми, сенга не бўлди?

Оламда топилмас шаҳримдай шаҳар,
Шу катта шаҳримда ўзингсан сардор,
Шаҳаншоҳдир сенга амр этар Хунхор,
Туш душман изига, сенга на бўлди?

Шунда Касамаи сардор ўрнидан ирғиб туриб: — Қул-луқ тақсир, атрофдан ўзим хабар оламан, ухлаган гофил саркардаларни жавобгар қиламан. Тақсир, сиз хотир-жам тахтга чиқинг. Ўзим жоним билан, таним билан хизматингизни қиламан. Тақсир, гардам, давлатингиздан, савлатингиздан, жону шавкатингиздан гардам, — деб югуриб чиқиб, ҳаш-паш дегунча шаҳарни текшириб, Зебиш жодугарнинг зим-зиё бўлганини, зиндондан Авазон, Хосса богдан Сарвиноз билан бир канизак йўқолганини билиб: «Гуругли бадбахт келган, бу ишларнинг барини у қилган. Шуйтиб, бир балога учраб, ҳамма ухлаб қолган», — деб Хунхоршоҳга хабар берибди. Анамана дегунча, кампирлар шолгом егунча, ўттиз минг қўшин қилиб, Гуругли султонни ахтариб кетди. Шуйтиб, Касамаи қўшин тортиб, йўл тортди, не бир дарбанддан ўтди. Бориб бир баланд тоғлик жойга етди. Гуругли султон тугил, бирор туркманзодни ҳам учратмади. Ваҳима босиб, қайтгани Хунхордан қўрқиб ночор ирқилжим¹ бўлиб, шу тоғда бир неча кун тўхтаб қолди.

Гуругли султон Ширвонга яқин етиб, канизакни қопдан чиқариб, туянинг устига маофа қилиб бериб, канизакни маофага ўтиртиб қўйиб, кета берди. Ширвонга яқин бир тоғда бир ялангоёқ, жандапўш йигит утин олиб юрган экан. Бечора ялангоёқлигидан номус қилиб, кир бўлиб ёрилиб кетган оёгимни биров кўрмасин, деб қалин жавшанларга пана қилиб юрган экан. Канизак йигитни кўргандан ҳунграб йиғлаб юбориб, бир сўз деди:

¹ Иккиланмоқ, ҳушини йўқотмоқ (*Бахши изоҳи*)

Жон ошигим, сени буйтиб кўргунча,
Кўзим чиқиб, кўрлар бўлсам, буймиди.
Сени бу ҳолларга ташлаб қўйгунча,
Ширин жоним қурбон қилсам, буймиди?¹

Эй, севгилим, менман сенга гуноҳкор.
Гуноҳим қилмайман олдингда такрор,
Кечир, йўқ эди-да менда ихтиёр,
Кулдан келса, шунда қолсам, буймиди?

Кийибсан устингга кир, тўким жанда,
Оёгинг тош иргаб, жароҳат танда,
Мен булсам, золимлар қулида банда,
Жон бериб, хизматини қилсам, буймиди?

На дардлар кўрмадим ишқинг йўлида,
Чўри қилиб золим Хунхор қулида,
Жабру жафо чекдим киши элида,
Илож топиб учиб келсам буймиди?

Сен у ном кўтарган эмасми бахши,
Юракка сингишган сўзингнинг нақши,
Бу ҳолга тушибсан, ўлганим яхши,
Ажалимдан олдин улсам, буймиди?

Гўрўгли султон канизакнинг бундай ҳасратли сўзларини эшитиб, асли бу канизак ширвонлик бу фақир бахшига ошиқ эканини билиб, дарров бир яйпонликка туяларини чўгариб, Авазхон билан Сарвинозхонни қадимги шаклига келтирибди. Гиркўкни ҳам, ўзини ҳам аслидаги ҳолига келтирибди. Ун бир билужга буюриб шу ерда чой тайёр қилдирибди. Ун бир билуж ҳам, канизак ҳам, Авазхон билан Сарвиноз ҳам худди туш кўргандай бу воқеаларга ҳайрон бўлиб қолдилар. Ўтинчи бахшининг тортинганига ҳам қўймай, дастурхонга келтириб, Гўрўгли султон унга май ва чилим бериб: — Ука, бир Ширвон қўшиқларидан айтиб бер, — деб илтимос қилди. Бировларнинг «бахшилиқ паст касб, у одамни қашшоқ қилади», деган афсонасини ўйлаб, бу бахши севганидан айрилиб қолганидан кейин ирим қилиб думбирасини синдириб ташлаб, ўтинфурушликка чиқиб кетган эди. Шундан бери қўшиқлари ҳам эсидан

¹ Булмасмиди.

чиққан эди. Ҳар замон шундай бир замон экан. «Оғриқ арслонни букади, йўқлик йўлбарсни», — деганидай бу бахшининг тоза кўнгли чуқиб очарвоҳдай ориқлаб, суяги қатор бўлиб, бурнидан тортса, йиқилар ҳолатга тушиб қолган эди. Бўлмаса, бу бахши худди Гўрўгли султон келбатли одам эди. Вечора Гўрўгли султоннинг таклифини эшитиб: — Тақсир, хўжам, илгари оз-моз қушиқ айтсам ҳам, фақир бўлгандан кейин ирим қилиб қўйиб кетган эдим, — деб камбағал томири тириша берди. Бу ҳолни дарров Гўрўгли султон англаб: — Ука, мен ҳам оз-моз бахшиман. Қаранг, ҳеч фақир бўлганим йўқ. Хотинларинг кигиз китобидан чиққан гапни гап деб юрма. Ма, бу дўмбирани олиб бир сухан қилиб бер, — деб ўзининг дўмбирасини берди. Ширвонлик бахши дўмбирани олиб, қўли енгил бўлгандай дўмбирага ёнлашиб, асли чопилиб юрган от, дегандай дўмбирани таранг қилиб, созлаб туриб чертиб, шунда бахшининг неча йиллик дарди қузғолиб, бутун тўлиб кетиб, ҳеч ўзини тўхтата олмай, ҳой деб юбориб, кўзининг ёши дарё бўлиб оқиб, Гўрўгли султонга боқиб бир сўз деди:

Куп йилдирким, айра тушдим ёримдан,
Куларманми, кўрмасманми гумона,
Юлдуз ўйновига кўзин ухшатиб,
Кечалар ётаман боқиб осмона.

Шуйтиб умрим ҳасрат билан утарму,
Ғам босган дилларнинг занги кетарму,
Ақл айтади интилганман етарму,
Ҳарчанд қўл узатиб моҳитобона.

Қандай кўнлар экан ул бор замонлар,
Қилар эдим уни мақтаб фигонлар,
Эсиз ўтиб кетди ўша давронлар,
Тоғларда кезаман чидаб ҳижрона.

Чидамай ҳам кўрай, иложим борми,
Чорасиз ўтинчи бир иш қиларми,
Дод деганда, ул ёр қайтиб келарми,
Кафасини бузиб, учиб бу ёна.

Ёзим кетиб, қақраб қуриган боғим,
Ёндиргани ҳатто йўқдир чирогим,
Ҳалокат жарига тушганда чоғим,
Куйиб ўлсам ёра бўлиб парвона.

Канизак бу бахши ўзининг ошиги эканини аниқ билиб: — Қандай ҳам чидайсан, дод, — деб юзидан рўмолини олиб отиб юборди. Бахшининг устига ўзини ташлади. Гўрўгли султон дарров ўртага тушиб, бу икки ошиқ-маъшуқларни шу ернинг ўзида бирини-бирига никоҳ қилдирди. Шунда канизак Гўрўгли султонга қараб, бир сўз деди:

Қайтадан тиргизган бизни валлаMAT,
То улгунча хизматкормиз узингга,
Сендай одам кам-кам булар отадан,
Яна-яна зиё энсин юзингга.

Қатор-катор карвон қайтар изига,
Қулоқ сол бу муштипарнинг сўзига,
Сен қилган ишларни, аё, валлаMAT,
Бировлар қилмайди туққан қизига,
То улгунча хизматкормиз узингга.

Ўлган эдик, қайта бошдан тирилдик,
Қайтадан тирилиб дунёга келдик,
Султоним, узингга фарзанддай булдик,
Яна-яна зиё энсин юзингга.

Сенга қуллуқ қилар мендай гажакдор,
То улгунча бўлайин деб хизматкор.
Бу бахши ёрим ҳам амрингга тайёр,
Шуйтиб, ога, хизматкормиз узингга.

Билсам бир соҳиб даврон экансан,
Чексиз валлаMAT ҳам полвон экансан,
Ўз элингга хону султон экансан,
Уст-устига зиё энсин юзингга.

— Бизларнинг бу Ширвонда боғу чорбогимиз, экан-тикканимиз борми?! Сен қайга борсанг, хизматингдамиз, — деб турди. Гўрўгли султон бахшини ҳам кийинтириб, бир туяга мингазиб, барчалари туя-туяларига миниб, Чамбил қаёқдасан, деб кета бердилар.

Қасаман Гўрўгли Ширвон орқали кетаётган эмиш, деб Ширвонга қараб юриш қилиб кела берди. Гўрўгли султон шу юрганича юриб Худ денгизига келиб қолди. Шу денгиз лабида дам олишни буюриб, ўн бир билуж, Авазхон, Сарвиноз, бахши ва канизак барчаси ухлаган-

дан кейин Гурӯгли султон сӯтани ерга уриб туяларни ҳам, Гиркӯкни ҳам, ўн бир билуж, Авазхон, Сарвинозхон, бахши ва канизакларни ҳам қумурсқа шаклига киргизиб, барини бир халтага солиб, халтани буйнига илиб, ўзи бир қузгун бўлиб, кечаси билан Чамбилга бориб қўнди. Бари эртагасин уйғониб қарашса, Гиркӯк таблада, туялар айвонда, ўзлари майхонада. Бу гаплар худди туш кўргандай бўлиб қолди. Гурӯгли султон қирқ йигитни чақириб, Авазхон ва Ҳасанхонни ҳам келтириб Сарвинозга сайлатди. Сарвиноз Авазхон қирқ кунлаб гайри юртларга кетар экан, ҳам ёри бор экан. Менга ҳар куни қошимда бўладиган ёр керак, — деб қирқ йигитнинг биттасига тегди. Чамбилда шодиёналик, тўй бўлиб, барча туркманлар хурсанд бўлиб, му-родларига етдилар.

ЗУЛФИЗАР

Олтин, мис, кумуш, қургошин, руҳ, қалайи каби барча пулзотлар ичида энг покиза, зангламас ҳосили олтин бўлгани каби инсонлар, ҳайвонлар, қушлар, қурт-қумурсқалар ичида покиза ҳосили одамзод экан. Ахир, одамзоддаги хислатлар бошқа ҳеч бир махлуқда йуқ. Келажакда осмонга чиқадиган ҳам шу инсонлардан бўлса, тагин нимасини айтамыз. Аммо «одамнинг ҳам одами бўлади» дегандай, бир хил одамлар вали энг покиза, зангламас, чиримас, асл бўлади. Одамзоднинг шундай ҳосили аёллардан кўпроқ бўлади. Ҳаштархон подшосининг қизи Олмагул ана шундай энг покиза ҳосил қизлардан эди. Гарчи ота-энаси унга Олмагул деб исм қўйса-да, зулфи тилла рангида тоблаб, заррин бўлиб тургани учун ҳамма уни Зулфизар деб атар эди.

Зулфизар қанддай, бадандаги жондай шамшод бўйли, мулойим хўйли, хушқилиқли, хушбичим, ҳиллол қошли, тилла бошли, Зулфизар ҳур-фикр эди. Ярашиққа устки лабининг ўртасига икки дона қизил ҳол қўйдирган, барча ҳаштархонликни куйдирган қиз эди.

Ҳаштархон мамлакати ҳеч бир подшоҳга қарамаган ва ҳеч кимга қасд қилмаган. Ўз ҳақиғага ўзи бий бир ширинча подшолик бўлиб, ўзидан чиққан нарса ўзига етиб ётар эди. Ҳаштархон подшосининг ўзи мусулмон бўлиб, дунёда тилаб-тилаб олган фарзанди ана шу Олмагул исмли Зулфизар лақабли қизи эди. Ҳаддили сулув бўлганлиги учун ҳеч ким Зулфизарга тик қарай олмай, беҳуш бўлиб қолар эди. Ҳаштархон подшоҳи Зулфизарни бир неча эътиборли кишиларга берсам, деб кўрди, бўлмади. Чунки Зулфизарга бир қараган беҳуш

булса, тагин иккинчи қараган ҳалок бўла берди-да. Ундан кейин Ҳаштархон подшоҳи ноилож бўлиб қолиб: «Ким булса ҳам, майли, менинг шу Зулфизар қизимга тикилиб қараб қолса, ўша кишининг кимлигидан қатъи назар ўзимга куёв қилиб оламан», — деб элга жар қўйдирди. Бу хабарни эшитиб, ҳар бир ўзига шаҳзода ишонган шоҳбозлар, бегу бекзодалар, шоҳу шаҳзодалар Зулфизарга талабгор бўлиб кела бердилар. Лекин шоҳбозлар ҳам, бегу бекзодалар ҳам, шоҳу шаҳзодалар ҳам Зулфизарнинг жамолига тикилиб қарай олмай, беҳуш бўлиб йиқилиб қола бердилар.

Шуйтиб, ҳеч ким Ҳаштархон подшоҳнинг қўйган шартини бажара олмай, Зулфизарни ола олмай кетар эди. Шу аҳволда орадан кўп вақтлар утиб, охири «Ҳаштархон подшоҳининг Зулфизар деган бир қизи бор эмиш, ой билан қуёш унга хуштор эмиш. Жаҳондаги ҳавасмандларнинг бари унга талабгор эмиш. Кимдаким жамолига тикилиб қарай олса, отаси қизини ушанга берар эмиш» деб Ҳаштархон подшоси ҳам эшитиб, гойибона Зулфизарга хуштор бўлиб: «Мен ҳам борсам, ўша Зулфизаройга қарай олмай, кўзим қамашиб беҳуш бўлиб қолиб, шармандаи шармисор бўлиб қолсам, унда нима бўлади. Бир ўзим шармандаи шармисор бўлиб қолмасдан бутун ҳаштархонликларга Ҳаштархон вилоятини шармандаи шармисор қилган ҳисобланмайманми? Бошқа бир илож йўқмикан», — деб хилватга кириб ром кўра бошлади.

Асли Ҳаштархон мамлакатининг подшоҳи Чамидхон деган бир жодугар бўлиб, синглиси Зебиш иккови бир ўстоддан чиққан эди. Ҳозир синглиси Хунхор юртига узатилиб Ҳафтдархонда бир ўзи жодугарликда бегона эди. Чамидхон ром кўрса, ромда: «Ҳаштархон подшолиги ҳар жиҳатдан Ҳафтдархонга қараганда зўрроқ эмиш». Ромда айтар эмиш: «Чамбилда Гўрўғли султоннинг овозаси оламга кетган, донғи Догистонга етган. Магар қайси йул билан булса ҳам, Ҳаштархон подшоҳининг қўйган шартларининг уддасидан чиқса, Гўрўғли султон, ё унинг ўғлонлари бол Авазхон билан Ҳасанхон чиқади». Бари гапни билиб, ичига жойлаб олиб, кўп шумликларни ўйлаб, пичи талқонни бир ёргоқ халтага жойлаб: «Бундан Чамбилга борайин, Гўрўғли султонга Ҳаштархон подшоҳининг шартини, Зулфизарнинг қандайлигини билдирайин, бир амаллаб-нетиб ё Гўрўғли султоннинг узини, ё ўғлонларининг бировини Ҳаштархонга жўна-

тайин, кейинчалик тагин неча бир китоб, вой-воякларни ишга солиб, Зулфизарни узимники қилиб қолайин. Ҳай, у ёгини кейинчалик кура берарман», — деб жодугарлигини ишга солмоқчи бўлиб, мамлакатни Пормоз деган вазирга топшириб: — Арз-додчилар сўраса, мени ҳаром саройда айш-ишратда, деб айтасан. Ана сенга тайинлаган гапим шу, — деб ўша хилватхонасида бир юмалаб катта бир гўнғарга бўлиб, фалакка парвоз қилиб, Чамбил йўли қайдасан, деб йўл юриб, озгина эмас, мул юриб, қанча дарёлардан, тоғлардан, чўллардан ўтиб, ниҳоят, Чамбилга етиб келиб ерга қўниб, бир юмалаб гадой суратига кириб, қўлига узун бир таёқ олиб, ҳипдай будоғой», — деб Чамбилга кириб уй бошига тиланиб кети берди. Чамбилликлар бундай қизиқ одамни куришиб барилари ҳайрон бўлишиб: — Ҳой одам, «ҳибдай будоғай», деганинг нимаси. Ўзинг қандай одамсан. Ўриссанми, чурчутсанми, мусулмонсанми, нимасан? Гадой бўлсанг, аввал бизнинг Чамбилнинг расмини бил-да! Билмасанг, айтайик. Бу ёқларда одамлар бир ой рўза тутади. Ҳозир чамбилликларнинг бари рўза. Ана шундай, рўзачилик вақтларда сенга ўхшаган гадойлар «Ё, рамазон» айтиши керак бўлади. Агар «Ё, рамазон» айтмай, бундай қилиб «будоғай-судоғай» деганингга ҳеч ким ҳеч нарса бермайди. Агар «Ё, рамазон» айтсанг, куп саримой тушириб олишинг мумкин, — дедилар. Чамидхон туркман тилини зўр-зўраки айтиб, «Ё, рамазон-ёрти қозон» деган иборани ўрганиб олиб, ҳар уйга бориб «Ё, рамазон-ёрти қозон», — деб бир пишимдан мойни олиб кета берди. «Гадойники тўрт эшикдан ўтганча», дегандай гадойликка берилиб кетиб, рўза ўтиб кетса ҳам «Ё, рамазон, ёрти нон»га мой ёғиб бер», деб юриб, ўзича: «Энди туркман тилини билиб қолдим-ов», — деб Гурўгли султоннинг майхонасига ҳам «Ё, рамазон-ёрти қозон, ёрти нонга мой ёғиб бер», — деб бориб қолди.

Гурўгли султон қирқ йигити олдида, Холдор маҳрам, Ҳасанхон, Аваз ўғлонлар билан май ичиб, сих кабоб, қозон кабоблар навбати билан дастурхонга тортилиб, созу суҳбатни авжига чиқариб ўтириб эди. «Бир ҳодиса гадой уй битганни қидириб, рўзачилик бўлмаса ҳам «Ё, рамазон» айтиб жавраб юрган эмиш», деб Гурўгли султон олдиндан эшитиб: «Коса, косанинг тегида ним коса», «Бир балоси бўлмаса баҳорикорда қуйруқ на қилур!» деганидай, бу девонанинг бундай қилиб юриши бежиз бўлмаса керак», — деб юрар эди. Ана энди ўша

ийтган девона майхонасининг олдига келиб қолди. «Қани энди, бу девонанинг ўзини бир синаб курай-чи», — деб майхонасининг тўрғи эшигидан шундай интилиб, Чамидхонга бир тикилиб қаради. Азалда Гўрўгли султон яратилганда, ўн тўққиз шернинг кўзининг ўткирлик қувватини кўзига солиниб яратилган эди. Чамидхон Гўрўгли султоннинг тикилиб қараганига чидай олмай, ерга шалп этиб йиқилиб қолди. Шунда Гўрўгли султоннинг амри билан қирқ йигитлар Чамидхонни ичкарига олиб кириб, сув сепиб ҳушига келтирдилар. Гўрўгли султон Чамидхондан: — ўзинг кимсан. Бу ерларда нима ишлар билан юрибсан? — деб сўраса: — Меники денгиз орқаси, тоғ орқаси, Чамидхон бор, Ҳаштархон бор, қиз бор, Зулфизар бор. Ким қарар, борар, қарамас, бермас. Ёрти нонга мой қолди Чамбилда, — деб гудурлаб, ерга бир юмалаб, гўнқарға бўлиб, фалакка парвоз қилиб Ҳафтдархон томонга қараб учиб, булдираб, ҳа демай, назардан ғойиб бўлиб кетди.

«Бир нарсанинг учини англагандан кейин у ёгини ўзи тахминлаб билмаса, ундан подшо бўладими, дегандай, Гўрўгли султон қўлига бир пиела шароб олиб: — Қани бу шаробга ким талабгор, — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Холдор маҳрам, Ҳасанхон, Аваз ўғлон ва қирқ йигитга қараб, бир сўз деди:

Бир тоғим Болқондир, бир тоғим Асқар,
Йигитларим, баринг қийилган шунқор,
Бир коса шаробни олдим қўлимга,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Султондирман Така-ёвмит элимга,
Каттакон талабим бордир дилимга,
Бир коса шаробни олдим қўлимга,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Душманларни қириб қонин кечгали,
Ҳар қанчалик мушкулларни ичгали,
Валламат қулидан шароб ичгали,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Тоғу дарёларни кечиб утгали,
Ҳаштархон мулкининг йўлин тутгали,
Шароб ичиб бизни хурсанд этгали,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Ҳаштархон элида бордир Зулфизар,
Анга талаб қилган тикилиб қарар,
Қараган кишига отаси берар,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Зулфизар Ҳаштархон шоҳининг қизи,
Оламда тенги йуқ, яккадир ўзи,
Ўзи эрка, отасининг ёлғизи,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Кўп эмиш оламда унинг хуштари,
Девонадан етди бизга хабари,
Овган ухшар шу гадойнинг ишлари,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Девона кўп гапни билган ухшайди,
Билиб бу ёқларга келган ухшайди,
Хоҳи кофир бўлсин, хоҳи мусулмон,
Биздан мадад талаб қилган ухшайди,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Туман дарёсидай қайнаб-жушинглар,
Баланд-баланд бандаргоҳдан ошинглар.
Гуруғли қулидан олиб шаробни,
Ичиб туриб ундан йўлга тушинглар,
Алиёр-алиёр, қайсинг талабгор.

Гуруғли султон қўлида бир коса шароб, талабгор
бормисан деб шунча қичқирса ҳам, ердан садо чиқса,
чиқди, аммо йигитларининг биттасидан садо чиқ
майди. Шунда қундизи телпак бошида, айни йигирми
ёшида, йулбарс билакли, қоплон юракли, урушга к
ракли, ой юзли, қуралай кўзли, ширин сўзли Ава
хон ўрнидан туриб, Гуруғли валлакатнинг қўлидаги
бир коса шаробни олиб ичиб, даста алиф лом қилиб,
гарданини ҳам қилиб, Гуруғли султонга қараб, бир
сўз деди:

Сўз эшитиб ширин-шакар тилингдан,
Валлакат, косани олдим қўлингдан,
Менга бер, отажон, изин, ижозат,
Ҳаштархонга кетай жунаб олдингдан.

Туқол ёл бедовим миниб олайин,
Ганимлар бошига гавго солайин,

Менга бер, отажон, изин, ижозат,
Бориб Зулфизарни олиб келайин.

Гайратим келганда қайнаб-тошайин,
Шундай чанги сафарларга шошайин,
Менга бер, отажон, изин, ижозат,
Ҳаштархоннинг йўлларига тушайин.

Гайратим келганда гайрат этайин,
Қанча бандаргоҳдан кесиб утайин,
Менга бер, отажон, изин, ижозат,
Ҳаштархоннинг йўлларини тутайин.

Адаб билан сўзлар бунда Авазхон,
Айтган талабгоринг булай, отажон,
Тезроқ бергинда изин, ижозат,
Ҳаштархон элига булайин равон.

Шунда Гўругли Авазхон ўглидан бу сўзни эшитиб: — Углим, кўрар кўзим, агар Ҳаштархон йўлига талаб айлаган бўлсанг, гайрат камарингни белингга бойлаган бўлсанг, бундай узоқ хатарли йўлга тўқол ёл бедовингни минма. Таблага борганда, Гиркўкни абзаллаб миниб олгин, — деб бир неча жойдан тимсол келтириб, шу сўзни айтди:

Болам, ёш ўғлонсан, қайнаб-тошасан,
Ҳар бир ишга ёшлик қилиб шошасан,
Гиркўкни мин, берай сенга ижозат,
Куз курмаган хавфли йўлга тушасан.

Бошқа тулпор бундай йўлга булмайди,
Кунгилдаги айтганингни қилмайди,
Бурунгидан бир гап бордир, жон болам,
Денгиздан нарига борган келмайди,
Фақат бундай чанги ёққа, чирогим,
Гиркўкдай назари тулпор толмайди.

Шуйтиб Гиркўк отни олгин, чирогим,
Устига абзалин солгин, чирогим,
Бир ухшатиб оқ фотиҳа берайин,
Ундан кейин олдимга келгин, чирогим.

Қув Гўругли отанг билар ҳар гапни,
Болам, қўйма асло хулқу одобни,
Бир ухшатиб оқ фотиҳа берайин,
Ҳаштархон юртига қилсанг талабни.

Шунда Авазхон Гўругли султон отасининг истагини билди. Дасти алиф лом қилиб, гарданини ҳам қилиб, Гўругли султон валлаватга қараб таъзим қилди. «Каттадан амр, кичикдан хизмат» деб туриб ташқарига чиқиб, таблаxonанинг олдига борди. Аммо Соқи мирохур таблаxonанинг олдидаги супали айвонда чилимнинг сархонасига майда чўқлардан териб, оқ тамакини тутатиб, гупиллатиб чилимнинг найидан сувириб, чилим-кашликнинг кайфини суриб ўтуриб эди. Бир палла Чамбилнинг тўраси Аваз ўғлон келаётир. Соқи мирохур кўнглида: «Аваз ўғлон Гиркўкнинг табласига бекорга келмас. Гўругли валлават бир хизматга буюрган. Авазхон бу таблага келиб юрган. Ҳа-да, биз ҳам уч-тўрт ой дам олиб, аёлимизнинг олдида бўлиб, пар ёстиққи ёнбошлаб, истироҳат қилиб, чочилиб-ёйилиб оладиган бўлдик-ов», — деб Аваз ўғлонга қараб: — Келинг, болам, Авазхон, — деб қўл қовуштириб, дасти алиф-лом, гарданини ҳам қилиб турди. Шунда бол Аваз Гиркўкнинг таблаxonасига кирди:

Бунда омонат одам жониди(р),
Жонга қўрган булган одам таниди(р),
Одамдан эси кўп жонивор Гиркўк от
Бол Аваздай эгасини таниди.

Булбул сайрар гулни кўриб кулганин,
Ҳеч ким билмас поймонаси тўлганин,
Жонвор Гиркўк сийха тортиб кишнади,
Билиб туриб бол Авазнинг келганин.

Жонивор бедовнинг ёли ёнади,
Бол Авазни кўриб ўқранади,
Бошин пастга солиб, думин уйнатиб,
Эгасига энди бўйсунди.

Бир нечалар хумор кўзин ёшлади,
Болим Аваз Гиркўкини қашлади,
Эркалатиб назаркарда бедовнинг,
Кумуш бандли жиловидан ушлади.

Тулпор ярашади йигит болага,
Миниб кирар булса бозор, қалага,
Гиркўкнинг жиловин ушлаб бол Аваз,
Тайранглатиб олиб чиқди далага.

Ўйноқлаб жонивор наъма айлади,
Жумийиб атрофга назар тайлади,
Жиловидан тутган полвон бол Аваз,
Жониворни якка михга бойлади.

Комил пирдан ҳар ким мадад тилади,
Куйган қуллар гапни-гапга улади,
Сузлай берса ҳар ким ҳам гап булади,
Так-так деб Гиркук отни бол Аваз,
Кокилиман ёл-қуйригин силади.

Ота юртга ошган қилар эрликни,
Бахти кайтган шўрлар кўрар хурликни,
Так-так дейиб Гиркук отнинг белига,
Қўя берди майин ипак терликни.

Усталар ишлатар теша, қиргини,
Назар солган кўрар тогдан бергини,
От белига қўя берди бол Аваз,
Усти уйма, ости мовут чиргини.

Асли мард ўғлонлар қилар эрликни,
Жўмард дерлар доим ширин тилликни,
Так-так дейиб болим Аваз, бол Аваз,
Чиргининг устидан қўйди белликни.

Муллалар уқийди зеру забарни,
Усталар чопади теша-табарни,
Так-так дейиб кўя берди бол Аваз,
Корсони кумуш, тилла қошли эгарни.

Улуғ дебон остонага бош урди,
Сирин айтмай ганимлардан яширди,
Икки узанги иккови ҳам тилладан,
Ярқиллатиб икки ёнга туширди.

Жониворнинг ёл-буйруғи майинди,
Мард ўғлоннинг қилган иши койилди,
Так-так дейиб тортаверди бол Аваз,
Ости юмшоқ ипак патли айилди.

Бир неча санамнинг кобоғи дурди(р),
Худо суйган олар муносиб ҳурди,
Ундан кейин шундай ёзиб ташлади,
Зар сачоқли узи зарҳал довурди.

Булбул шайдо булар гулшан богига,
Ким чидайди айрилиқнинг догига.
Бол Авазнинг ёзиб солган довури,
Тушади ҳайвоннинг бақалогига.

Бедовни тузади оёқдан-бошдан,
Ҳеч камлиги йўқдир йўрға юришдан,
От думига сола берди бол Аваз,
Ўн саккиз куббали карки қуюшқон.

Ҳар куббаси катта эди таркашдан,
Чув-ҳа деса қутилар қанотли қушдан,
От белига торта берди бол Аваз,
Пой тушаб ташланган чигатой пуштан.

Томоша қилинг бол Аваздай кишига,
Тилла ўмулдирик тақди тушига,
Қўтос боғлаб бўйни узун бедовга,
Қирқ куббали юган урди бошига.

Жонвор Гиркўк пулат сувлиқ чайнади,
Безанган сунг гулдай бўлиб жайнади,
Заҳар тилла исфихонни бол Аваз
Обрўй бер, деб энди белга бойлади..

Булбул ошна булар богнинг гулига,
Қарайди интилиб соғу сўлига,
Обрўй бер, деб миниб отнинг белига,
Талаб қилди Шоҳдорхоннинг элига.

Дубилга, қамчини тутиб қўлига,
Не бир хаёлларни жойлаб дилига.
Қуш пушакли найза, парли сари ёй
Ярашибди Авазхоннинг белига.

Камар кисса сари уққа тулганди,
Шуйтиб ёв-яроқдан қўб май булганди,
Ҳаштархондай узоқ ёққа бол Аваз
Зулфизар қиз учун талаб қилганди.

Чоройнадан турли жило кўргизди,
Офтобга боққанлар толдирар кўзди.
Гиркўкнинг жilовин буриб бол Аваз,
Аста-аста майхонага юргизди.

Ботир булса, душман кирмас қалага,
Барча қойил Аваз ўғлон болага,
Билиб туриб фарзандининг келарин,
Гуругли ҳам чиққан энди далага.

Бир неча санамлар зулфини таради,
Том устидан томошага қаради.
Бол Аваз кеп шоҳсупанинг устига,
Отасидан оқ фотиҳа сўради.

Гуругли султон Холдор маҳрам, Ҳасанхон ва қирқ
йигити билан турибди майхонасининг олдида. Ана
шунда Аваз ўғлоннинг сину симбатига қараса, галага
ташланадиган шердай чирпиниб, Ҳаштархондай узоқ
ёққа талаб айлаб, отасидан, шу турган пиру жувон,
югурук-чобонлардан фотиҳа тилаб турибди. Шунда
Гуругли султон бир неча жойлардан тимсол келтириб,
Авазхонга қараб, бир сўз деди:

Гайратим келганда тошиб-тулайин,
Қайда ганим булса лотим олайин,
Ҳаштархонга талаб қилсанг, чирогим,
Кулогинг тут, бир насиҳат қилайин.

Ҳар нимага қайрилмагин, чирогим,
Ҳар нокасни дуст билмагин, чирогим.
Йул-йулакай мунглиқларнинг ҳолига
Кўзинг қисиб, ҳеч қулмагин, чирогим.

Ҳар ерда булсангда манманлик этма,
Бекас, бечоранинг кўнглин оғритма,
Отлиман, деб эшаклига қанқайма,
Бир пиёда чиқса, бесалом утма,
Зинҳор такаббурлик йўлларни тутма.

Зулмман бировдан юлғувчи бўлма,
Ғариблар ҳолига кирғувчи бўлма,
Паҳлавонман, даст-давлатим узун деб
Киши молин тортиб олғувчи бўлма.

Аҳмоқ айлаб, ажва қилма бировни
Тарк айлагин сўзман солиб ўровни,
Зинҳор-зинҳор гапчинозлик¹ қилмагин,
Гапчинозлик ҳалок қилди нечовни.

¹ Сўзчан, бошқаларнинг сўзини тўсмоқ (*Бахши изоҳи*).

Шоирликдан мурод сўзга нақшилиф,
Насиҳат баҳона, қилдим бахшилик.
Ҳаргиз этма ҳеч бировга ёмонлик,
Қулдан келса, яхшилиқ қил, яхшилиқ.

Бекаслар учраса, тумшуқ турмагин,
Ҳажв айлаб зинҳор лабинг бурмагин,
Отинг уйноқласа, кетма узингдан,
Кучим бор деб кучсизларни урмагин.

Бу дунё ҳеч кимга вафо қилмади,
Кунгилдаги уйлаганлар бўлмади,
Жамшид, Фаридунман золу Рустамзар,
Юртни олган шох Искандар қолмади.

Эси борлар магрур булмас жаҳона,
Подшо ҳам, гадой ҳам бир кун равона,
Бир ёғи тугилмоқ, ўлмоқ баҳона,
Шундай қуниб учар бир каптархона,
Қувониб буларми бундай макона.

Шундай кетсанг, биёбонни пастлагин,
Қайда бўлсанг ниятингни ростлагин,
Ҳар душмандан ожиз бўлсанг мабодо,
Эр хизирман қирқ чилтонни эслагин.

Чирогим, чувогим, шундан кетасан,
Поёнсиз биёбон йўлин тутасан.
Ўттиз кеча-кундуз утгандан кейин,
Хайбати зўр бир дарёга етасан.

Асли назар кўрган Гиркўк остингда,
У дарёдан бир хатлашда утасан.
У дарёдан ўтиб тағи юрасан,
Юриб-юриб бир қирликка борасан.

У қирликда қўргондай қип солинган,
Ҳашаматли бир ҳовлини кўрасан.
Ёш боласан, қизиқасан албатта,
Томошага ул ҳовлига кирасан.

У ҳовлида ўтирганди бир пари,
Бошида безакли тилла ҳайкари,
Қўл қувшириб хизмат айлар олдида,
Дев сиёқли бир барзанги заргари.

У заргари юзук, сирга қилади,
Сиргасини паризод синаб олади,
Юзукларни қулларига илади.
Бу гапларни асли билсанг, чирогим,
Чамидхон айлаган афсун-ҳийлади(р).

Парисига боқсанг лаби бўяма,
Боққандан қай югрук кунгил қуяма,
Белин билтинглатиб, қошин учирса,
Тўймагур кўз қараганман тўяма.

Узун сочин мушк сувига ботирган,
Икки зулфин зар сувиман котирган,
Ҳайва билан исмин қўйиб Зулфизар,
Асли сенинг қасдинг қилиб ўтирган.

Эмас жойда болам кетсанг ўзингдан,
Қургошин қўйилар қора кўзингдан,
Қошида ўтирган занги Чамидхон,
Ҳапсинг топиб тушар сенинг изингдан.

Ундан кейин ҳолинг ўсал булади,
Эмас жойда тананг жонсиз қолади,
Чамидхонни билсанг асли жодугар,
Сенинг қалбингга нақл қилади.
Шу ҳийламан исмин қўйиб Авазхон,
Бориб туриб Зулфизарни олади.

Қилган насихатим шудир билиб ол,
Ҳар жойда эслагин бу сўзим дарҳол,
Заргар зангини ҳам парисини ҳам,
Аямай бошига дарров қилич сол.

Шундай қилсанг бошинг омон қолади,
Ундан кейин мақсадинг ҳал булади.
Зулфизарга бориб боқсанг юзига,
Бахтинг ёр бўп, чилтон мадад қилади.

Боргин, болам, билагимни толдирма,
Қайда бўлсанг олгин, аммо олдирма,
Дуогўй отангни, пари энангни,
Ҳар пилла, ҳар пилла ёддан қолдирма.

Қайда бўлсанг бахтинг кулсин, чирогим,
Ол давлатинг олдан бўлсин, чирогим,
Омин деб қўлингни кўтар, чирогим,
Ҳар ерда кел-келинг келсин, чирогим.

Кузимдан оққан ёшим шаш қатор,
Омон бул, омон бул, болам, олла ёр.
Қайда бўлсанг олгин, аммо олдирма,
Ё, илоҳо, омин, оллоҳу акбар.

Холдор маҳрам, Ҳасанхонлар жилади,
Гуруғлиман бирга омин қилади.
Қирқ йигит ҳам шамшод қўлин кўтариб,
Бил Авазинг эсонлигин тилади.

Ким яхши, ким ёмон, олло билади.
Бу ишларга қиз-ўғлонлар жилади.
Бари қўл кутариб, омин айтишиб,
Авазхоннинг омонлигин тилади.

Ана энди Авазхон йўлбарсдай чопиниб, кўзлари ловуллаб ёниб, Гиркўкнинг жиловини буриб, Кучабоб оралаб юриб, Гиркўк жониворни ўйнатиб, сувлигини чайнатиб, Чамбил дарвозасидан чиқиб, туркманнинг поёнсиз чўлига тушиб, Ҳаштархон эли қайдасан, деб излаб, қўшиқ айтиб, овозини созлаб, кетиб бораётир:

Парвардигор паноди(р),
Ҳолин билган донади(р),
Гуруғлидан дуо олиб,
Мард Авазхон жўнади.

Мардни туққан энади,
Асли гавҳар донади,
Элидан бегонади,
Гуруғлидан дуо олиб,
Полвон Аваз жўнади.

Кулга суқсур қўнади,
Баландликдан энади,
Гуруғлидан дуо олиб,
Мард Авазхон жўнади.

Доим тилда саноди,
Ўтли юрак ёнади,

Гуруғлидан дуо олиб,
Полвон Аваз жунади.

Марднинг кўзи ёнади,
Асли гавҳар донади,
Гуруғлидан дуо олиб,
Мард Авазхон жунади.

Куйган, диллар ёнади,
Ичиб сувга қонади,
Гуруғлидан дуо олиб,
Полвон Аваз жунади.

Чакмогига қув олиб,
Меҳтарага сув олиб,
Мард Авазхон жунади,
Гуруғлидан дуо олиб.

Олади-олади,
От сонига солади,
Эр хизирнинг чўлида
Обру бор деб боради.

Белда беллик булқиллаб,
Бедов борар хилқиллаб,
Ён бошида меҳтара,
От чопганда шилқиллаб.

От боради арсиллаб,
Қилич-қалқон қарсиллаб,
От туёғи теккан тош,
Синиб кетар тарсиллаб.

От боради дуруст қуйиб,
Тўрт оёгин жуфт жийиб,
От устида бол Аваз,
Бораётир қувиниб.

От боради интилиб,
Олдинига қимтиниб,
Узоқ йулни калтартиб,
Еб қуйгудай ютиниб.

От солди дикдика,
Қойил бўлинг эрликка,

Иргиб борар жонивор,
Гохи чикка, гоҳ пукка.

Ариқ лабида андиз,
Дарё тубида қундуз.
Қистаб кетиб боради,
Кеча демайин кундуз.

Мард кийими банотди,
Дол бедовин уйнатди,
Устидаги либоси
Турт элли чангга ботди.

Хом эканди Гиркук от,
Ошпоқ кўпикка ботди.
Кам-кам узин тузатди,
Гарданини узатди,
Шундай қистаб жонивор,
Кеча-кундуз йўл тортди.

Қистагандан қистади,
Гоҳ баланд, гоҳ пастдади,
От чопмоққа бол Аваз
Гуруглидан устади.

Кун кейнидан кун утди,
Тулпорнинг жони қатти(қ),
Босган изи тулпорнинг
Қуюндай чангиб кетди.

Текис келса бўшатди,
Нишаб келса тўхтатди,
Шундай қилиб бол Аваз
Кеча-кундуз йўл тортди.

Йўл келса йургалатди,
Қир келса қиялатди,
Шундай қилиб бол Аваз,
Кеча-кундуз йўл тортди.

Ариқ келса иргитди,
Адир келса жилпитди,
Шундай қилиб бол Аваз
Кеча-кундуз йўл тортди.

Бир жойда дам олмади,
Бирам тўхтаб қолмади,
От устидан бир замон
Тушган дами бўлмади.

Кун утганни билмайди,
Бирам ором қилмайди,
Ҳар бир хавфу хатарни
Ҳеч кўзига илмайди.

Биебонни оралаб,
Борар йулин саралаб
Адашмай деб оқшомлар,
Темир қозиқни қоралаб.

Туман бўлса, тахминлаб,
Шу ёқдир деб ҳукминлаб,
Шамолнинг юришидан,
Борар ёғини жуплаб.

Сувлари адо бўлди,
Чарчади, фидо бўлди.
Бир ой юрмак ҳазилми,
Йулдан ҳам зада бўлди.

Ол-ол юрди, ол юрди,
Озгина эмас, мўл юрди,
Шуйтиб қистаб бол Аваз
Бир ой чоқли йўл юрди.

Тингланг сўзим саросин,
Бу дostonим сирасин,
Бир ойдан кай бол Аваз
Олди дарё корасин.

Агдарилиб окар дарё пастига,
Қулоқ солинг сўзимнинг пайвастига,
Бир ой чоқли йўл юрган сўнг бол Аваз,
Етиб борди бир дарёнинг устига.

Авазхон шундай бир қирликка чиқиб қараса, бир ҳайбатли азим дарё кетиб бораяптики, ҳеч қўйинг. Авазхон шунча мамлакатларда юриб ҳали бунчалик азим дарёни кўрмаган эди. «Оббо, отамнинг нишон

берган дарёси шу экан-да. Энди бундан Гиркўк кечиб ўта олармикан», — деб пича қўрқиб Гиркўк жониворга қараб: — Юмшоқ баданингга бир қамчини берсам, шу турган азим дарёдан ўта оласанми? — деб шу сўзни айтди:

Чилтоннинг қулидан чиққан, Гиркўк от,
Бир чўпчишда ўтарсанми дарёдан,
Қамчи берсам, ҳой жонивор, чатингга,
Ўтарсанми шу ҳайбатли дарёдан,

Сенга минганимда бахтим ёр бўлса,
Умрим кунларидан ҳали бор бўлса.
Ҳар ерда эр Хизир мададкор бўлса,
Бир чўпчишда ўтарсанми дарёдан.

Бурунги, ҳозирги одатинг бошлаб,
Турт оёгинг бирданига жуфт ташлаб,
Мен турсам жиловинг тортиб тарашлаб,
Ўтарсанми шу ҳайбатли дарёдан.

Келибман туркманнинг чўлидан ошиб,
Неча-неча туманларда адашиб,
Эгаринг қошига турсам тармашиб,
Бир чўпчишда ўтарсанми дарёдан.

Бу дарёнинг йуққа ухшар поёни,
Нарёққа утгали йуқдир имкони,
Эй, отамнинг ақли расо, ҳайвони,
Ўтарсанми шу ҳайбатли дарёдан.

Тулпор деган қимтинмоққа тапнади(р),
Ҳар пилла тўдага талаб кишнади,
Авазхоннинг сўзларини эшитиб,
Нармон қараб бир дечсиниб кишнади.

Шунда Аваз мард хам қайнади-жушди,
Кучига куч келиб Гироти тошди.
Гиротга от гайрати улашди,
Гиркўкнинг жиловин нармон тўғрилаб,
Сувни кечмак бўлиб дарёга тушди.

Дарё суви бу кўтарилиб кетди,
Сонсиз адр, қирдай бўлиб елади.

Шовуллаган сувнинг оқиш овози,
Ҳар қандай одамнинг ақлин олади.

Доно мавлон энди узи билади,
Аваз хаққа таваккални қилади.
Бир бугат сув босиб келса мабодо,
Гиркўк билан иккови нобуд бўлади.

Гиркўк бугат сувдан ошиб боради,
Тулқинларнинг зарбига чап беради,
Секин-секин кутарилиб ҳавога,
Қирқ олчинча баландликдан юради.

Таваккалчи муродига етади,
Уйчи ўйлай-ўйлай охир кетади.
Асли назарқарда Гиркўк жонивор,
Шундай қилиб ул дарёдан ўтади.

Килкили келганга бари келишди,
Муроду мақсадга ҳам қовушди,
Қирқ газ баланликдан пастлаб жонивор,
Бориб нарги яйпон қирликка тушди.

Ана шу қирликда Авазхон Гиркўкдан тушиб, бедов-
га бир дам бериб, узи пича дам олиб овқатланиб, Гир-
кўкнинг абзалини бошқатдан ўхшатиб, айил-пуштани-
ни созлаб олиб, тағи бедовнинг белига миниб, Хаштар-
хонни излаб кета берди.

Юриб тулпор толами,
Ора йулда қолами,
Шунда қолиб кетдирсак,
Қушигимиз чалами.

Тагин нармон жўнади,
Йул жабрига кўнади,
Мулгиб, мулгиб йўлларда,
Уйқусига қонади.

Жарлар ирғиб, сой кечди,
Қўриқ кечиб, қир ўтди,
Шундай қилиб бол Аваз,
Тагин хафта йўл юриб,
Баланд дўнгликка етди.

Шудгорлар ётибди дўнгнинг остига,
Ям-яшил жавдари битиб пастига,
Шу баландликман юриб бол Аваз,
Ётиб борди бир ховлининг устига.

Ана шунда Авазхон: «Отам нишон берган ҳовли шу бўлсамикан?» — деб у ҳовлига қараб бора берди. Энди гапни Чамидхондан эшитинг.

Чамидхон ром кўриб: «Гуругли султон Зулфизарни ким олиб келади деб талаб солса, қошида қўлқаноти булган Авазхон Гуруглидан ижозат олиб, Гиркўк отига миниб, бу ёқларга келади. Авазхон асли назаркарда алплардан бўлганлиги учун бир ухламас, қирқ кечаю қирқ кундуз ухламайди. Бир ухласа, ўн кечаю ўн кундуз ухлайди. Авазхон Чамбилдан чиқиб жунагандан кейин Ҳаштархонга ҳафтанинг йўл қолганичалик ерга-ча қирқ кунлик йўл. Ана ўша жойга келиб бир тўхта-са, Авазхон ухлаши мумкин. Ана шунда бир бало қилиб, Авазхоннинг корини қиларман. Уни ўлдириб, терисига кириб, Авазхон бўлиб бориб, бир бало қилиб Зулфизарни ўзим оларман», — деб бир қизни йўлда тутиб олиб кийинтириб, қўлдан Зулфизар қилиб, икки зулфини зарга ботириб, сочига мушку анбар сепиб қо-тириб, ўзи бир юмалаб, Занги заргар суратига кириб, Авазхоннинг келар йўлида илму жодугарлик билан бир ҳовли бино қилиб, Чамидхон сирга ва узук ясаётган Занги заргар бўлиб, ҳалиги қиз билан пайт пойлаб, қизга ҳам ўргатадиганини ўргатиб, иккови тура берди.

Авазхон ҳовлига шундай рав бўлиб қараса, дарвоза очиқ турибди. Дарвозанинг тўғрисида бир катта пешайвонли уйнинг айвони бўлиб, ана шу айвонда остига жулқурс гилам, устидан қалин кўрпаларни тўшаб, икки ёнига иккита ёстиқни қўйиб, бир келбати жуда келишган, сочини мушку анбар билан қотирган, зулфини тилланинг сувига ботирган, узун сочли, қалам қошли, сурма кўзли, паризод менгизли нозанин худди подшоларнинг қизига ўхшаб, зарбобга ўралиб, товус-дай таралиб, минг ишва-ноз билан гоҳ чиккасига, гоҳ пуккасига буралиб ўтирибди, олдида бир хонтахтанинг устида катта тилла лаълининг ичида тўққиз хил лазиз таом, тўққиз хил ширавор турибди. Ҳар замонда қўлини узатиб шираворлардан олиб, олдидаги қирмизи чойнакдан машҳади пиёлага озроқ чой қўйиб, чойни қулт эткизиб ютиб, оппоқ томогани гимиллатиб, лаби-

ни жимиллатиб утирибдики, ҳеч қўйинг. Тугрисида остида эски шолча, шолчанинг устидан бир ялп этар яланг пўстак тўшаб олган, устида пўстин, бошида ёргоқ теридан бўлган дўппи, оёғида ёргоқ махси, олдида бир қўл кўрикча¹, кўрикчага озгина оловни пиш-пиш эткизиб босиб, кичкина тушчага кичкина болгача билан чиқ-чиқ этиб уриб, кўрикчанинг дами билан оловдан бўшаб чиққан олтин ёки кумушни чўзиб бармоққа ўхшаш кам-кам ингичкариб кетган узун қолипга ўраб, бир барзангисифат заргар ҳа деб узук қилиб ётибди. Шунда Авазхон бу манзарани кўриб, ақли лол бўлиб, айниқса, парисифат қизга маҳлиё бўлиб: «Агар шу қиз отам айтган ҳийвогар² пари бўлса ҳам, Зулфизардан ҳеч камлиги йўқ. Балки Зулфизардан зиёд экан. Йигит деган олдидан чиққан нақдини кўриб кета берадимикан? Ол-ол, бундай қулай гагиртаклар йигит кишиларга жуда кам учрайди деб, — юрагини шайтон қитиқлаб Раҳмон бўлса: «Йўқ, шошма, аввал қизни синаб кўр. Сабр қилсанг, гўрадан ҳоява пишади» деганку», — деб, нафси яна: «Олдида бир қўлидан чумчуқ ўлмайдиган занги қулдан бошқа киши йўқ. Шундай покиза гавҳар шамчироқни қўлга олиб, ҳеч бўлмаса бир муччи-қучоқ қилиб, бир кеча олдида қолиб, мақсадни ҳосил қилиб кетмай жонинг йўқми?» — дегизиб юрагини туртибди. Шуйтиб, Авазхон дарвозадан қараб, қаққайиб турса, у парисифат қиз Авазхонга қараб, маргулини бураб, биқинига қўлини тираб, қошини қоқиб, ишваю карашма билан Авазхонга қиё боқиб, бир сўз деди:

Жамолим келбати кўкда мисли ой,
Дийдоримга боқмай кетган жонга вой.
Ўзим шоҳман, қулим бўлса Чапарвой,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Қоматим мисоли ўрам гулдаста,
Тилим асалдайин, лабимдир писта,
Сендай чанги йигитга мен ҳавасда,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Сочим мушку анбар, белимдир толма,
Зулфларим зардандир, юзимдир олма,

¹ *Курикча* — кўра, заргар ва темирчиларнинг металл эритадиган оташдони.

² *Ҳийлагар*.

Кел, қучоқла, вой-вой, ўзимдан қолма,
Яхши йигит, мендан бошқани олма,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Кўзим шаҳло, қалам қошим учқудир,
Нозим баланд, толма белим қучқудир,
Тилим ширин, болдай суриб ичқудир,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Нима хаёл келтирасан ўйингга,
Ҳар ҳолда муносибдирман бўйингга,
На килсанг ҳам, ихтиёр раўйингга,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Қараб олгин қаддим баланд-пастига,
Богбон бўлгин олмазорим остига,
Қўйган қадамларинг дийдам устига,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Мени олгин, берай ўз ихтиёрим,
Ҳада айлай богда пишган анорим,
Зулфизарман, кеча-кундуз бўл ёрим,
Хуш келибсан, ана манзил, ана жой.

Бу сўзни паризод айтди. Шунда Авазхонга ақли айтди: «Эй, Авазхон, сенга отанг жўнаётганингда нималар деб насиҳат қилган эди. Бир ёққа қаратиб ўқ отилса, йўлда бораётганда бўш кетса, нишонага бориб тегмаслиги турган гап. Мен ўзим бу ёқларга Зулфизар деб келиб туриб, бу Зулфизарга ўхшаган қизга қайрилиб, ўзим ахтариб келаётган ҳақиқий Зулфизардан айрилиб қоламанми», — деб ўйлаб, тагин уйқуси тутиб, кўзи мулигиб, зўрга кўзини очиб: «Таваккал энди. Ё буд бўлар, ё нобуд бўлар,» — деб исфиҳони ханжарини гилофидан суғуриб қизни ҳам, қошидаги Занги заргарни ҳам чопиб ташламоқчи бўлиб, хез қилиб олдига бора берди. Шунда қараса, ҳалиги Заргар занги дарров бор буюмларини йигиштириб, бир халтага солиб, халтани бўйнига осиб, бир юмалаб қузгун-қарга бўлиб, фалакка парвоз қилиб учиб кетди. Қузгун-қарга учиб кетгандан дарров Авазхоннинг уйқуси барқ этиб очилиб кетди. Қараса, ҳалиги парисифат қиз аввалгидай малика эмас, таптақир далада кўккина оддий кўйлак кийган сарғичгина ўртача бир қиз турибди. Шунда қиз Авазхонга қараб, бир сўз деди:

Қўлинг сақла, бир канизинг булайин,
Хамиша олдингда хизмат қилайин.
Бор десанг, ҳар ерга бориб келайин,
Одил ўғлон, раҳм айла, ўлдирма.

Эмас жойда паймонамни тўлдирма,
Ханжар билан осий кўнглим тилдирма,
Бу яланг саҳрода лошим қолдирма,
Одил ўғлон, раҳм айла, ўлдирма.

Мен бир деҳқон қизи, йўлда тутилдим,
Жодугар илгига банди этилдим,
Сабаб бўлдинг ул ёмондан қутулдим,
Одил ўғлон, раҳм айла, ўлдирма.

У золим келиб менинг қўлим бойлади,
Зулфимга зар сувин ёқиб тайлади,
Бояги гапларни таълим айлади,
Одил ўғлон, раҳм айла, ўлдирма.

Билдим сени Ҳаштархонга борасан,
Бориб туриб Зулфизарни кўрасан,
Иймонинг зўр боқсанг, бардош берасан,
Одил ўғлон, раҳм айла, ўлдирма.

Бир мунглиқ муштипар деҳқон қизиман,
Келган эдим ул золимнинг сўзиман.
Амир қилсанг, хизматкоринг ўзимман,
Одил ўғлон, раҳм айла, ўлдирма.

Авазхон деҳқон қизнинг сўзини эшитиб, бу гапларнинг бари Чамидхон жодугарнинг ҳийласи эканини билди. «Асли хон отам бу гапларни олдиндан билган экан. Шуйтиб менга кароматли насиҳатини қилган экан. Пок бўлмаса, иш ўсал бўлган экан. Бундай хатардан қутулган жоним фойдага қолган экан. Шуйтиб бу гаплар биз учун қулай бўлган экан», — деб ўйлаб ханжарини гилофига қайтариб солиб, қизга тасалли бериб, узангига оёғини тираб, мўйловини бураб, бир сўз деди:

Баён этдинг, билиб олдим ҳолингни,
Қўрқма, синглим, мендан ҳарос¹ айлама,
Золим айёр тутган экан қўлингни,
Деҳқон қизи, мендан ҳарос айлама.

¹ Ҳарос — қўрқув.

Одил турган жойга золим йулолмас,
Йулаган пилла ҳам бир иш килолмас,
Хақман ноҳақ ҳеч вақти тенг келолмас,
Қурқма, синглим, мандан ҳарос айлама.

Ҳар амирга керак сендай гажакдор,
Мен билмайман асли нима уйинг бор,
Ҳозирча бул бунда менга хизматкор,
Деҳқон қизи, мандан ҳарос айлама.

Жодугардан халос этдим бошингни,
Очиқ-ойдин қилдим тегра-дўшингни,
Оқизмагин хумор кўздан ёшингни,
Қурқма, синглим, мандан ҳарос айлама.

Сабаб билан келди бунда Авазхон,
Шуйтиб булди, э, қиз, мушкулинг осон,
Энди ҳаргиз булма хотир-паришон,
Деҳқон қизи, мандан ҳарос айлама.

Мен қарайман ихтиёру раъйингга,
Хоҳласанг берайин тенгу пойингга,
Элтиб қўяй аввал келган жойингга,
Қурқма, синглим, мандан ҳарос айлама.

Шунда Авазхондан деҳқон қизи бу сузларни эшитди. Ундан кейин қиз юрагини босиб олиб, Авазхоннинг адолатли ҳақиқий ўғлон эканини билиб, Авазхонга қараб, маргулини бураб: — Асли мен уйимдан қузиқорин териб келишга чиққан эдим. Далада бояги жодугарга йулиқдим. У мени тутиб олиб ўргатадиганини ўргатиб, қўлдан ясаб, «ҳозир шу ерга бир подшозода келади. Сени ушанга бераман», — деб алдаб, шу ерда жодугарлик билан бир ҳовли бино қилиб, ўзи заргар суратига кириб ўтирди. Энди булса, у жодугарнинг жодуси синди. Сенинг ҳам, менинг ҳам кўнглимиз ташвишдан тинди. Энди сен менга оғалик қилиб мени келган жойимга элтиб қўядиган бўлсанг, мен ҳам сенинг мени жодугарнинг қўлидан халос қилиб, менга яхшилик қилганинг учун сенга пича хизмат қилиб, бир жойни нишон бериб кетай, — деб Авазхоннинг олдига тушиб, бир-икки қирдан ошиб, узоқдан бир жарлик жойни кўрсатиб. — Ана уша жойнинг этагидаги оз-моз тутун билиниб турган нуқтага борсанг, ўғриларнинг подшо-

ҳининг макони бор. У ерда менга ухшаган муштипар қизлар, қанча йигитлар, савдогарлар банди бўлиб ётибди. Бориб, худди мени жодугарнинг қулидан халос қилгандай, уларни ҳам ўғриларнинг қулида халос қил. Бандиларнинг ичида Давлат деган бир йигит бор. У менга хуштор эди. Аҳволимиздан отам ҳам, онам ҳам хабардор эди. Энди бу ёгига менга жавоб бер. Мен ўзим овулимга кета бераман. Агар Давлатни ўғриларнинг қулидан қутултириб юборсанг, у ҳам ўзи бизларникига етиб боради. Ундан кейин муроду мақсадга етишимизни ўзимиз биламиз, — деб турди. Шунда Авазхон. — Мен аввал сени уйингга яқинроқ кузатиб қўяй. Мабодо Чамидхоннинг қулига таги тушиб қолиб, ё булмаса, ўғриларнинг қулига тушиб қолиб, ҳалок бўлиб кетсанг, мен номард бўламан. Юр энди уйингга қараб йўл бошла, бошқа гапларни ташла, — деб қизни ияртиб учтўрт сойдан ошди. Қиз: — Ана бизнинг овул. Бу ёғи ўзим қўзиқорин териб юрадиган жойлар, — деганидан кейин Авазхон: — Булмаса, омон бул. Агар ўғриларнинг ўртасидан Давлатни топсам, олдингга юбораман, — деб қиз билан хўшлашиб, Гиркўкнинг жиловини буриб, орқасига қараб қайтиб кетди.

Шуйтиб, Авазхон қиз нишон берган жарликни этаклаб, уч тошлар чамаси йўл босиб, бир катта дарвозали қурага етиб борди. Қўранинг девори ун бир пахса баланд экан. Дарвоза булса, қулфланган. — Қани, бошқа ёқдан ичкарига кирадиган огиз бормикан», — деб қўранинг сиртидан айланиб кўрди. Қўранинг орқа томони қирлик бўлиб, таги нишоб, саноқсиз кўп тўла экан. Бу ёғидан қараган одам қўранинг ичини жовлик кўрса бўлар экан. Урталикда икки томони ҳам пешайвонли, тахминан қирқ болорли хона турибди. Ҳеч ким кўзга кўринмайди. Фақат у хонадан гижжак товуши келади. «Ўғриларнинг подшоҳи шу хонада йигитлари билан базм қилиб, ичкиликбозлик бўлиб ётган булса керак», — деб Гиркўкнинг жиловини буриб, қамчини бериб, пастга қаратиб қўйиб юборган эди. Гиркўк жонивор ҳам дик этиб бир сақраб, баланддан қўранинг ичига тушиб қўйди. Шунда Авазхон пешайвонли хонага қараб, узангига оёғини тираб, бу хонада тирик жон бормисан, — деб сўраб, бир сўз деди:

Созу суҳбатларга дусту ёрмисан,
Мусофир меҳмонга талабгормисан,

Узоқ йўлдан ҳориб-чарчаб келаман,
Сўйлашмакка бирор одам бормисан?

Сузласам сингади сўзларим тошга,
Бир жондор йўқ бунда савол сўрашга,
Қулогимга чалинади хириллаб,
Билмайман гижжакми ё бир бошқа.

Бу ердаги бари ўгри, безори,
Одамларга теккан жабру зарари,
Ичкилик бор бўлса, биз ҳам талабгор,
Бун келаман узоқ йўлдан хумори.

Бедовимни дўнг адирда елганман,
Мен барингнинг кирдорингни билганман,
Сийласанг, меҳмонман, бўлмаса, ёвман,
Шуйтиб бунда талаб солиб келганман.

Чамбилдир диёрим, отим Авазхон,
Таслим бўлмасанглар, солай тўполон,
Чиқ баринг, э, баччагарлар, далага,
Улишга лойиксан, ҳамманг беимон.

Шунда ичкаридан бир калласи яланг одам довдираб чиқиб: — Оҳа-оҳа, отдан туш. Ароқ бор, шароқ бор, ўйин гиж-гиж, — деб зўрга гапириб, қўлини сермаб, таги довдираб ичкарига кириб кетди. Авазхон ўзига ўзи айтди: «Бу баччагар ўғриларнинг бари маст-аласт экан. Ҳеч ким билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Булар дарвозамиз берк, қўрамизга ҳеч ким кела олмайди, деб бари оламдан беҳабар, ўз ҳавонига наша қилиб, асир қизу жувонларни ўйнатиб ётганга ўхшайди. Мен аввал тўлаларни бир-бир кўриб чиқай. Қани, нима гаплар бор экан», — деб Гиркўкдан лип этиб тушиб, Гиркўк жониворни бир якка миҳга боглаб, бир тўланинг эшигини очиб ичига кирса, унта от боғлиқ турибди... Бу тўладан чиқиб, иккинчи тўлага кирса, бу тўлада ҳам унта от боғлиқ турибди. Шундай қилиб, тўрт тўлага кириб чиқиб, қирқта от боғлиқ турганини кўрди. Яна бир неча тўлаларга кириб, бир хилларида қора мол, сўқим, бир хилларида гулми қўй, сўқимларни кўрди. Бир хил тўлалар шундай қимматбаҳо кийимлар, бир хил тўлалар шундай қимматбаҳо буюмларга тўла экан. Тагин бир тўлага кирса, ичида тотор, қалмоқ, ўрис, чурчут асир

аёллар. Бир хиллари хамир кесиб, бир хиллари гүшт туфраб, иш қилиб ҳар қайсиси бир нимага машғул бўлиб ётибди. Шунда Авазхон у асир аёлларга қараб, бир сўз деди:

Хорманглар, ҳорманглар, қизлар, ҳорманглар,
Виждон сақлаб ёмон йўлга борманглар,
Толмас қўлни ҳаром ишга қорманглар,
Опалар, сингиллар салом сизларга.

Бир-бирдан зиёда, олма, олингиз,
Юракда ғам, аммо ишда қўлингиз,
Тангри очсин боғлиқ бўлган йўлингиз,
Опалар, сингиллар, салом сизларга.

Қувноқ юзларингиздан гуллар уялур,
Босган изингиздан атир қўзгалур,
Адолат бор ердан зулм йўқолур,
Опалар, сингиллар, салом сизларга.

Бундан буёқ уйнадинглар, кулдинглар,
Ўғрилар илгидан халос бўлдинглар,
Бас етади шунча ҳориб-толдинглар,
Опалар, сингиллар, салом сизларга.

Гурўгли ўғлиман, исмим Авазхон,
Бермайин деб келдим золимга омон,
Озодлик етишди, бўлинг шодумон,
Опалар, сингиллар, салом сизларга.

Авазхоннинг бу сўзини асир аёллар эшитиб, бари бирдан қувониб, йиглаб юбордилар. Авазхон дарров бориб асир аёлларнинг бари билан кўришиб, уларга дилдорлик бериб, барини ияртиб далага олиб чиқди. Тагин бир-икки тўлаларни кўриб-кўриб чиқдилар. Бу тўлаларда нор туялар, озик-овқатлик: бугдой, гурунч, арпа, ун, мой, гүштлар тўла экан. Тагин бир хил тўлаларда беда, сомон солиб қўйилган экан. Асир аёллар Авазхонни бошлаб тагин бир тўлага кирдилар. Кирса, бир тўлада занжир, кишан, эговлар тўлиб-тахланиб ётган экан. Шу ердан асир аёллар бир неча эгов олиб Авазхонни энг сўнгги тўлага олиб кирдилар. Бу тўлада қирқ чоқли йигит ва ўрта яшар одамлар темир қуванларга қуванланиб қўйилган экан. Аёллар бориб барини бир бо-

шидан темир куванларини эговлаб қирқиб, бир соатга қолдирмай, ҳаммасининг қўл-оёқларини банддан озод қилдилар. Ундан кейин бориб асирлар Авазхон билан қучоқлашиб кўришиб, бари ўғриларни шу мастлик пилласида қўлга олмоқчи бўлиб, бари бирдан ёпирилиб ўғрилар базм қилаётган хонанинг даҳлизига кириб боришиб, у ерда осиглиқ турган ўғриларнинг анжом-аслаҳаларини битта-биттадан олиб, ичкарига кириб бордилар. Маст-аласт бўлиб, бир-икки асир қизларни уйнатиб, гижжак чалдириб ўтирган ўғриларнинг ҳуши бошидан учиб, кўзлари бақрайиб, оқрайиб, тос тепасига битиб қола бердилар. Бари йигитлар олиб борган занжирлари билан ўғриларни банд қилиб ола бердилар. Авазхон бўлса, ўғриларнинг подшоҳини боғлаб олмоқчи бўлди. Аммо баччағар ўғриларнинг подшоҳи кўп зўр экан. Мастлик ҳолида калласини ялангбошлаб, туртиб йиқитмоқчи бўлиб, калласини ҳар ёққа сермаб кела берди. Авазхон ҳам бўш келмай, ўғриларнинг подшоҳини маҳкам қисиб, бир нуқиб ерга ётқизиб, қорнига бир-икки тепиб, занжирлаб ташлаб: «Сенинг иложинг осон эди-ку, лекин бобонг ҳазрат Жалтонгнинг арвоҳини ҳурмат қилдим-да,» — деб барча ўғрилар қатори подшоҳини ҳам элтиб тўлага солиб қамаб қўйди. Ундан кейин Авазхон барча озод бўлган асирларни тўплаб, Ҳаштархонга бораётган йигирмата савдогардан бошқаларини йўлда авбошлик-бебошлик қилмасдан ўз овулларига боришларини тайинлаб, йигирма савдогарнинг молидан бошқа қўрада тўпланган нарсаларни уларга бўлиб, тўғри тақсим қилиб, барига жавоб бериб юборди. Чамидхоннинг чангалидан қутилган деҳқон қизининг ошиғи Давлат ҳам ўз қишлогига бир от, анжом-аслоҳаси билан бешта боқма қўй, бир боқма новвос, минг танга пул, бир хуржин алак ва парча ўлжали бўлиб қайтиб кетди, қишлогига бориб ҳалиги қизга уйланиб мурод-мақсадига етди. Бу ёқда Авазхон Ҳаштархонга борувчи савдогарларга қараб, бир сўз деди:

Асли мен Булгордан бунда келаман,
Ҳар қаерга борсам амрим қиламан,
Сизларман сафарга бирга бораман,
Шухратли Сайдулло ҳазрат бўламан.

Пири йуқлар булса пирлик қиламан,
Кароматман киши жонин оламан,

Ҳаштархонга ният қилиб бораман,
Атоқли Сайфулла ҳазрат бўламан.

Асли Булгор шаҳрида ўсганман,
Қайда золим бўлса йулин тўсганман,
Тулпор миниб, совут-қалқон осганман,
Емон кўрсам таппа тутиб босганман.

Ошиқларнинг юрак-бағри тилинди,
Саҳар пилла гартак кўзи илинди,
Бу қўрада қанча мазлум ётгани
Ҳақдан амр келиб, менга билинди.

Неча мазлум саҳар дуо қилганди,
Худо даргоҳига қабул бўлганди,
Ҳақдан амр келиб мендай ҳазратга,
Бу қўрага каромат қип келганди.

Баринг энди ҳаққа шукур қилинглар,
Йигирманг ҳам менга мурид булинглар,
Мен олдин юраин, сизлар ияриб,
Урод ўқиб йўлда жаҳр солинглар.

Банддан қутулдинглар булиб баҳона,
Ҳар ерда қўллаган қодир яғона,
Қани энди баринг тушиб орқамга,
Ҳаштархон бўлайин бундан равона.

Булгорлик Сайфулло ҳазратнинг номини фақат узоқдан эшитиб юрган савдогарлар: «Ҳа, ўзи ҳам Сайфулло ҳазратдан бошқа ҳеч ким бу золимлардан бизларни қутултира олмас эди-да», — дейишиб барилари Авазхоннинг этагини кўзларига сурта бордилар: — Майли, афандим, Ҳаштархонга сиз билан бирга борамиз. Нима десангиз, айтганингизни қиламиз. Энди сўфий бўламиз. Банддан қутулгандан бу ёғи бизларга фойдага қолган зиёда умр, — дейишиб, бари бирлашиб, добирлашиб, туяларига юкларини ортишиб, қатор қилиб, дамбир-думбур бўлишиб, ҳар қайси бир отга миниб, билганлари урод ўқишиб, билмаганлари ҳа-ҳа, омин, дейишиб, Авазхонга эргашиб, қўранинг дарвозасини очиб, бари Ҳаштархонга қараб равона бўлдилар.

Шуйтиб, йўл юриб, йўл юрсалар ҳам, мул юриб, йўл-йўлакай «Элдан бурун ногора» дегандай Сайфулло

ҳазрат Ҳаштархонга қараб бораётган эмиш. Ана утар эмиш, мана утар эмиш, дейишиб, қаерда бўлса, Авазхонни иззат-икром билан тушириб, йигирма кишиси билан қўшиб, меҳмон қилар эдилар. Мишга-миш қўшилиб, бир манзилда «Асли шу йигирма киши асир эканмиш, Сайфулло ҳазрат Булгорда ўтирса, худодан овоз келиб, каромат қилиб, фалон манзилдаги асирларни бориб қутултирган эмиш. Ундан кейин Сайфулло ҳазрат отига миниб, кўз очиб юмгунча бўлмай, асирларнинг устига етиб келган экан. У ердаги жамъи золимларни ўлдириб, бари асирларни қутултириб олган экан. Шундан бери асирларнинг бари Сайфулло ҳазратга мурид бўлиб қолган экан. Энди Ҳаштархонга борар эмиш, подшоҳни кўрар эмиш. Бир каромат билан Зулфизарни одамлар кўрса ҳам беҳуш бўлмайдиган қилиб қўяр эмиш. Авлиё одамга бундай ишлар нима деган гап», — дейишиб борган сайин Авазхонга кўпроқ одам эргаша беради. Йўлда ҳеч ким Авазхондан қўрқиб; «Балки ўйлаганимизни ҳам Сайфулло ҳазрат олдиндан билиб бораяпти», — дейишиб бирор масала сўрай олмас эдилар. Бўлмаса, сипоҳликда юрган Авазхон эшон ҳазратларининг савол-жавобини нима билсин. Фақат сиёсатни қўлдан бермай, жўртага Сайфулло ҳазрат бўлиб бораяпти. Шуйтиб Авазхон эргашган кишилар билан тўрт юз кишини эргаштириб, Ҳаштархонга етиб борди. Ҳаштархон подшоҳи ҳам аллақачон Булгордан Сайфулло ҳазрат келар эмиш», — деб эшитиб, барча аъён-давлатини пешвоз чиқарган эди. Подшонинг ўзи ҳам сарбозлари билан сурнай-карнай қўйиб, Сайфулло ҳазратни кутиб олмоқ учун Ҳаштархондан далага чиқди.

Шу вақтлар кўклам фасли бўлиб, Зулфизар қирқин канизлари, хўжа сарой ошпазлари билан саҳрога овга чиқиб, қирқ кун сайил баҳор этмак учун бир жойда сарпарда ўтовлар тиктириб, шу сарпарда ўтовларига яқин ерларда ов қилиб, човкон ўйнаб, кўкламнинг гаштини суриб юрар эдилар. Аммо Сайфулло ҳазратнинг Булгордан Ҳаштархонга юзланиб келаётган эмиш, деган хабарини Зулфизар ҳам эшитган эди. Зулфизар хизматкорларидан йўлга чиқариб, Ҳаштархонда биринчи бўлиб, ҳаммадан аввал Сайфулло ҳазратни ўзим меҳмон қилсам, деб ният қилган эди. Авазхон тўрт юз киши билан Зулфизар тайинлаб қўйган хизматкорларнинг устидан бориб қолди. Қараса, уловларини ўтга қўйган уч-тўрт кайвони аёллар ўтирибди. Белларидан

зарли путаларидан подшоликнинг хўжасаройлари ёки канизаклари эканлиги билиниб турибди. Авазхонни тўрт юз киши билан кўргандан бари ўринларидан туриб, дасти алиф-лом қилиб, салом бериб, аёлларнинг ичидан бири сўзга чечанроғи Авазхонга қараб бир сўз деди:

Ассалому алайкум, булғорли меҳмон,
Бринг карам айлаб, чорлар малика,
Босган изингизга бўлайлик қурбон,
Буёққа марҳамат, чорлар малика.

Афандим, донгингиз олам кетибдир,
Подшоҳнинг ҳам қулогига етибдир,
Ҳаммадан ҳам аввол меҳмон этгали,
Зулфизар маликам ният этибдир.
Юринг карам айлаб чорлар малика.

Маликам нияти зое бўлмасин,
Бизлардан ҳам тағи кўнгли қолмасин,
Канизаларни эринчаклик қилган, деб
Юрагига шундай тугун олмасин,
Бу ёққа марҳамат, чорлар малика.

Зулфизар маликам жуда бир эрка,
Утовида қирқин канизман бирга.
Нияти шу сиздай олий ҳазратни,
Ўзи хизмат қилиб ўтқизар турга,
Юринг карам айлаб, чорлар малика.

Зулфизарнинг деса, дегани ўрол,
Подшо ҳам келади шунда бир маҳал,
Номаҳрам бир қизга меҳмон булдим, деб
Тағи уйлаб қолманг, ҳазрат, бемалол,
Бу ёққа марҳамат, чорлар малика.

Ҳалиги аёл югуриб келиб, Авазхоннинг узангисини кўзига суртиб, Гиркўкнинг жиловини маҳкам тутиб, Зулфизарнинг сарпарда ўтовлари тикилган ёққа қараб юра берди. Авазхон ичида: «Худо бераман деса, ўзи ўралашиб кела беради-да. Ана энди Зулфизарни ҳам осон кўрадиган бўлдик», — деб марқабага борган бўлиб¹ журт-тага дим индамай, кўзини юмиб, Гиркўкни ўз ихтиёрига

¹ Сўфилар кўзини юмиб, ўзлигини худога ҳавола қилмоқ. (*Бахши изоҳи*).

қўйиб бораётир. Хизматкор аёллар булса: «Ҳазрат осонгина бу ёққа райи қилди. Бизларда гуноҳ кўп булса ҳам Зулфизар ҳамма айблардан пок экан-да. Шундай зотларнинг ҳурматидан оллоҳ бизларни ҳам ярлақайдиган булди-да», — дейишиб бораётир. Тўрт юз кишилар булса, кам-кам тентак бўлиб, жаҳрни баланд тушириб бораётир. Шуйтиб, Авазхон минг иззат-икром билан Зулфизарнинг тахлаб қўйган сарпарда ўтовига туширилди. Зулфизар бошига оқ фаранги рўмолини лайли ташлаб, рўмолнинг бир учини оғзига тишлаб, қирқин канизлари билан дасти лом-алиф қилиб турибди. Ҳалиги хизматкор аёл Авазхонни тўрга ўтқазиб, етти қават кўрпанинг устига ўтқизиб қўйди. Бошқа бир неча хўжасаройлар чопқиллашиб, тўрт юз кишини сарпарда ўтовларга жойлаб, таомлар тортишиб, чойлар дамлашиб ётди.

Ана энди Зулфизар ойм, хулқи ҳўйи мулойим, уялиб, адоб сақлаб, Авазхоннинг олдига бир-икки канизи билан ассалом, деб саломга кирди. Кўзининг таги билан Авазхонга қараса, мўйловсиз ёш йигит экан. Кўнглида: «Эй, Сайфулло ҳазрат ҳали жуда ёш киши экан-да. Гуноҳкор бўлиб қолмайин», — деб кўзини ерга қаратиб пойгакда ўтирди. Авазхон ҳам йигитнинг султонни эмасми, сусти Зулфизарга босиб келаяпти. Аммо лекин Авазхон ҳам Зулфизарнинг ерга қараб ўтирганидан фойдаланиб, унинг сину синботига, қоматига, қараб, ичида: «Ҳа, Зулфизар деганларича бор экан. Агар менга уялмай, тик қараганида, мени ҳам бошқалардай беҳуш қилиб қўйиши муқаррар экан», — деб ўтирибди. Шунда Авазхон Зулфизарга нима деб сўз қотсам экан, деб баҳона ахтариб, охири Зулфизарни мақтаб, хуржидан созини олиб чертиб, бир сўз деди:

Узун сочинг гажак, учи ҳалқади(р),
Мурчамиён қаддинг тикка чалқади,
Курган киши етти минг бор алқоди,
Илоё, бор бўлгин, бор бўл, Зулфизар.

Энди билдим сен экансан шоҳ кизи,
Устинга кийганинг қизил қирмизи,
Меҳмон қип шодуман айладинг бизи,
Илоё, бор бўлгин, бор бўл, Зулфизар.

Хабаринг бор ҳар маънию ҳар гапдан,
Ақлдан, ҳаёдан, хулқу-одобдан.

Бир тоза говҳарсан чиққан садафдан,
Илоё, бор бўлгин, бор бул, Зулфизар.

Талабгорлар келар қулотузлардан,
Кунглингни ранжитма ҳар бир сўзлардан,
Сақласин худойим ёмон кўзлардан,
Илоё, бор бўлгин, бор бул, Зулфизар.

Кундан-кунга зиёда бўлсин давлатинг,
Баланд бўлсин, эй малика, ҳимматинг.
Менга жуда маъқул тушди хизматинг,
Илоё, бор бўлгин, бор бул, Зулфизар.

Ҳаё босиб хумор кўзинг сузилур,
Боққан номаҳрамнинг жони узилур,
Ҳаргиз йироқ бўлма, мажлис бузилур,
Илоё, бор бўлгин, бор бул, Зулфизар.

Талабгор куп бўлар сендайин қизга,
Куркингнинг талъати ойга, юлдузга,
Сўрасак отангиз берарми бизга,
Илоё, бор бўлгин, бор бул, Зулфизар.

Бу сўзларни Авазхондан Зулфизар эшитди. Кунглида: «Соз гуноҳ бўлмас экан-да. Бўлмаса, нега ҳазрат соз билан қўшиқ айтди. Ундан кейин ҳазрат отамдан мени узига сўрайдиганига ўхшаяпти. Бўйдоқмикан. Ҳамма менга қарай олмаса, мен ўзидан-ўзи шу ҳазратга қарай олмаяпман. Узи ҳам ҳусни мендан босим экан-да», — деб дами ичига тушиб, ерга қараб уялиб ўтирган жойидан қимирлай олмай қолди. Нимага деганда Ҳаштархон подшоҳининг қўйган шартини Авазхон бажо келтириб қўйди-да. Энди гапни Зулфизарнинг отасидан эшитинг.

Ҳаштархон подшоси ҳам Сайфулло ҳазратни кутиб олмоқ учун ағён-давлатлари билан гурас-гурас, тўп-тўп бўлишиб, шаҳардан чиқиб юриб, йўлда учраган одамлар подшоҳга: — Тақсир, Сайфулло ҳазрат келдилар, бизлар кўрдик. Тўрт юз хил топган жазабали муридлари бор экан. Маликанинг хизматкорлари сарпарда ўтовларга қараб олиб кетдилар. Сайфулло ҳазратни малика ҳаммадан аввал тушириб меҳмон қиламан, деб ният қилган экан. Ҳозир Сайфулло ҳазрат маликанинг ҳузурида меҳмон бўлиб ўтирибди, — дедилар. Одамлар-

дан бундай хабарни эшитиб, подшоҳ барча аъёнлари билан бурилиб маликанинг саҳродаги сарпарда утовларига қараб йўл тортди. Подшони боргандан агён давлатлари билан Зулфизарнинг қирқин канизак ва бошқа хўжасарой хизматкорлари отларидан тушириб, Авазхон утирган утовга қараб олиб келабердилар. Шунда Авазхон созини бир мақомга солиб чалиб, бир сўз деб ўтирган экан:

Баҳор чоги буздаги буз утовлар,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар,
Қатор утовларнинг ортида тоғлар,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Созимни чертайин айлаб ҳар мақом,
Созимнинг овозидир жонларга ором,
Мотам таронаси хулласи калом,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Узоқда булдурад адир, бугатлар,
Бугатлар устидан қўй-қўзи ҳатлар,
Бир ёкларда бойчечакли уватлар,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Қир устида чувалаб ўйнар болалар,
Қувалашиб илдамидан қолалар,
Муна бетда очилиб ётган лолалар,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Утовга тушибди осмоннинг оёи,
Бизга келибди Зулфизар ширчойи,
Бетида йилтираб-йилтираб мойи,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Шу бугун малика шоҳликдан кечса,
Қўйилган ширчойни биз билан ичса,
Тилим таърифига гавҳарлар сочса,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Ёронлар, ёронлар, дўстлар, ёронлар,
Кам учрайди бундай манзил-маконлар,
Қўшиқ айтиб берса биздай меҳмонлар,
Гузал билан гўзал тушар, ёронлар.

Подшоҳ утовга кириб боргунча Авазхон ҳам қўшиқ айтишини қўймади. Зулфизар ҳам олдидаги бир-икки канизаклари билан ўринларидан турмади. Подшо кўнглида: «Сайфулло ҳазрат нега бундай қилиб соз чалар экан. Ёки бахшилиги ҳам бормикан», — деб салом бериб, энг яқин одамлари билан ичкарига кириб келди. Авазхон ҳам подшонинг ҳурматига ўрнидан туриб, созини кераганинг чаноғига илдириб қўйиб, подшо ва олдидаги аъёнлари билан кўришиб турди. Подшо ва аъёнлари фотиҳани бетига тортиб бўлгандан кейин кўзининг таги билан қараса, Зулфизар қизи ҳали ҳам пойгакда ўтирибди. Вечора Зулфизар Сайфулло ҳазрат деб Авазхонга маҳлиё бўлиб қолса на қилсин? Энди қандай қилиб далага чиқиб кетишнинг ҳисобини билмай қолди-да. Бу шўрли подшо кўзининг таги билан Авазхонга ҳам назар ташлаб кўрса, ёшгина кўркам бир йигитки, ҳуснда, афту андомда Зулфизардан кам эмас. Кўнглида: «Бу кишиларнинг суси зўр-да. Асли ўзи ҳам менинг Зулфизар учун қўйган шартимни бажо келтирмак учун Булғордан келган экан-да. Шуйтиб қизим ҳам бунга маҳлиё бўлиб қолган экан-да. «Буюрган оладими-югурган». Энди шарт битди, диллардан қайғу кетди», — деб подшо аъён-давлатларига қараб, шу сўзни айтди:

Эшитинг сузимни беклар, вазирлар,
Қозини келтиринг, энди тўй бўлсин.
Шодлик қилинг баринг бунда, ёронлар,
Қозини чакиринг, никоҳ тўй бўлсин.

Қиз-жувонлар бунда ўйнаб-кулинглар,
Зулфизарнинг никоҳ тўйин қилинглар,
Кукаламзорларда хуррам бўлинглар,
Қозини келтиринг, энди тўй бўлсин.

Олиб келиб қўй-саркалар сўйинглар,
Зигир мойнинг паловига тўйинглар,
Нозу неъматларни чош қип уйинглар,

Ҳасадкор душманнинг кўзин уйинглар,
Шу Сайфулло ҳазрат бўлсин кўёвим,
Зулфизарнинг никоҳини қилинглар,
Қозини чакиринг, никоҳ тўй бўлсин.

Подшонинг бу сўзини эшита солиб, биров у ёққа чошиб, биров бу ёққа чошиб, қурадан қуй келтир, мой келтир, гуруч келтир бўлиб қолди. Иккинчи ўтовда тушиб утирган қози бу хабарни эшита солиб, дафтари қўлтиқлаб, бир қўлида қаламдон, бир қўлида қайчи, иргиниб далага чиқиб, йўргалаб подшо утирган ўтовга кира солиб: — Мана ҳозир, подшоҳим, амрингизни бажо келтирамиз — қўямиз, — деб дафтари ни оча солиб, бир вараққа ҳа деб хат ёза берди. Ҳаштархон юртининг расмида аввал никоҳ қилиниб, кейин элга тўй берилар эди. Шуйтиб, қози домла Авазхоннинг исмини Сайфулло ҳазрат деб ёзиб, отасининг исмини нима эканини Авазхоннинг ўзидан сўраб қолди. Шунда Авазхон: — Исмин Авазхон, отамнинг исми Булдуриқ, туғилган юртим Хунхор, турар жойим Чамбил, — деб қолди. Авазхоннинг деганига подшо ҳам қози ҳам, бошқа аъёнлар ҳам, ҳайрон бўлишиб: — Бизлар хатога кетиб, сизни булгорлик Сайфулло ҳазрат деб ўтирибмизми. Сайфулло бўлмабди ҳеч вақоси йўқ. Энди билсак, сиз Хунхордан Гўрўгли султон Чамбилга келтириб, ўғил қилиб олган, оламга донгги кетган Аваз ўғлон бўлиб чиқдингиз. Эй, товба. Подшоҳимизнинг ҳам, маликамизнинг ҳам давлати эгиз экан, — дейишиб бир майдон хурсандлик қилишибди. Қози никоҳ қоғозини ёзиб, муҳрини босиб варақни қайчиси билан қийиб, никоҳнинг хутбасини ўқибди. Ундан кейин ўтовда Авазхон билан Зулфизар, бир-икки канизакларни қолдириб, подшоҳ бошлиқ барилари бошқа ўтовга чиқиб кетдилар. «Бойдан амр бўлса, бойбаччадан хамиз» дегандай, подшодан амр бўлгандан кейин на туриш. Далада аллақачон қўйлар, саркалар сўйилиб, сабзилар тўғралиб, қозонлар осилиб, ҳар хил таомлар пиширилиб, половлар дамланиб қўйилган эди. Кун ҳам кечга тортиб, қўш янгалар келиб, подшоликда буладиган расм-русмларни қилибди. Оқшом бўлиб, Зулфизар билан Авазхонни ўтовнинг ичида чимилдиққа солиб кетдилар.

Ана шуйтиб, Авазхон билан Зулфизар топишиб, огиз-бурун ўпишиб мурод-мақсадларига етиб, ўтовда ёта бердилар. Алқисса тўй тарқади. Авазхон билан Зулфизар тўй тарқаса ҳам, қирқ кунлик қалликни уйнаб ётибди. Зулфизарнинг энаси: «Қирқ кун ҳам елдай бўлиб ўтар, Зулфизар қизим ҳам куёвининг юртига кетар. Ундан кейин ёлғиз қизимнинг қадри ўтар. Дам

ганимат палласида бориб, қизимни кўриб, узатилгани-
гача унда туриб, бир яхши фотиҳа бериб келсам, — деб
бир-икки кайвони кампирлар билан Зулфизарнинг сар-
парда ўтовига келдилар. Авазхоннинг қайнонаси қара-
са, қизининг олдида ҳуснда Зулфизардан асло кам эмас
бир нозанин йигит ўтирибдики, ҳеч қўйинг. Подшо-
нинг кампири қувонганидан кўйлагига сигмай, куёви-
дан кўнгли тўлиб, хурсанд бўлиб, Авазхон билан кўри-
шиб ўтирди. Қараса, куёви ҳазратлардай қобогини
уймаган. Қайта кулиб очилиб-сочилиб, барчага баробар
бўлиб ўтирадиган одам экан. Шунда Авазхоннинг
қайнонаси ҳам анча бемалол ёзилиб ўтириб, Авазхон
куёвига қараб: — Сен ҳам айланай боламнинг орқаси-
дан боламсан. Қизим Зулфизарни қаерга олиб борсанг,
сенга топширдим, — деб шу сўзни айтди:

Айланай, офтобни ойга ёпиштирдим,
Оқ олтинга сари тилла қопиштирдим,
Қайда бўлсанг, баракат топ, жон болам,
Зулфизар қизимни сенга топширдим.

Сени кўриб менинг вақтим чоқ бўлди,
Булбулнинг мононди боқча боқ бўлди,
Кўнглим тўлди, ўзинга иноқ бўлди,
Зулфизар қизимни сенга топширдим.

Янги ўтовларга наMAT ярашар,
Чолборга ҳар пилла банот ярашар,
Қўша қаринг, умру давлат ярашар,
Зулфизар қизимни сенга топширдим.

Муштипарман келолмадим тўйингга,
Фарзандим муносиб қадду бўйингга,
Кўнглим тўлди, болам, феълу хўйингга,
Зулфизар қизимни сенга топширдим.

Боққан сайин боққим келар юзингга,
Кўзим тўймас қошинг билан кўзингга,
Боламини ҳавола қилдим ўзингга,
Зулфизар қизимни сенга топширдим.

Илоё, узундан умр кўринглар,
Ҳар икковинг қўша бўлиб қаринглар,
Офат кўрмай даври даврон суринглар.

Зулфизарим доим турсин қошингда,
Бахт давлат ёр булсин ҳар бир ишингда.

Биз муштипар юра-юра ҳоридик,
Бу дунёнинг кулфатиман қаридик,
Ёш пиллада ёругликка зар эдик,
Ойдинлик кунларга интизор эдик.

Ҳа энди қарилик келди бизларга,
Тотувликман умр берсин сизларга.

Ана шундай қилиб, Авазхоннинг қайнонасининг куёвидан жуда ҳам кўнгли тўлиб, бир-икки кун шунда бўлиб, қизи билан куёвинни яхшилаб алқаб, дуо қилиб, Зулфизар билан хўшлашиб, омонлашиб подшоликнинг ўрдасига қайтиб келди. Орадан бир неча кун ўтди. Авазхоннинг Зулфизар билан қирқ кунлик қаллиқ ўйнаши ҳам битди. Ундан кейин подшо Авазхонни йигирма кишиси билан ўрдасига олиб бориб зиёфат этди. Шунда подшоҳ бир неча жойдан тимсол келтириб: — Азалдан қиз билан ота-онани бир-бирига тиркаштириб қўймаган. Шунинг учун агар қизимни шу ерда олиб қолсанг Ҳаштархон юртим элинг бўлсин. Агар қизимни Чамбилга олиб кетсанг, йўлинг бўлсин. Эндиги ихтиёр ўзингда, — деб Авазхонга қараб, шу сўзни айтди:

Фарзандим сабабли сен ҳам фарзандим,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.
Зулфизарга пайванд булган дилбандим,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.

Икковинг ҳам қўша соҳибжамолсан,
Губорсиз покиза ўсган ниҳолсан,
Ўзинг жондан азиз ширин мақолсан,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.

Улуг дебон остонага бош урдим,
Наргиз-наргиз хумор кўзга ёш урдим,
Тенг билиб, фарзандим, сенга тошширдим,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.

Қадамнинг тагидан кўкаргай бўстон,
Сенинг ҳулқу хўйинг ўзи бир дoston,
Йўлингга тасаддуқ мулки Ҳаштархон,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.

Одам угли холи эмас хатодан,
Бу ишлар миросдир бизга отадан,
Хоҳлаганча олгин молдан, матодан,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.

Қолсанг қадамингга гуллар тушайин,
Кетсанг, эрка қизим бирга қушайин,
Иззатингга манзиллаб бирга ошайин,
Турсанг элинг, кетсанг йўлинг, чирогим.

Шунда Авазхон Ҳаштархон подшоҳининг бу сўзини эшитиб: — Эй, султоним, мен бу Ҳаштархон юртида асли бир ўзим бўлиб, бир ўзим келганда, қолиб кетсам ҳам булар эди. Энди мен асли Хунхорлик бўлиб, Гуругли султон угил қилиб, мени Чамбилга олиб келиб, болам-бўтам, деб умид билан тарбия қилиб утириб, бу ёққа ҳам ўзи азонда ижозат бериб юбориб, ўғлим қайтиб келади, — деб йўлимга мунтазир бўлиб ўтиргандир. Ундан кейин бизнинг элларнинг расм-қоидасида қизни йигит уйига узатиб бориши керак бўлади. Бўлмаса, бошқа бировлар айб қилади. Кейинчалик йигит билан қиз қайси томонни хоҳлаб ўтирса, ўзлари билади. Шуйтиб, подшоҳим, қаллигимни ўзимга топшириб, бизларга оқ кўнгил билан жавоб берсанг. Чамбилга қайтиб кетсак, — деб Авазхон қайнотасига қараб, бир-икки сўз айтди:

Зулфизар қизингни қўшсанг ўзимга,
Мингаштириб қайтиб кетсам Чамбилга,
Элим дебон юрсам келган изимга,
Ижозат бер, қайтиб кетсам Чамбилга.

Гиркўқим ўйнатиб йўлларга тушсам,
Қанча дарё, қирлар, сойлардан ошсам,
Хон Гуругли хизматига етишсам,
Жавоб берсанг, қайтиб кетсам Чамбилга.

Келиб-келиб турсам тушгандан гузар,
Сен ҳам бориб-келсанг согинсанг агар,
Бориш-келиш, иззат-икром ҳар сафар —
Найлай деб қизингман қайтсам Чамбилга.

Гуругли йўлимга анда интизор,
Соғиниб энамлар ўтирган чиқор,

Тақдир қилса, тағи кўрармиз дийдор,
Бер ижозат, қайтиб кетай Чамбилга.

Ўзинг бошлаб сўзни очдинг, отажон,
Куп йиллар сургандирман даврон,
Кетмоққа бўлгандир мушток Авазхон,
Зулфизарни олиб қайтсам Чамбилга.

Бу сўзни Авазхондан Зулфизарнинг отаси эшитди. Авазхонга: — Болам, бўлмаса, мен қизимнинг сепи-суруқларини тахлаб сафарга чоқлайин, — деб одамларига буюриб, қанча канизлар, кайвони аёллар, хўжасарой хизматкорларини шай қилиб, Зулфизарнинг сеп суруқларини икки юз нор туяга орттириб, уч юз аскарни ҳам туркман музофатига етганча қўриқчилик қилиб боришга тайёрлата берди. Шунда Авазхон қайнотасига қараб: — Сепи-суруқ ва бошқа дав-дастгоҳларингизни қўйинг дея олмайман. Аммо шу уч юз аскарингизни қайтариб олиб қолинг. Мард йигит учун қўриқчи аскар керак эмас. Ўзим Зулфизарни канизак, хўжасарой хизматкорлари ва икки юз сепу сурук ортилган нор туялари билан уддасидан чиқиб, Чамбилга кета оламан. Менинг қандай қилиб Чамбилга бу Зулфизарни дав-дастгоҳлари билан эсон-омон олиб боришимга ишона беринг, — деб Зулфизарнинг отасини кўндириб, бир неча каниз, жоду кўзларини юк ортилган туяларга миндириб, хўжасарой хизматкорларини бўлса, хачирларга миндириб, Авазхоннинг ўзи ясаниб-шайланган Зулфизаройни мингаштириб олиб, қайнотасидан оқ фотиҳа тилаб, Гиркўкнинг жиловидан тортиб турибди. Шунда Ҳаштархон подшоҳи, минг қилса ҳам фарзанд дилбанди эмасми, кўнгли бузилиб, кўзининг ёши тизилиб, супадан туриб, илоҳи омин, болам, ун, ус, узоқ яшаб, муродингга етиб, куёвинг билан қўша қаринглар, — деб Зулфизар қизини дуо қилиб, Авазхонга фотиҳа бериб турибди:

Йиглайман дастингдан, фалак, йиглайман,
Тақдир азал бўлса, нима қилайман,
Илоҳи, омон бул, қизим, омон бул,
Сенинг уйнаб-ўсишингни тилайман.

Қайда бўлсанг бахтинг сенга ёр булсин,
Суюб теккан ёринг вафодор булсин,
Илоё, омон бул, болам, омон бул,
Кам булмасин, ўнишинг бисёр булсин.

Ҳар пилла иқболинг олда бор булсин.
Мулдан давлатинг мулдан келиб мул булсин,
Қайда булса, душман куйиб кул булсин,
Сўз келганда сўзлар ширин тил булсин,
Танлаб теккан ёринг очиқ қўл булсин.

Бизни ҳам ёд айлаб юргин, чирогим,
Соғинганда келиб тургин, чирогим,
Кексариб қартайган ота-энангни
Келиб-кетиб ҳолин сўргин, чирогим.

Мен йиглайман, кўздан ёшим тийилмас,
Бедардларнинг ёши асло қуйилмас,
Сен кетган сунг қотган кекса юрагим,
Аввалгидай баҳрланиб ёйилмас.

Қайтайин, энадан ёлғиз экансан,
Якка, лекин, бир ширин сўз экансан,
Отангман энангга азиз экансан.

Хоҳ азиз, хоҳ гариб булсанг, омон бул,
Кенг уйда келинчак булиб дархан бул.
Шу-да энди ота-энанг тилаги,
Омон бул, омон бул, омон-омон бул.

Аваз болам, қизимни кўп зор этма,
Бизларни соғиниб интизор этма,
Ҳар нокасга қўшиб дўсту ёр этма,
Урма, сўкма, ўз юртингда хор этма.

Ана энди Авазхон Зулфизаройни бир неча канизак, сепи-сурук, хўжасарой хизматкор аёллар билан қўшиб узатиб, Чамбилга қараб юзланиб кела берди. Чамидхон ҳар куни хилватда ром кўриб Авазхоннинг ҳар кунлик ишини кузатиб турар эди. Шуйтиб Чамидхон Авазхоннинг Зулфизарни узатиб, қанча дав-дастгоҳлар билан Чамбилга қайтганини билиб, Порма вазирага: — Агар ажалим етиб ўлиб кетсам, ўғлим Фидояхонни подшо кўтарасан, — деб насиҳат қилиб тайинлаб, бургутнинг қолипига кириб, бургут бўлиб, фалакка парвоз қилиб учиб кетди. Авазхон дарёлардан ўтиб, бир азим саҳрога етиб шу саҳро билан келаётганида, Чамидхон бургут суратида ҳавода учиб етишиб, жуда баландликдан айла-ниб, Авазхонни кўзлаб шўнгиб кела берди. Бир пилла

Гиркўк бургутнинг келаётган шобирини Авазхондан олдин билиб, бургутга чап бериб, юқорига чўпчиб кетди. Зулфизар Авазхондан, Авазхон Гиркўкнинг ёлидан ушлаб қолди. Шу аҳволда бургут Гиркўкдан қуйи томонда қолиб, Авазхон чаққонлик билан ханжар уриб, бургутнинг бошини узиб ташлади. Бургут ерга ялп этиб тушди. Шу ерда бир юмрон бургутдан кўрққанидан табирлар ётган эди. Бургут бор кучини оёғига туплаб, юмронни тегиб ўлдириб, дарров юмроннинг қолипига кира солиб, бир инга кириб кетди. Бу ҳодисани кузатиб турган Авазхон Гиркўкни дарров ерга тушириб, Зулфизарни отда қолдириб, ўзи отдан туша солиб, найзаси билан юмроннинг инини ковлай берди. Асли ана шуни кутгин Чамидхон дарров бир чигирткани ўлдириб, унинг қолипига кириб, бир чўпчиб Гиркўкнинг эгарига чиқиб, бор кучи билан Гиркўкнинг ишловини силкитиб, Зулфизарни Гиркўк билан Ҳафтдархонга олиб қочмоқчи бўла берди. Аммо Гиркўк буни сезиб, сийхо тортиб кишнай берди. Шунда Зулфизар бу чигиртка бояги бургут эканини билиб, лип этиб ушлаб олиб, тоза жони ҳам эзилиб кетганча гижимлаб, эзиб ташлади. Чамидхон ўз жазоси ўзи билан нобуд бўлди. Авазхон ҳам ёрининг бу ишини кўриб хурсанд бўлди. Ундан кейин таги Гиркўкка миниб Чамбилга қараб барилари жунаб кетдилар.

Йўл юриб, мул юриб, бехавф, бехатар, эсон-омон Чамбилга етдилар. Гўругли султон, Холдор маҳрам, Ҳасанхон ва қирқ йигитлар, Оға Юнус, Мисқол парилар, бир неча Чамбилнинг пиру жувон, югурук-чобонлари чиқиб, барилари Авазхон билан кўришиб, Зулфизарни бардор-бардор қилишиб, Авазхоннинг ҳовлисига туширдилар. Ундан кейин зиёфатлар тортилиб, Чамбилда бир неча кун тўй бўлиб ётди. Барчалари муродмақсадларига етди. Ҳаштархондан келган меҳмонлар ҳам ўз юртларига қайтиб кетди. Ундан кейин ҳам Гўругли султон кўп йилларгача ҳаштархонликлар билан борди-келди қилиб, қуда-қудаанда бўлиб юрди.

Дунё шундай экан. Охири биз айтганларнинг бари ернинг қўйнига кириб кетди. «Асл қаримас, олтин чиримас», деганлар. Ҳали ҳам Зулфизар ойим Чамбил қабристонидан боз боягисидай бузилмай, қиёматгача роҳат-фароғат билан ойдайд балқиб, кундай қалқиб ухлаб ётибди. Мендан Зулфизар лақабли Олмагул исмли у гавҳарга саломлар бўлсин!

ЛУҒАТ ВА ИЗОҲЛАР

Тушунилиши кийин ва шева сўзларининг фақат дostonларда ан-латган маъноларигина изоҳланди. Бундай сўзларнинг булак маънола-рини муҳтарам китобхонларимиз лугат китобларидан билиб олишлари мумкин.

Аллаёр — Оллоҳ ёр бўлсин, хуш қол энди. Хайрлашув маънолари-ни ифодалайди.

Алиёр — Али ёр бўлсин. Дostonларда юқоридаги ҳар икки сўз кўпинча «алёр» маъносида, яъни давра қўшиғининг номи бўлиб кела-ди.

Алқим — шамол. От алқими — от қўлтигидан чиққан шамол.

Ангишламоқ — отнинг кишнаб туриб гижинглаган ҳолати.

Бад — кейин, сўнгра, сўнг.

Бардор-бардор — кўтар-кўтар қилмоқ, иззатини ўз урнига қуймоқ.

Бекоранги — сабабсиз.

Берман — бери томон.

Берман кел — бери кел.

Бидирмоқ — чакмоннинг гадир-будури.

Билдироқ тогалар — билдираб кўринган кишилар, кичик, чумо-лидай одамлар.

Бовар — ишонч, ишониш.

Бовр — дostonларда қариндош, уругдош маъносида.

Бозингар — уйинчи, масхарабоз.

Ворламоқ — суриштирмоқ; ўйлаб гапирмоқ.

Воқибегам — ўта бепарво, парвойи фалак.

Вулдирамоқ — элас-элас кўринмоқ.

Вугат-бугат — тўп-тўп.

Вуёв — бўялган. ВУЁВИ — бўёги.

Вўрот — сув йўлининг тўсилган жойи.

Гагирдак — анқов.

Ганда — ҳаром-ҳариш; ифлос киши.

Гартак — озгина.

Гуппайиб — мақтаниб.

Гуппи — мақтанчоқ.

Гуппитов — мақтанчоқликка мойил.

Даҳан — огиз.

Дагдагали — дostonда дабдабали маъносида.

Дим қуймайди — сира қуймайди.

Диқ бўлмоқ — зерикмоқ, қисилмоқ.

Добир — от туёги зарбидан пайдо бўлган товуш.
Додхоқ — кишиларнинг арз-додларини подшога етказиб жавобини маълум қилиб турувчи амалдор. Умуман утмишда амалдорларни сифатловчи эпитет сўз.

Домод — куёв.

Думсак (дунгсак) — дўнглик.

Дулонмоқ — тўлгонмоқ.

Дунмоқ — чарх уриб айланмоқ.

Етмоқ — етакламоқ. ЕТИБ — етаклаб.

Евон — дала.

Еқмоқ — суртмоқ. УСМА ЕҚМОҚ — усма қуймоқ.

Журтага — атайлаб.

Йитирмоқ — йукотмоқ.

Қай — кейин.

Кас — биров; киши.

Кўрнак, кўрнакли — кўримли.

Лачак — бир томони олдига тушириб қўйилган бошга ўраладиган румолсифат дока. Одатда келинчаклар биринчи фарзанд кўргач, лачак ўраш маросими ўтказилади.

Мана — мана бу.

Марқа — дostonларда кўчма маънода кўзга кўринган йигит маъносида ишлатилади.

Маргоба — жанжалкашлик.

Маргул — зулф.

Марҳабочи — дostonларда меҳмонни кутиб олувчи маъносида қўлланилади.

Маъво — макон, турар жой, бошпана.

Менгзамоқ — ухшатмоқ.

Меърож — дostonларда юксак даража, йигитнинг сараси маъносида ишлатилади.

Мундайчи — бунақанги.

Мунтоқ — чўлтоқ.

Нодон — дostonларда ҳаёт кўрмаган, кўп нарсани билмаган хом кишиларга нисбатан қўлланилади.

Овлоқ жой — чекка, кимсасиз, пана жой.

Овушма — алмашма, алмаштирмоқ.

Отбойлар — отини байга қўювчи, от сотувчи.

Оғиб-оғиб — отда сафарда чавандознинг кўтарилиб-тушиб кетиш ҳолати.

Пилга — марра, нишона. Пойгада пойгачилар етиб келадиган жойни курсатувчи белги.

Пироқ — учқур от.

Писант — бисот.

Пок бўлмаса — сал қолди маъносида.

Рухозлик — кайфиятни яхшилаш учун эрмак.

Русиё — юзи қора.

Саража — кажава.

Сақо — сув берувчи, мешкоб.

Сипоҳи қайриқ — сипоҳисифат.

Солим — кўпқари ёки пойгада голиблар учун қўйилган мукофот, соврин. Утмишда тўйларда уюштирилган кўпқариларнинг даражаси солим (соврин)нинг сони ва қиммати билан белгиланган.

Соч сийпатар — никоҳ кечаси янга иштирокида куёв томонидан келиннинг сочини юқорига қараб сийпаш одати.

Сузлаган сузлари турмаган жуфтда — дoston куйлашда мисраларни уз ўрнида қoфияли қилиб айта олмаслик.

Тайтулиш — эси паст.

Тарлон — ола-була. Овчи қуш.

Тақрон буз — тақир ер.

Терскай — қуёшга тескари.

Тис бўлмоқ — орқага қадам ташламоқ.

Тумтаймоқ — қовоқ солиб утирмоқ.

Тубалаш — мушталашиш, уруш-ёқалаш.

Тугарак — теvarак.

Туталаб — ўрталаб.

Уенмоқ — уйгонмоқ.

Уй — ундай.

Хардуз, хардузд — эшак угриси.

Хезманд — чаққон.

Хоса — асл, ҳақиқий.

Чорпоя — ёғоч сўри.

Чулламоқ — чанқамоқ.

Чултанглоқ — чала. Бахшичиликда камолга етмаган дostonчи.

Чучайиб ўтирмоқ — тиззаларни буккан ҳолда ўтирмоқ.

Шуйтиб — шундай қилиб.

Шумтоб — шумсифат.

Шу пилла — шу вақт.

Эласлаб — зўрга, билинар-билинемас.

Энчи — бош мол. Ота томонидан фарзандга кўпайтириш учун ажратилган мол.

Язна — почча.

Ялласоз — яллаци, ялла тўқувчи.

Ўба — уй, ҳовли; овул.

Ўй — ўйилган, чуқур ер.

Ўлан — ут-ўлан.

Ўрол — бошлангич, бошланиши.

Қиминг-қириб — қимирлатмай.

Қозон қурди — катта тўйларнинг бошланишидаги тадбир, тўйнинг биринчи маросими.

Қорувли — куч-қувватли.

Қурдош — даврадош, тегқур.

Қўноқ — меҳмон.

Қўсқи — жулдур кийим; жулдур кийимли кўримсиз киши.

Ғилмон — жаннати одам.

Ғуч йигит — мард йигит.

Ҳаққон — рост.

Ҳил — ёлқин, тафт.

Ҳовли тоғаси — утмишда тўйларга келган меҳмонларни қўниқушниларга қўноққа бериш одати булган. Меҳмон тушган хонадон бошлиғи ҳовли тоғаси дейилган.

МУНДАРИЖА

Авазхон	3
Гулқизой	61
Говдароз дев	92
Беш подшонинг Чамбилга ёв булиб келиши	112
Сарвиноз	144
Зулфизар	178
Лугат ва изоҳлар	219

Адабий-бадиий нашр

ГУРУҒЛИ ДОСТОНЛАРИ

2. АВАЗХОН

Мусаввир *Юлай Габзалилов*

Муҳаррир *Ёқут Раҳимова*

Расмлар муҳаррири *Ю. Габзалилов*

Техник муҳаррир *У. Ким*

Босмахонага берилди 24.12.96. Босишга рухсат этилди 11.03.97
Формати 84x108 1/32. Офсет қоғози. Мактаб гарнитура. Шартли
босма л. 11,76. Нашр листи 11,57. Нусхаси 5.000. Буюртма 827.

Баҳоси шартнома асосида. Шартнома № 119—96.

«Ёзувчи» нашриёти, 700129, Тошкент,
Навоий кўчаси, 30.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси,
700083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41.

Уз2
Г 96

Гуруғли дostonлари: 4—жилдлик. 2. Авазхон // Айтувчи: Раҳматулла Юсуф ўгли; Нашрга тайёрловчилар: Т. Мирзаев ва З.Хусайнова/. Т.: Ёзувчи, 1997.—224б.

Сарл. олдида: Ўзбекистон Республикаси ФА А. Навоий номидаги адабиёт ин—ти.

Ушбу жилдга кирган дostonларда Гуруғлининг Хунхордан Авазхонни олиб келиши, уни Ҳари юрти подшосянинг гузал қизи Гулқизойга уйлантириши, Чамбилни ташқи ва ички душманлар ҳужумидан ҳимоя қилиши воқеалари тасвирланади. Дostonларда ота-бола тутиниш, никоҳ, купкари каби одат, маросим ва томошалар ҳақида гузал тасвирлар мавжуд. Булар китобхонни халқимизнинг қадимий маросим ва анъаналари оламига олиб кира олади.

Кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Уз2

84-

g

«ЁЗУВЧИ»
нашриёти
